

بۇتەن دۇنيا بوقسلارنى، برامشكز!

ئوزبېكىستان جۇمھۇرىيەتى خەلق مەعارف قومسارلىقى تاماندىن
ئايىدا بر تاپقر چىقارىلاتغۇرغان تەعلیم-تەربىيەۋى، ئجتىماعى،
ئەدەبى، علمى ۋە فەننى

Telegram address:

@turkiston_kutubxonasi

مەعارف

ۋە

ئوقۇتغۇچى

جورنالى

۱۷

سان 4

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

فۇزولى بەغدادى.

(بويىلەي مۇناسىبەتتە)

فۇزولى ئوننچى ئەسىر ھىجرىدە عىراق ئەھرىدە ياشاغان بىر شاعر دۇر. بەغداد تېمىرە كېدە - كەربەلادە، بىر رېۋايەتكە قاراغاندا ھوللەدە ئوقۇتقۇنچى ئەسىرى ھې - جىرىنىڭ ئاخىرلارىدا توغۇلغۇدۇر. ئانى مۇھەممەد دۇر. ئاتىسى سولەيمان دېگەن عالم بىر زات دۇر. ئەسلىنىڭ بىر تۈرك، بىر فارس بولغانىغا دائىر بىر رېۋايەت مەۋجۇد دۇر. فەقەت ئۆزىنىڭ سىياقى تۈركلەك نامانىغا آغرىلىغىنى كۆرسىتىدۇ.

تۈرك عالمىنىڭ مەشھۇر شاعرلارىدىن (مۇھەممەد سەلىمان) فۇزولى بەغدادى.

فارس دیۋانېڭ موقەددىمەسىدە شۇنداق دېدى:

«گامى بەشعار عربى پر داختم و فصحاى عربرا بفتون تارى فى الجملة محطوط
ساختم و آن بر من آسان بود زبرا زبان مباحث علمى من بود و گامى درميدان تركى
سمند طبيعت دواندم و ظريفان نور كرا بلطابق گفتار تركى تمتع رساندم. آن نيز
نشويشم نداد چون بسابقهٔ اصلى من موافق افتاد و گامى برشتهٔ عبارت فارسى
گير كشيديم و از آن شاخسار ميوه گل چيدم.»

تور كچه نك ئىسلى سەلىقەسىگە توغرى كېلىگەننى ئېيتىپ، ئانا تلى نك تور-
كچه ايگەننى بىلدۈردى. فارسچە خەقىدە «از آن شاخسار ميوهٔ كام دل چيدم» دې-
يىركى فارس تلى نك ناز و كلىگى وە دلبەر لىكىگە ئىشارەت قىلار وە اوزى نك اوزى
زەوق آغانىنى بىلدۈرمەك ئىستەيدى.

عەسرى: ايكىكى بوبوك اسلام دەولەتنك چارپىماسى وە ايكىكى اسلام مەزھە-
بنك شىعى وە سوننى نك بر براويگە ھوجوم نك ايك كېسكىن دەوريدى. اسلام عو-
لما وە فوزە لاسى ايكى جەبجەگە بولنگەن، ايكى تەرز تەفەككور و اسىتەسىلە اى-
كى تەرز سىياسەتگە آلت بولغان. بو ايكى دەولەت نېومرە كېگە بىلغانلار عالم بو-
لسالار بر براولارىغا علمى ھوجوملاردا، شاعر بولسالار ھەجويىدەلەر بىلەن مونا-
زەمە ئىدىلەر.

اورنا عەسرى اسلام مەدە نىيەتى دەوريدەن ايكى بوز بىلچە كېيىن اومەدە نىيەتنك
يوكسەلگەن شاعقە (*) لەرى نك كۆلەكلەرى حالادەوام ايتكەن بر دەور ئىدى. ۵-
و ۶ نچى عەسرى ھىجرى اسلام علمى نك ايكنچى مەرتەبە فوزغالغان وە بەنگى
روح، يىنگى جان بىلەن مەيدانغا آتالغان عەسرى ئىدى. ايك بوبوك اسلام خەكىم
وە عالم لەرى نك ھەر جىھەتدەن بەگانەك توغىنى كوتەرگەن و اقلارنى شووعە سىرگە نو-
غرى كىلار.

بر ياقدان عەرەبنك مەرى كېيى شاعرلەرى عەسەرلەرى نك ايك تارقالغان و ا-
قى، ايكنچى جىھەتدەن فارس شىعەرى نك ايك ياروق، يوزى نك نىپايەت خەفەنى، ايكى
عەسرىك بر پەردە بىلەن ئورتولگەن بولسا ھەم ھەلى باھار نك خەزاندەن اوزاق
بولغان چاغى؛ ئوچنچى وە ايك موھىمى تورك يازما ئەدەبىيات نك شەرقە ئەوابى، لوتفى،
غەربە ئەحمەد وە عاشق پاشالار دەورىگە وارس بولغان توركە فوزولى، فارسە
مرخەشەم «كاشى» عەسرى ئىدى.

(*) ايك بەلەند تاغ تېپىسى

فوزولىنىڭ توغولغان جايى «ئىراق» اوچ بويوك: غەرب، فارس ۋە تۈرك ئىلى ۋە - ئەدەبىياتنىڭ اوچراشقان مەيدانى ئىدى.

بەغداد اسلام مەركەزى بولش اعتبارى بىلەن غەربىي خەلىپىلەرنى زەمانىدەن بېرى غەرب، فارس، تۈركنىڭ غومومى موشتەرەك مەركەزى ھالەتە كىرگەن ئىدى. فوزولىنىڭ ئەسلى بەغدادنىڭ «كوفرى» قەسەبەسى چوۋارىدە ياشايتورغان ئور-كلەرنىڭ «بات» آتلىق غەشىرەتيدەن ئېكەننى ئەيتلەدر. شوھال ۋە شومەۋىيەدە ئو-سكەن فوزولىنىڭ قانداق تەرزى تەفەككۈرگە مەنسۇپ ۋە قانداق روھدە بىرشاء-بىر بولىشىنى بىلگىلەش كۆپ قېيىن ئېمەس. آناسى ھەم زەمانىنىڭ عالم-موفقى لەرىدەن بىرى ۋە ئوستادى جەببىي زەمانىنىڭ شاعرلەرىدەن بىرى بولغانى مەلۇم-دەر. ئوستادى ھەم بىرتۈرك شاعرىدەر. فوزولىنىڭ اونىڭ غەزەللەرىگە موخەسسەس باغلاغانى مەلۇمدەر.

بۇ ئونىڭ تەخمىنلەردەن دەر:

تاجنون رخن كىيوب دوتىم فنامولكن وطن.

ئەھل تىجرىدىم قبول ايتەم قباو پېرھن

ھرقباو پېرھن كىيىسم مئان غنچەبن

«گر سنڭ چون قىلماسام چاك اى بوت نازوك بدن»

«گوريم اولسون اول قبا اگنەدە پىراھن كفن»

شوتەخمىسە ھەم كورلىگەننى كەبى، فوزولى تەسەۋۋوف روھى بىلەن ئەنچەگنە سوغارلغان بىرشەخسىيەتدەر. بوئەبىيەتدەر. چونكى اوندەن ئېلىگەرى كىلگەن فە-رى جەرەياندىن ئىدى. ۋە ئونىڭ جەۋھەرى بولغان اسلامى تەسەۋۋوف اونىڭ روھى ئىدى.

فارسدەن اۇقوغان شاعرلەرى ۋە اىنىڭ ياخشى كورگەنلەرى داستانچى بولش اعتبارى ئېلە نىزامى، غەزەلسەرا بولش اعتبارىنە «خافىز» بولىشى تەبىئىي ايدى. نىزامىنى خەمسەسەيدە اوستاد دىب خىتاب قىلادر:

بالله كه نهخوش دىيوب نظامى

اسباب سخن نشاطو نازاست

مىدان سخن فراح بايد

درگر مى رىگو سختى كوه

بىر ايشكى قىلور شىكايىت ئوستاد،

شا ئردە اولور روجوعى بىداد.

ۋارسىنىڭ ايڭ بوبوك غەزەل شاعىرى، «خافىز» در.

فوزولېنىڭ تەبىئەتتىكى بىۋايىكى شاعىردەن مۇتەئەسسىر بولغاندىن ۋە بولەرنىڭ مەسلەكى بولغان تەسەۋۋۇفىي شۇ ئەتراپتا بىلەن ئۆزلىشىپ كەتتى.

تەسەۋۋۇف دە فۇزولېنىڭ ئەنچە روسوخى بار. پۈتۈن پەيغامبەر مەلۇماتىنى «تەفسىر ۋە ھەدىت» ئوقۇش بىلەن ئۆزلىشىپ، بۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنىڭ دەردلى ۋە عاشق بىر بو- رەك سادىقى بولغانىدىن، بۇ ئىشنىڭ روھى ئۈستىگە ئويغۇن كېلىدى. ۋە «ئىلم» نىڭ قۇ- رۇقلۇقى ئۈستىگە ھېچ نېرسە بېرىلمەيدى، بارچا مۇتەئەسسىر بولغان بىلەن بىر دە مەدرەسەگە قار- شى شۇ سۆزلەرنى يازدى:

ئىلم كەسبى بىلەن پايە رىئەت

ئۆزۈم مەھال ئېشىم ئانچاق

ئەشقىم ئېشىم ھەرنە ۋارىسە ئالەمدە

ئىلم بىر قېلىق قالدۇم ئېشىم ئانچاق.

ۋە تەسەۋۋۇفنىڭ ايڭ سۆيىم بولغان «فەنا» مەرتەبەسى ئۈستىگە ئېلىندى.

ئېكە ئىشنى ئەشقىم سۆيىم بىلەن مەلۇمەت تەركىن ئېيت

سۆيىم كەم مۇمكىن بىلەن تەبىئەتتە بولغاندا

ئەشقىم كەمكى چەكلىنىپ خۇشخۇد ۋە ئاشقىم

كەم ئالەم تەبىئەتتە نەقى مەلۇمەت

ئەشقىم ئىشنى ئەشقىم بىلەن بولدىم ئەشقىم

سۆيىم بىلەن ھەر ئىش كەمكى چەكلىنىپ قىلىم ئېيتا

فوزولېنىڭ دىن ئىشلىرى ۋە شەرىئەت بىلەن بارش تەبىئەتتىكى ۋە بۇنىڭ مەقسەت

«رەزىيە خۇدا» ئېكەنلىكىنى شۇ غەزەل ئېيتىپ كۆرسەتتى:

بىر ۋە ھەمىشە ئىشنى قىل رەزىيە بىلەن

گۈزەل بىلەن ئىشنى كەمكى چەكلىنىپ بىلەن

قەتئىي بىلەن ئىشنى بىلەن كەمكى چەكلىنىپ بىلەن

ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن

بىلەن ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن

كەم رەزىيە شەرىئەتتە ئىشنى بىلەن

بىلەن ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن

ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن

ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن ئىشنى بىلەن

باشا كە سىدىن اوزگە اولامدعا بئكا
 حبس هوا، قويما فضولى صفت اسير
 يارب هدايت ايللا طريق فنا بئكا

يارانلىش توغرىسىدا فىكرى مونتەسەروفلەرنىڭ «وھىكەت» لىرىدىن باشقا نەرسە بار -
 مەس ئىدى:

مقاكە مەپن وجود بردر
 برذاته وجود منعصر در
 عكسيدر آنك وجود اعبار
 معنیده يوق اعتبار ايله وار.

دېر ئىدى. «ۋە ئوزىنى يىتىشىدىن كەن ەسرلەرنىڭ مەنزومە فىكرىيە سېگە مەنسوبلىگە -
 ين كورسەتەر ئىدى.

فوزۇلى دىن، تەسەۋۋۇدە باشقا عىلملەر بىلەن مەم شوغللەندى چىكەتەگە، تېگە
 كېڭ برىوسونىدە واقف ئىدى. تېگە ئائىد «چارەونسۇر» اتلى بر ئەسەرى بار در.
 ەھرەبچە ياخشى بىلەر ئىدى. قەسىدەلەرى ەھرەبلەر آراسىدا تەقدىرلەر ايلە ئوقو -
 لور ئىدى. فارسىدە مەم بر دىۋانى، بر نىچە قەسىدە ۋە مەسنەۋىياتى بار در. فەقەت
 بولەر تور كچەسى قەدەر سەمىمى، سەنئەتكارانە ۋە گوزەل ئېمەس در. بۇدە فوزولى -
 نك ئەسلەن تور كلىگىگە كوچلى بر دەلىل بولا آلور.

فوزولى تورك شەرىدە، فارسىدە خافز قەدەر (لىرىك - روبابى) در. تورك دە فوزو -
 لى كىبى دەردلى ۋە اوتلى بر شاعر بوقدر. فارس ۋە تورك دە داستانچىلەردەن ايكى
 كىشى بار: نىزامى، فوزولى: نىزامى حەقىقەتەن نازك، زەرىق، سەنئەتكار ۋە عالم
 بر شاعر در. فوزولى اونك شاگردىر، فەقەت بوكوب دەردلى اوتلى بر عاشقىر.

فوزولى اوزىنك ايعترافىچە ئەۋۋەلدە قەسىدە ئەيتىشكە رەغىبەت ايتەگەن، سوگرا
 داستان ۋە غەزەلچىلىككە كرىشكەن ۋە شۇ ايكەۋىكە حەقىقەتەن موۋەفەق بولغان در. «مېس -
 ترگىپ» لەر قەدەر جەسارەت ساحبى بولالماساق مەم فارس ۋە تورك داستانچىلك غا -
 لەمىدە نىزامىدەن سوڭ بر نچى ئورنىنى فوزولىكە بېرىش دەن تارتىنمايمەز. فوزولى بو -
 ئورونگە حەقىقەتەن لابقدر. «مېسترگىپ» نك:

«شەرقنك شەرق بولغانىدان بېرى يىتىشىدىن كەن شاعرلەرنى آراسىدا ايك سەمىمى
 ۋە ايك حەسساسى فوزولى در» (* دېگەن حوكمنى بر آز موبالغەلى حساب قىلامز.

(* آزار بايجان ئەدەبىيات جەمئىيەتى تامانىدان چىقارغان «فوزولى» مەجموعە -
 سى. بە كر چوپانزادە مەقالەسى. سەھىفە (۹۸)

فوزولېگە نېزامېدان كېيىن بىرنچى ئورن بېرىش اېڭ مووافق وه اېڭ شەرەفلى
 بىر ئورن بېرىشدر. چونكى نېزامېگە اېرگەشب بوكونىگەچە يوزلەرچە شاعر داستان
 ئەيتكەندىر، لېكن بولاردان بالغز فوزولى موودەففهقى بولالغاندىركم بونك آسان بو.
 لماغانى شوندىن مەم مەعلومدر.

شاعر لېغىنى كورسەتمەك ئوچون برغەزەلى وه لېلى مەجنۇنىدەن برپارچا تەقدېم
 قىلامز.

منم تك هېچكم زارو پرىشان اولماسون يارب
 اسير درد عشقو داغ هجران اولماسون يارب
 دمام جورلردر چكديكم بېرحم بتلردن
 بوكافرار اسيرى برمسلمان اولماسون يارب
 كوروب انديشه قتلەده اولماهى بودر دردم
 كه اول انديشەدن اولمە پرىشان اولماسون يارب
 چيقارماق استەسە تندن چكوب پىكانن اول سروك
 چيقان اولسون دل مجرحو پىكان اولماسون يارب
 جفاو جور ايله معنادم اونلرسز نولور حال
 جفاسينه حدو جورينه پايان اولماسون يارب
 ديمن كم عدلى يوق ياظلمى چوق، هر حال ايله اولسا
 كوكل تەختينه اوندىن اوزگە سلطان اولماسون يارب
 فضولى بولدى گنج عافيت ميخانه كنجنده،
 مبارك ملكدر اول ملك ويران اولماسون يارب.

فلك آيىردى بنى جور ايله جانانمدن
 حذر ايتمزمى عجب ناله و افغانمدن
 اوده ياندرسم اگر شعله ايله نه فلكى
 نه بتر آتش آه دل سوزانمدن
 غم پنهان بنى اولدى بوهم برغم كم
 گلرخم اولدى آگه غم پنهانمدن
 آه ايدى هم نفسم آه كه اول هم آخر
 چقدى اكراه قىلوب كلبه احزانمدن
 بن نهماجت كه قيلم داغ نيانم شرحن

عاقبت ظاھر اوور چاك گربانمىن
 حق بلور ياردگل جان دلمىن غائب
 نوله گر غائب ايسه ديدە گربانمىن
 جان ا در چيقسانمىن اثر مېر ايله
 اثر مېرىنى سانماڭ كه چيقار خانمىن
 لطف ايدوبىسن مگر اى باد بوكوندن بوبله
 وىرەسن بر خېر اول سرو خرامانمىن
 اى فضولى غم هجر ايله پرىشاندر حال
 كەسە آگاه دگل حال پرىشانمىن

مەثنويسىدەن بىر پارچا:

دور مە قدى مدام گذر	ساقى كرم ايله جام گز در
گذر قدى قرار قىلمە	دورانە چوق اعتبار قىلمە
زرساغره روح بخش راحى	توك آلوب الە كومش صراحى
تنهالېغىمى گور ايله انصاف	سرف ايله رعایتە الطاف
سندن اوزگە مددى بو قدر	شعلم بوبساط اچرە چوقدر
بندن نفرت شعار قىلمە	ھەمد لېگم ايله عار قىلمە
نە ظلمت چشمە حیاتم	گربىلمز ايسك كه بن نەزاتم
سوز جگرم كىبا بدن صور	فیض هنرم شرابدن صور
حق اولە همیشه دستگيرك	توتسك الینى بنى فقيرك
ساحر لره معجز تمام	من شاعر موسوى كلامم
ھارونە بو اشدە اوستادم	بن ساحر بابىلى نژادم
املا كنه بولمشم ره ياست	سوزدر كنه صرف ايدب فراست
شهبازم اولور بلند پرواز	گە طرز قصبە ايلرم ساز
اول دابە روان وىرر قرارم	گە داب غزل اولور شعارم
اول بگردن استدم درپاك	گە مثنوى يە اولوب هوسناك
مجموع فنونە عشق بازم	ھردلدە كه وار اهل رازم
جانلر چىكوب استرم همیشه	پر كار گرم هزار پيشه

دكانم اولار واج بازار

ھراستدیگن بولاخر بدار

ساقى ئەھلى بوجام كلگون
سر سب اولوبم سوزم هبادر
تأثيرى سالوب دماغه تشوير
من فندن ولاف لطف گفتار
اولسبىدى بىم سوزمده برحال
كېم ايلدى حاليمى دگرگون
هرلاف كه ايلرم خطبادر
تشوير مزاجم ايتدى نغيبير
كېم سوز ديمگه اولام سزاوار
البتنه اولوردم اهل اقبال.

ساقى توت اليم كه خستد حال
سنسن من مېتىلايه غمخوار
مشگل ايشه دوشمشم مدد قيل
حل ايليمه گور بومشكلاتى
غم رهگزرنده پاييمالم
سندن ئوزگه دخى كېم وار
مى حرزى ايله بلامى رهديقل
كم ايتمه قولكدهن التفتانى

تەسەۋۋۇپى.

عيلم كلامگه تائد «مطلع الاعتقاد»، «حديث اربعين» تەرجومەسى، غەرەبى، فار-سى ۋە توركى اوج دېۋانى، حديقه السعدا، بەك ۋە بادە، (*) لىلى مجنون، چارغونسور (صحت ومرض رسالەسى) لىلى مەجنوننىڭ يازىلىش تەئرىخى ۹۴۲ ھىجرى دركى ئەگەر تەۋەللىۋدى (۹۰۰) بولسا اونى ۴۲ ياشلىقىدە يازغان بولادۇر.

فوزولىنىڭ توركىستانگە تەئسىرى.

غەرب توركىچەسىنىڭ ابك بوبوك ئوستادى فوزولى، توركىستاننىڭ چىغاناى شاعر-لىرى ئوستىگە ھەم كوچلى تەئسىر اجرا قىلغاندۇر. فوزولى، مەكتەبلىرىمىزدە بۇگونىگەچە اوقولانغان مەعروف كىتابلاردىن بىرىدۇر. فوزولىنىڭ توركىستاندا تارقالمىشىدىن سوڭ بۇزىدە غەرب توركىچەسىنىڭ تەئسىرى كوچەردى ۋە ابكى لەھجە بىلەن يازانغان شاعرلار كورونە باشلادى، ھەتتا تەئىش مومكەن.

(*) اسماعيل ھېكەت، بەك ۋە بادەنى ۱۴ ياشلىقتا يازغان دىدىركى بونىگە دەلىل اولاراق شاھ اسماعىلگە تەقدىم قىلغانلىغىنى ۋە اونىڭ ايسە ۹۱۴ دە بەغدادنى فەتھ ايتكەنلىكىنى كورسەتەدۇر. لاکن بۇ دەلىل بولا آلا ايدىر شاھ اسماعىلگە تەقدىم قىلماق بىلەن ۱۴ ياشلىقتا بۇگونىگە يازىلىش لازم كېلمەيدۇر ئەۋۋەلا شاھ اسماعىل ۹۱۴ دەن ۹۴۰ گەچە بەغداددا تورغاندۇر ايكىنچىدەن بەك ۋە بادەنىڭ موندەرىجەسى ۋە اسماعىل ۱۴ ياشلىرىدا كوچىدىن كۆپ بۇقارى تورادۇر. بۇزچە ئونىڭ يازىلىشى ۹۱۴ بىلەن ۹۴۰ آراسىدادۇر. زەر بابجان ئەدەبىيات جەمئىيەتى «فوزولى» اسماعىل ھېكەت مەقالەسى.

كى فوزولاي بىلەن بىرگە بىزدە ايكنچى بىرلەھجە ھەم توغدى. چونكى «چىغاتاي تىلى» سايبىدە ياشاب توروب ھەم خالىس «غەرب تور كچەسى» بىلەن دىوانلار نولدىغان شاعرلەر كەم ئىمەسلىرى. خەتتا عبلاوۋە قىياش مومىنكى خالىس چىغاتايچا يازغان ھېچ بىر شاعر يوقكى فوزولاي بولمىدە ھەم بەغزى پارچالار يازماغان باكى اوزىگە نەنەبىيوع قىلماغان بولسۇن.

نەمۇنە ئوچون فوزولايگە نەنەبىيوع قىلغان شاعرلاردەن بەغزىلەرىنىڭ شەرلەردەن كورسەتمەن:

عومەر خاننىڭ فوزولايگە كوب مۇخەممەسلىرى باردى:

بلادشتىدە غم تاغى مېنىڭ دېك زار اولاندىن سور
 مەھبەت رەزىنى مەجنون كىبى افكار اولاندىن سور
 مذاقى لعل ناپىن عشق ارا خمار اولاندىن سور
 «شفاى وصى قدرن هجر ايله بيمار اولاندىن سور
 زلال ذوق شوقن نشنه ديدار اولاندىن سور»

بو ئوبولدا يازلمش بىر مۇسەددەسلىرى:

گوزمە اشك كىلگون قان كىبى چاك چىگردىن
 بو مەھبەت دانەسى نىخل دل كىلقت ئىمردىن
 ازل سەرمایە سەندىن حاصلم سودو ضرر دىن
 دىل بوشام كىلقت طالع ظلمت ائردىن
 نەسندىن نەبىندىن نەچرىخ كىبە وردىن
 بوردىر خمار نشه جام قدردىن

مۇھسەبىننىڭ بوغەزەلى ھەم ئوبولدا يازغانلار داندى:

كويوب اولدىم بنى شمعنىك اوشهل آفتاب جمالەدر
 نەقەر نەمەرو نەسروگل نەسەن نەبىر ھالەدر
 بنى شور عشق جنون اثر ھەمە غەمدىن ایلادى بى خبر
 نەخىيال مايل كروفەر نەفسىس جاھ جلالەدر

بو «خاطىنى» نىڭ تەخىمىسلىرى:

بىردى خاطىنى آھ اوروب بادە علايق خرمىن
 سرودىك آرامگاھ ايتدى تىجد گىلشەن
 پارە ابلاب بوبىندا آزادەلك پىراھەن

«بر بر آفاق ایلگیدین چیکمش تعلق دامن
تا فضولی خستهیه وصلک تمنا درسنگ»

بور ضایی نك بر غزلبدر:

قرازلفك كیبی یوقدر قرارم یارسول الله
پریشاندر بنم هر لحظه کارم یارسول الله
ره عشقگده آرام ایلامزدم بر قدم بالله
دگل الله زمام اختیارم یارسول الله

بولاردان باشقا «فوزولی تلی» ایله شعر ئهیتگن شاعرلر هم کوپدر.
بولارنك ایك مشهوری عومهرخاننك ئوغلی موحدهمهده علی خاندركم شعرلرینی
فوزولی نیکیدهن ایرش قیبندر:

آه کم دوکدی فلک قانمی مرگانمدن
قلمدی باك دمام دوکونی قانمدن
موج طوفان بلا باشمه دوندردی فلک
تاجدا ایتدی حزین جانمی جانانمدن
کوگلومی سیل بلا برله خراب ایتدی سپهر
بولور آباد غبار دل ویرانمدن
کیچهلر غنچه کبی کونگلمی (*) قان یغلادوش
صبحلر ظاهر اولور چاک گریبانمدن.
آه کم هجر تونی قاچتی دلم حسرتیمن،
سایههم کوسدی فراقک کیچهسی یانمدن
ای کوکل صانمه که زایل اوله آشفته لغم
جمع قیل خاطرگی حال پریشانمدن
صبحلر دیده گریانمه رحم ایله صبا
برخبر ویر بگا اول غنچه خندانمدن
«خان» کیبی ماه وشم شم رخن یاد ایدرم
یاناجکدر فلک آه دل سوزانمدن.
«فدنا» هم تورکچهده فوزولی یولیدا شعر ئهیتکه نلهرده ندر.

سوك دهوردە بويولده ئهيتکه نلهردهن موعاسر رمز «عهجزي» درکم: بر ديوانچهسى

(*) كوگلمك

ۋە بىردە «مەرات عبرت» اتلى مەسنەۋىياتى باردى.
ئونك بىر موخەمەسىنى كۆرەيلىك:

۱

يارب اېشىت بوخستە دلمنك نواسىنى (*).
كەم سندن اوزگە چاره ايدر مدعا سىنى
تاكى چكيم زمانه يى بار جفا سىنى
هردم انار نشانمه تير بلا سىنى
ميدان جهله سوردى نفاق اژدها سىنى

۲

صبح قيامت اولدى بىز اوبقوده بىز هنوز
گوز اچدى هر جماعه بىز آسوده بىز هنوز
خبت و نحوس. نكېته آلوده بىز هنوز
اغيار بىر پايىنه فرسوده بىز هنوز
كەم سالىدى بىزنى بو بىرە تاپسون جزاسىنى

۳

ملت ابوينى يخدى فلاكت ايدى خراب
موجن تلاطم ايتدى بوگون بجر انقلاب
بىزدەن عروس عقل بوزينه چكوب نقاب
يارب قاچان دوچارمىز اولغاي ره صواب
دفع ايت الېى راه خطا رهنما سىنى

فوزولى تلى نك بوكونكىسى، يە غنى عوسمانلىچه ايله شاعر مىز «چولپان» ھەم
بەغزەن چرەيلىك پارچالار بازاردى. بوآدم اسكى شاعرلىرىمىز كسبى فوزولى تەئسىرى
بىلەن ئىمەس، بوكونكى «توركىيا» تەدەبىياتى تەئسىرى استىدا «غەرب تور كچەسى»
بىلەن بازاردى. بو پارچاسى او بولدا يازلغانلار بىداندىر.

ايلك ئەوۋەل گوزىمى عشق ايله اچدىم،
عشقك مەيداننە قانمى ساچدىم،
عشقسىز اولكە لەردەن ئو آندا قاچدىم،
نەزەمان باغلام زوننار عشقى.

سەسەت بەنەم اچىن قورۇ سەھەرلەر
 شىفاڭ خەراسى تەم بىڭا مەنوادى
 ھەكسىيەتى سىن بىڭا نەققەر قاندىر
 قاننام چۈسكى بولاسم كوازار نەشى

سويلىرىكەن دالدىرم نەپامان سوزلار
 بازاركەن قەلەم نەھەزىن اغلار
 سادە دل بونلاردان نەمەنى اغلار
 بەلمەز كۈچ اولدوغىن ازھار عشقى!

اباڭ سوڭدە شونى نەپىشكە توغرى كېلادىكى غەرب تور كچەسى ھەم بىز ئىكەن پان
 كېلىمەيدىر. فوزولى اونى اوزمەزنىكى قېلىب بوپارغاندىر. فوزولى بىزدە نەپاۋىيەت
 كۈب ئوقۇماماسا، نەپاۋىيەت كەم ھەم اوقۇلمايدىر.

نەپاۋىيەت غەربتە چىقىتايچا غەرب تور كچەسى ئۈستىگە كۈب نەپىسەر قالدىرغان
 ئىدى. ئۇ ھەمدە ۋە عاشق پاشالار ۋە ھەتتا «فوزولى» كە ھەم نەپاۋىيەتنى نەپىسەرى
 چىلىدىر. فەقەت فوزولىدىن سوڭ غەرب تور كچەسى، شەرق تور كچەسىگە نەپىسەرىنى
 كۈچەيتىدى، ۋە بو كۈن غوسمانلى لەھجەسىنىڭ تەكامولى بىلەن بۈتەنەن نەپىسەرى
 بىلەن بۈتەنەن بويان ھەم دەۋام اينىسە ۋە كۈن ساپىن كۈچەيسە كېرەك. چۈنەن
 كى «تور كچەسى» تىلى غەرب مەدەنىي تىل ھالىگە كىرگەندىر ۋە بىز ھازىر ھەم اوندىن
 مۈتە ئىسسىرمىز ۋە استىقبال دە بىزنىڭ مەدەنىي ھەرىكەتمىز كۈچەيگەن سارى غەرب تور
 كچەسى بىلەن رايىتە مز كۈچەيدىر.

مەعارىف جەبھەسىنى ئاياققا باسار ش مەسئەلەسى توغرىسىدا

(ئۈزبېكىستان خەلق مەعارىف قومىسارلىغىنىڭ رەھبەرلىك شوعبەسىنىڭ
ئورونلارنى تېكشۈرۈشى مۇناسىدە تېيىلدى)

بۇندىن بىر نېچچە ۋاقىت ئىلگىرى خەلق مەعارىف قومىسارلىغىنىڭ رەھبەرلىرى
تامانىدىن بەغزى بىر ۋىلايەت ۋە تومەنلىرىدە مەعارىف ئىشلەرنىڭ ماددى ۋە مەنىۋى
تامانلاردىن قوبۇل قىلىشى ۋە مەعارىفنىڭ باشقا ياقلىرى تېكشۈرۈلدى. مەسىلەن:

۱- سەمەرقەند ۋىلايەتنىڭ بەغزى تومەنلىرى

۲- خارەزم ۋىلايەتى

۳- فەرغانە ۋىلايەتى

۴- بۇخاراڭ بەغزى تومەنلىرى.

تەتقىق نەتىجەسىدە مەلۇم بولدىكىم ئورونلاردىكى مەعارىف ئىدارەلىرى ۋە
ئومۇمەن مەكتەپ ئىشلەرى ئىلگىرىكى يىللارغا قارىغاندا ئانچىغانا مەھكەملەشكەن.
چۈنكى كۆپ تومەنلىرىدە ئەۋۋەلگى يىللارغا ئوخشاش ئىشلەرنىڭ ئوبلاستىداش ۋە جەمئەت
قىلىش، مەسئەلە ۋە ئىشقا ئۆستۈلۈشىدىن قارىتىش ۋە باشقا ئىشلەر ئانچىغانا ياخشىلانغان
شۇنىڭ ئۈچۈن ئەينى بۆلۈم ئورونلاردا مەعارىف ئىدارەلىرى باشقا ئىدارەلەر
ئالدىدا چۆرىمەتلىك بىر ئورۇن ئىشغال قىلىشقا باشلىدى. سېكىن - سېكىن
ئىشچىلەر ھۆكۈمەتنىڭ ئىككى سوۋىگەن ۋە قەدرلىك بىر مۇئەسسەسى بولۇش ئۈچۈن ئىلگىرى
باشقا ئىشلەرگە بۆيۈكسەش قىلىشقا ئەۋەتكەن مەنئەبلەر جەھەتتىن بولماسدان، بەلكى مەعارىف
ئىدارەلىرىنىڭ ماددى تامانلىرى، ئاپاراتلىرى ۋە ئوقۇش - ئوقۇتۇش ئىشلەرنىڭ مېتود
- ئۇسۇل تامانىدىن ياخشى بىر ۋە زەئىمەت ئېلىشى جەھەتتىن ئىشقا ئۆستۈلدى.

قەدەت بۆيۈكسەش بىزنى قەتئەتلىك مەيدىر. بەلكى دائىرىنى كۆن سايىن كېلىدىتىر.
زەماننىڭ تەلەپىگە مۇۋاپىق مەسئەلەنى ھەل قىلىش ئۈچۈن مەيدانغا ئېلىماق كېرەك.
ھەلىگەچە ئىشلەنگەن ئىشلەر بىز ۋە زىفەمىزنىڭ ۱۰ قاپىزىنىڭ گەنە ئىشكىل قىلىدىر. قالغان

۹. قائىزنى ئاشام - بىرش، كەمچىلكلەرنى تولدۇرۇپ بارىش بىلەن بولور بىزگە موھم جەھەتتە بولغان مەعارىف جەھەتتىكى ئىشلەرنى چوڭ مەنىسى بىلەن باھاراش اوچون كۆپ ئوبلاش ۋە كۆپ كۆچ سەرف ايتىشقا توغرى كېلەر. بىز بىر كۆپ نېرى بىشلەر نەتىجە - پەيدا كىنە نەدرىجى سەۋرەندە اوز ئىلە كەنر بىزنى بوزە كە چىقار بىب خەلقنى زەمانەك نەلە بىگە باراشا تىلمى ۋە نەرى بىبەۋى بىر يول بىلەن آلب بارا آلورمىز.

بودجىت مەسئەلەسى.

مەعارىف ئىشلەرىمىزدە اىك موھم مەسئەلە - بودجىت مەسئەلەسىدۇر. مەعارىف ئىشلەرىمىزنىڭ ازدا بولسا كۆنەرىلەشكە بودجىت مەسئەلە - نىڭ بىر دەرىجە دەل ايتىلىشى كېرەك. بىز ئىلگىرىكى بىللەرگە قاراغاندا مەعارىف بودجەنىڭ بىر نېچە ۋاقىت كۆپەيگەننى كۆرەمىز. اونى بەندە كۆتەرش اوچون خەرىكەت قىلىنماقتا، بىزنىڭ مەدەللى بودجىتلىرىمىزنىڭ مەلىگەچە توغرى بىر يولغا قوبۇلماغان ئىدىلەر. بىۋىش مەدەللى بودجىتدەن ازق آلتوغان مەعارىف ئىشلەرىگە بىر دەرىجە توسقۇ بولار ئىدى. دەۋلەت بودجىتىدەن ھەم مەعارىفگە بىر بىلە تورغان مەبلەغنىڭ كۆپەيىشى اوچون چارەلەر كۆرۈلىشى كېرەك. كېنت لىدە مەعارىف ئىشلەرىنى كۆتەرش ئوچون ئەگەر امكانى بولسا كېنت بودجىتلىرى تەشكىل ايتىش كە ھەم مومكىن، بونىڭ ئەھمىيەتى توغرىسىدا گەپ بىر اوتۇش آرتقۇچا. ۲ نچى يەنە بىر اش حازر دەۋلەت بودجىتىدەن بىر بىلە تورغان آچالار مەدەللى بودجىتگە قاراغاندا جودە ھەم ازىر دەۋلەت بودجىتىدە مەعارىف جېسىسىنى كۆپەيتىشكە چارە كۆرش كېرەك.

خازر كى ۋاقتدا بودجىت تامانىدان ئىك كەنتە زىرە بەختسالى (پىرافوبىر) مەكتەپلەر بىگە نوشدى. بولمىدە خىراجاتلار كەمەيتىرىلىش بىلەن كەتە قالدۇرمايدان كۆپ مەدەتەلەر مەدەللى بودجىتگە اوتكەزلىگەن. بو ئىشە ھەم بو مەكتەپلەرنىڭ بارىشىغا كەنتە زىرە نىگىگەندىر. بو اورنلاردەن كېلىگەن مەلومات ۋە ئەخباراندەن بىلىنمەكتەدۇر.

باش سىياسى مەعارىف شوئەبەسىدە ھەم ئىشلەر اونچە ياخشى ئىمەس. بۇ كەمچىلكلەرنى ھەم ۋاقت ئوتكەزمەي دەل ايتىپ ۱۳ نچى قورۇلتاينىڭ بىزگە قالدۇرغان زەربەلەرىنى توغرى ۋە ئەسلىق دەل ايتىشقا يول آچماغىمىز كېرەك. بونىڭ نىگىشلىك ئىدارە ۋە ئورتاقلار بىزنىڭ دېققەتلىرىنى جەلب ئىتەمىز. بونىدەن باشقا يەنە بىر كەسەل مەسئەلە بار كىم او ھەم مەكتەپلەرنىڭ مەيدە خىراجاتلىرىنى تەمىن ايتىشىدۇر. خازر كەچە مەكتەپلەرنىڭ

ھەر خىل مەيدە خەراجەتلەرى كىرەكلىك يېرىلەر تامانىدىن بېرىلمەس، بېرىلسە ھەم اولەر باشقا يېرىلەرگە خەراجات ايتىلەر ئىدى. بوزىڭ نەتىجەسىدە چودە آغر حال اوتكەزگەن واقتار بولغاندر. بوندەن كىيىنگى اسمېتەلەردە بوندای خەراجاتلارغا ھەم خەق بېرىش كىرەك. ئىدى كىلەيلىك اوقوتغۇچىلارنىڭ ايلقلارغا: حازر بوزىڭ ويلايەت ۋە تومەن شەھەر بەزدە اوقوتغۇچىلارنىڭ ۋەزىفەلەرى بىر تۈرلى ئىمەسدر. ھەر حالدە بو مەسئەلەنى توغرى دەل ايتىش كىرەك. بوندەن كىيىن كوېراق ئەھمىيەتنى قىشلاق ئوقوتغۇچىلارغا بېرىش زەرۈر. مەعارىفى اوچون بېرىلەتورغان آقچانى قىشلاق ۋە شەھەر آراسىدا نەقسىم ئىتىش واقتىدا ۸۰ فائزنىڭ ھەممەسنىڭ قىشلاق مەكتەپلەرگە خەراجات ايتىلىشى كىرەك. حازرگەچە آقچالارنىڭ از فائىزى قىشلاقلارغا سەرف ئىتىلب، كوېپىسى شەھەردە قالادر بو كونگەچە قىشلاقلارداغى مەكتەپلەرنىڭ بىر كوېپىنىڭ خەراجاتىنى خەلق اوزى بېرەدر. قىشلاقلاردا حوكومەت تامانىدىن ئەئىمىن ايتلەترغان قانچا مەكتەپ بولسا، خەلق جىسابىدىن ئەئىمىن ايتىلماقتا بولغان يەنە ئوشانچا مەكتەپ باردر. حالبوكى قىشلاق خەلقى چودە كەمبەغەلدر. ۋە ئولەرگە قاراغاندا شەھەر خەلقى تىنچدر.

بودجىت توغرىسىداغى سوزلەر بىرىنچى گەلدە توختانغان اشلەر يىزدەن سانالادرلار. بو اشكە دەخلىك بوتون حوكومەت ئىدارەلەرنىڭ كوېراق ئەھمىيەت بېرىشلەرى نەھب ئىتىلەر. بىزگە بوتون اوزبېكىستان مەعارىفىنى ئاچقان بىر دەرسچە خانرجەمەق قىلىش، آينقسا قىشلاقنىڭ ئەئىمىن ايتىلىشىگە دىققەت قىلماق كىرەك. يەنەدە جومھورىيە - يەتەمزدە بولغان ويلايەت، تومەنلەرنىڭ اىك اوزاق قىشلاقلاردا بولغان آقچا مەسئەلەسى توغرىسىداغى خەرەكەت ۋە اشلەرنىڭ مەعارىفى قومۇسالىقى كوزىگە كورىنىپ، قولايغا ايشىتىلب تۈرۈشى كىرەك.

بوزىڭ اوچون ھەم حازردەن شوغبە باشلىقلارى ۋە رەھبەرلەر آر قالى مەھەللەردەكى مەعارىفى اىدارەلەرگە دېرىكتىفلەر بېرىپ تاييارلاش. كىرەكلىرى، شو مەسئەللەردە، مودەففەق بولشنىڭ ئوزەگى شودر.

س. ئويغور.

يەنىكى كۈچ بىلەن.

بىزدە مەكتەپ مەسئەلىسى، آنچاغىنا قىيىن مەسئەلە، چۈنكى؛ بىزنىڭ ياشايدىغان شەرايىتلەر ئىچىدە شۇرا، مىخەت مەكتەپىنى تۈزۈش شۈبھەسىز ئانسان ئىمەستىر. لېكىن شۇندەي بولسا ھەم مەملەكەتدەكى بولغان دەردلى خەرەكتە ئىشنى الكەرىگە سورۇپ ئەمەلدە بىر نېچە جانلى نەتىجىلەردەن ئوزاقلانماي، مەكتەپ مەسئەلىسىدە بىر نېچە ئوروننى ئوقۇتغۇچىلار مەسئەلىسى ئالدى. ئوزگەرىشنىڭ مېومىسى بولغان قىزل ئوقۇتغۇچىلار بىز (مەملەكەتدە آزچىلىق بولسا) بىلىم دەرىجەسىدە ۋە مۇھىتدە آنچا پەستە تۇرىدۇ. بىزدەكى ئوقۇتغۇچىلار كۆپچىلىك بىلەن سۆيلىگەندە، ھەتتا ۳ - ۴ يىللىق تەربىيلى ئوقۇش كۆرمەگەنلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇتغۇچىلار بىلىمىگە مەسئەلەسىگە قانچا ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئوقۇتغۇچىلارنىڭ بىلىمىگە كۆنەشكە ھەم شۇنچە ئەھمىيەت بېرىمەك كېرەك.

بىنا بىر قانچە ئوقۇتغۇچىلار خازىرلاش ئىشلىرى زەربەلى مەسئەلە بولىشى تۈرگەن گەيدى. ئۆتكەن يىل بۇ ئىشنىڭ آنچا مەزە بولغانلىقى تەجرىبە ۋە ئەمەلدە تەسدىق ئىتلىگەن. لېكىن بۇ يىلگى قانچە خازىرلاش مەسئەلىسىدە بولتورگى سوزلەرنى ئەيتە ئالمايمىز. بۇ يىلگى قانچە خازىرلاش ئىشى يۈز فائىز تولا بولماسادا، ھەر حالدا يۈز فائىزگە ياقىلاش مۇۋەپپەقىيەت بىلەن باردى دېسەك بۇلار. (بىراق؛ تېلەگىزگە كېلىگەندە مۇۋەپپەقىيەت بىلەن بىر مۇنچا كۆپرەك بىلىم بېرىمەك ئىدى. لېكىن آز ۋە نا قۇلاي ۋاقتدا بۇ تېلەگىمىز بولماي، چۈنكى قانچە خازىرلاش ئۆتكەن ھەر بىر مۇۋەپپەقىيەت بىلىمىنى يۈز فائىز آرتىردى دېسەك ياكى ئەيتكەن بولمايمىز. دېمەك بۇ بىر مەك ئىكى يۈز ئوقۇتغۇچى ئەلپەتە كەتتە ۋە يەنىكى كۈچ بولۇپ، يەنىگىدەن ئىش مەيدانىگە چىقار. شۇ ئىش مەيدانىدا ئىككى مۇھىم ئىشلەر كۆپ. شۇلەرنى ھەر ئوقۇتغۇچى خۇسۇسەن قىشلاق ئوقۇتغۇچىسى آڭلاپ ئۆزىنىڭ كۈندەك ئېشىدە ئىشلەمەكى زەرۇر.

مەنە شۇ قانچە خازىرلاش چىققان ئوقۇتغۇچى مەكتەپ تۈزۈش (چىن مەعناسى بىلە شۇرا، مىخەت مەكتەپى) ئىشىگە كېرىشەكى كېرەك. مەكتەپ تۈزۈش بىلەن باغلىنىشى كېرەك. مەملەكەت بىزنىڭ ۸۵ فائىزى دېھقانلاردان عىبارەت. بىنا بىر مەكتەپلەر بىز ھەم شۇ قىشلاق مەيدانىگە ياقىن مۇناسىبەتدە بولۇپ دېھقاننىڭ استىقبالن تەئىمىن قىلىدا. خوجالىق كۆنەشكە تۈزۈش بۇكسەلتىرىدە ھىزمەت قىلماي كېرەك.

دېمەك: ھەر بىر ئوقۇتغۇچىنىڭ بۇ تىك مۇھىم ئەساسىدىن خەبەرى بولماي كىرەك. بۇ يىل قشلاق مەكتەپلەرىنى شۇندەي ئەحوالغا كەلتۈرۈۋالسا قىدا، بونۇن ئوقۇتغۇچىلار يوقارىدا ئەيتكەندىك بىر نەچچىدەن شۇل يولدا ئىشلەمەكى كىرەك. ئەگەر بىلمەلەرى، تەجرىبەلەرى كىم بولسا، ئونى كىيىگە بىترمەك لازىم.

مەكتەپ ئوقۇتغۇچىسى بىر گىنە مەكتەپ، سىنىق دە قالماي، ئەتراپىدىكى خەرىكەتتە يەنى قشلاقنىڭ بونۇن ئىشلەيدە ئىشلەمەكى كىرەك. ئوقۇتغۇچى اجىئىمەتچى، تەشكىلاتچى، تەربىياتچى بولماي كىرەك.

ئول، عامما آراسىغا كىرىپ، ئونىڭ آراسىدا جانلى ئىشلەر كورسەن. ئىلنىڭ يۈكسەلەشكە ئىشلەسەن. قشلاقدا مەدەنى كۈچ بولغان مۇعەللىم ئوز ۋەزىفەسىنى آڭلاپ، ئىلەتتە مەكتەپ ئەتراپىگە بونۇن قشلاق كۈچلەرىنى توپلاپ، ئىل آراسىدا مەدەنى يەنى ئىشلەر قوزغاماي كىرەك. بۇ يىل خانىم - قىزلار مەعارىفى ھەر حالدا الگىرىگە سورامەكە بولسا، ھەلى ھەم كۆپ قشلاقلاردا خانىم - قىزلار مەعارىفى تەئسىرىدەن ئوزاقدا تورەتەرلەر. بىنا بەرىن ئوقۇتغۇچىلار بۇ يولدا فەوق لىعاددا ئوستالىق بىلەن ئىشلەپ كەتتە كۈچ بولغان خانىم - قىزلار مەعارىفىگە كۈچنى سەرف ئىتمەكى كىرەك. كىلىگۈسى يىلگە ھەر بىر قشلاقدا خانىم - قىزلار آراسىدا چىققان مەدەنى كۈچلەر ئىلەن بىرلىككە تۇرىشى كىرەك. ھەر بىر مۇعەللىمنىڭ بۇندەي ئەھمىيەتلىك ئىشنى آڭلاشلاردا شۇبەھمەز يوقدۇر. ئوقۇتغۇچىلار بونۇن ئىلمى اجىئىمەتچى ۋە سىياسى ئاڭ جىپەتلەرى يۈكسەلە بارادۇر.

ئوقۇتغۇچىلار ئوزلەرىدەكى بىلىم، ئوسول ۋە تەعلیملەرنى جىسابسىز عامما آراسىغا تاشلاشۇنلار. ھەقىقى شۇرا مەكتەپنى تۈزۈشە چىن سىوگىسى ۋە انقىلابى خەرىكەت بىلەن ئىشلەشۇنلەر. شۇنىڭ بىلەن چىن قشلاق مەكتەپى تۈزۈچى تەشكىلاتچى بولسۇنلار.

رەھىم انعام.

Директор школы Бадуров

ئەنجومەنى دانش يوبىلىمىسى توغرىسىدا

روسىيە دارلفونونىڭ تەئسىس ايتلىشىگە ۵۰ نچى سىنتەبردە ۲۰۰۰ يىل تولانر.
ئەنجومەنى دانش برنچى بېشك ئورنىدە بولب روسىيە دەگى عىلمى فېكر ئوندە
ترەققى ئېتە باشلاغان ۋە ربواج تاپقان.

ئەنجومەنى دانشنىڭ فەعالىيەتى روسىيە دائىرەسىدە گەنە قىلماغان. ئول روسىيەنىڭ
ھەر تامانىدا حازرگى مۇستەقىل ياكى مۇختار جومھورىيەتلەرنىڭ ھەممەسىدە فەزائىرنىڭ
توغولش، تەرەققى ھەم گۈللەنىشىدە جودە كەتتە ۋە ئەھمىيەتلىك ئورن آلاىر. قىسمەن
بىزنىڭ ئوزبېكىستانداغى فەننى عىلمى مۇئەسسەلەرنىڭ - ئېسكى، تەئزىخى آسارنى
ساقلاش كەمىسىيەلەرى، دەولەت كوتوبخانەلەرى، مېترالوگىيە (ھەوا ۋە ھەواداغى
ئەشيانى ئورگەتتۈرغان يورت) اېنستىتوتى ھەم رەسەدخانلەرنىڭ تەئزىخە تورموشىدە
جودە مۇھىم ۋە زىفەلەر ايفا ايتگەن ۋە ايتگۈسىدۇر.

ئەنجومەن دانشنىڭ شۇنداق ئەھمىيەتلىرىنى كوزدە ئوتوب ئوزبېكىستانداغى
عىلمى مۇئەسسەلەر ئونىڭ يوبىلىمىنى ئۆتكەزىشكە خازرلانماقتالار.
عىلمى مۇئەسسە شوعىبەلەرنىڭ ۋە عىلمى مەركەزنىڭ بو يوبىلىمى باشقارش ئوچون
تەخمىنى خازرلىقلارى قوبىداغىلاردان عىبارەتدۇر:

۱- عىلمى مۇئەسسە ۋە جەمەيەتلەر، ئولەرنىڭ شوعىبەلەرى ۋە عىلمى مەركەز تامانىد
دان لېنىنگرادغا ئەدرىس بىلەن ۋەكىل يوبارىلور. ئو ئەدرىسدە ئەنجومەنى دانشنىڭ
عىلمى فەعالىيەتدەگى ئەھمىيەتلىك ئوزبېكىستانغا تېگىشلى اشلەرى ايسكە توشرش،
تەسۋىر ئېتىش.

۲- ۵۰ نچى سىنتەبردەن ۱۵ نچى سىنتاىرگەچە تاشكىنت، سەمەرقەند ھەم باشقا
شەھەرلەردە عىلمى مۇئەسسەلەرنىڭ ئەزالارى، عىلمى مۇئەسسە خادىملارنىڭ سېكىيە
لەرى تامانىدان ئەنجومەننىڭ ۲۰۰ يىللىق فەعالىيەتى توغرىسىدا مەعروزلەر ئوقولاب،
ھەر تۈرلى مەعلوماتلار بېرىلور.

۳- مەكتەبلەر، كوتوبخانەلەر، قزىل چاپخانەلەر ھەم باشقالار ئوچون ئوزبېك تلىد
كىتابچەلەر يازىب نەشر ايتش. ئو كىتابچەلەردە آسان تىل بىلەن عومومى رەۋشەدە
بولسا ھەم ئەنجومەننىڭ فەعالىيەتىنى ۋە ئونىڭ ئوزبېكىستانغا عائىد خىزمەتلەرىنى
نەقدىر ايتش.

بوزدەن باشقا علم ۋە فەننىڭ ئەنجومەنى دانىشنىڭ خەلق مەدەنىيەتتە تېدەگى ئەھمىيەتلىرى خەلققا توشونتىرىلور.

بوزدەن باشقا تەبىئەت بىلىم ۋە تەكرارلاش قورسلارىدا بولغان ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئەنجومەنى مەنى دانىشنىڭ فەئەلىيەتى ھەم ئەھمىيەتى توغرىسىدا ئالدىن ئالدىن تەبىئەت بىلىم ئولتۇر-شالارى ئۆتكەزىش ئوبدانەدر. بوزدەن مەقسەد ئولتۇرىش بويىلى كۈنى ئەنجومەنى-دانىشنىڭ فەئەلىيەتى ۋە ئەھمىيەتى توغرىسىدا مەدەنىيەت ئوقۇشقا تەبىئەت بىلىم.

۱۹۲۳ نچى يىلى، سەنتەبىر ئايىدا بۇخارا شەھىرىدە بولغان ئۆزبېك تىل - ئۇمۇمىي پەنلەر ئىنستىتۇتىنىڭ تەسىس قىلىنىشى.

تور كيا مەتبوعاتى

آراسىرا تور كيا گەزىتلەرى قولغا توشىپ قالادى. تەرتىبسىز بىر سۈرەتتە، ايسكى
 ۋە يەنكى، آزالاش ھەرقايسى گەزىتتەن ايككى - اوچ نوسخەدەن كورۋالەتورغان
 بو گەزىتلەردەن تەبىئىي «موكەممەل مەعلومات» آلماق مومكىن ئىمەسسىز. شونداي
 بولسا ھەم آز - ماز بولۇپ تورغان ئەحوال بىلەن تانىشىپ بولادى.

قولۇمۇزدا تەنن، حاكىمىيەتنى مېللىيە گەزىتلەرى بار.
 تور كيا دە سوڭ يىللەردە اىنقىسا سوڭ كۈنلەردە تەمامەن ايسكىگە اوخشاماغان بىر
 تىرلىش سىزگە كەدەر.

تور كيانىڭ بو كۈنكى بو يۈك شاعرلەرى، ناسرلەرى شىعر ۋە نەسرنى مېللەت
 مەجلىسىنىڭ كورسىلەرى ئۈستىدە، تور ك دېھقاننىڭ قولبەلەرى ئىچىدە يازا باشلا -
 غانلار. بو يۈك تور ك شاعرى «يەحيا كە مال»، «گۈزەل استەنبول» نى «تىق بىكلەر» گە
 تاشلاپ آتاتولىنىڭ ھەجرا گوشەلىرىگە - انقار اغا كېلىشىدۇ. تور ك مېللى ئەدەبىياتنىڭ
 حازىرگى مەشھور نەسرچىلەرى يەققوب قەدرى، فالىچ رفقى، رە وشەن ئەشرەفىلەر،
 يەحيا كەمال بىلەن بىرگە «حاكىمىيەتنى مېللىيە» گەزىتىنى قوللار يىغا آغانلار. ۋە
 كۈندەلىك اجتماعى مەسئەللەلەر توغرىسىداغى جەدى ۋە اشگە باقن مەقالەلەرى
 بىلەن «حاكىمىيەتنى مېللىيە» نى ترگۈزە باشلاغانلار. تور كيا گەزىتلەرىدە تۈتۈنچىلىك،
 باغچاچىلىق، قشلاق مەكتەبلەرى، دېھقانلارنىڭ حاللارنى ياشاش تىشى توغرىسىدا ھەر
 كۈن دىيەرلىك جەدى مەقالە ۋە موباحەسەلەر كۈرلەمە كەدەر.

شوباقن كۈنلەردە «حاكىمىيەتنى مېللىيە» دە يەحيا كە مالنىڭ «استەنبول دارولفونون
 شەھرى» سەرلەۋچەلىك باش مەقالەسى بار. بۇندە استانبولنى دارولفونون شەھرى
 قىلماق مەسئەلەسىنى مەيدانغا آتادى ۋە اونى كۈچەيتىرمەك يەنكى بىنلار قورماقنى
 تەكلىپ، قىلادى. ۋە ئەيتەدركى: «تور كلىك استانبول لىدەھجەسى دىنىيەلەن گۈزەللىكى
 دورت يۈز سەنئەدە ياراندى. پەنكى عرفانمۇ بولەھجەدە تەجەللى ايدەجەك. استانبول
 شەھرى تور ك فېكرىنى كرەك اسلام عالمەنە، كرەك تور ك عالمەنە، كرەك دە آروپا
 عالمەنە قولاي يا بىلەجەك بىر مەر كەزدەدەر. استانبولنىڭ مەدىد بىر عرفان غەنەنەسى وار.»
 استانبولداغى «تەنن» گەزىتەسى بولسا ھەلى ھەم اوزىنىڭ ايسكى بولۇپ، استەر
 حۈكۈمەتكە، استەر يەنكى موخىرىرىر ۋە ئىشچىلەرنىڭ ھەر خىل كەتلىرىگە مۇتە -
 غەسب بىر سۈرەتتە موخوم ايتمەندەدەر.

تەنن، بەھىياكە مالنىڭ سىياسى اشلەر بىلەن آراشېشى توغرىسىدا ئەيتەدركى:
«يولدوزلارنىڭ خەندەلەرىدەن زەوق آلتورغانلار، سىياسەتدەن زەاڭلار...»

ئونگە جەواب اولاراق كازم ۋە ھەبى: «خوسەين جاھدىكىڭ ئوزىنىڭ بىر جىكايە-
چى اولدىغىنى ۋە مەجلىسى مەبەوسان ۋە كېلىگىگە قەدەر چىققانىنى...» ايتادر.
مەنە شونىڭ اوزىدەن ھەم مەعلومكى خوسەين جاھدىكى بوش ابعترازلار
بىلەن عومر اوتكەزەدر. آغزىغا كېلگەن ھەرنېرسەنى مەيدانغا اتماقدان تارتىمايدىر.
بىز ھەم ئەيتەمزكى، بوكون شەرق عالەمى، آينقسا يەنگى تورك دونىياسى
عېشىق مەمنوع، مائى ۋە سىياھلارنى ۋە اولەرنىڭ موھەررېرلېرىنى ئېمەس. بەھىياكە
ماللارنى، رابىندرانات تاغورلارنى كورمەك ئستەيدىر.

بىزگە پارېژ تورموشنىڭ كوپىلەرى ئېمەس، رەفىق خالدا، خالدا ئەدىب، بەھىياكە
مالنىڭ بوكونكى حەيات ۋە موھىتنىڭ غەكىسى بولغان ئەسەرلەرى كېرەكدر. ئونداى
ايسكى موھەررېرلەر سوزساتش بىلەن مەشغول بولايىرسنلەر. فەقەت بوكوننىڭ تور-
كىا ئىشچى ۋە دېھقانى ئوچون اونىڭ دەردلەرىنى ۋە اونىڭ حەياتىنى كورسەتەتورغان
(اورژىنال - ئەسىل) ئەسەرلەر كېرەكدر.

توركىا كىزىتلەرنىڭ ايك بويوك بىرنوقسانى اوروپا سەفېل حەياتىنى تەسۋېر
ايتىگەن جىكايە ۋە رومانلارنى دائىما تەفرىقە ايتمەكدر.
تەنن دە ئوقەدەر رەزىل جىكايەلەر باركى، اولەر خەلقنى زە ھەرلەمەك، سەجىبەنى
بېتىرمەككەن باشقا ھېچ بىر خىزمەت كورسەتمەيلەر.

قەلەملەرى ختلەنپ قالغان ئوبويوك خىزمەت كورسەتكەن موھەررېرلەر بىر آرز
دە توركنىڭ تىلېشىگە خىزمەت فىلاتورغان نېرسەلەر بازسالار نېمەبولادىلار؟ كورونېركم
«خاكىبىيەتى، مىللىيە» بونىڭ اسلاھىگە ھەم كىشىگەندىر. بوندەكى تەفرىقلەر يانە-
مامىلە مىللى شاعر ۋە موھەررېرلەرنىڭ پارچالارىدىر، ياكى يەنگى توركىا ئوچون
كېرەك ۋە فايدالىق نېرسەلەرنىڭ تەرجومەسىدىر. خولاسە كورونمەككەدەركم: يەنگى
توركىانىڭ حەقىقىي حەياتى بىر چەرەيانى آنقارادان باشلاغاندا ۋە بونىڭ قارشى سا-
ختە ۋە سونمەككە مەھكەم بىرخوليا پەرسەك استانبولدا حالا ياشايدىر. كورەيلىك
بوقاچانغاچا دەوام ايتەدر؟

ھەر حالدا بىز «كوپىدە» ئېمەس «ئەسل» حەيات تەرەقدارىمىز.

مەسكەو. يەنومر. ۋاۋ.

بوخارا موسىقى مەكتەبىنىڭ امتىھانى مۇناسىۋەتلىك بىلەن

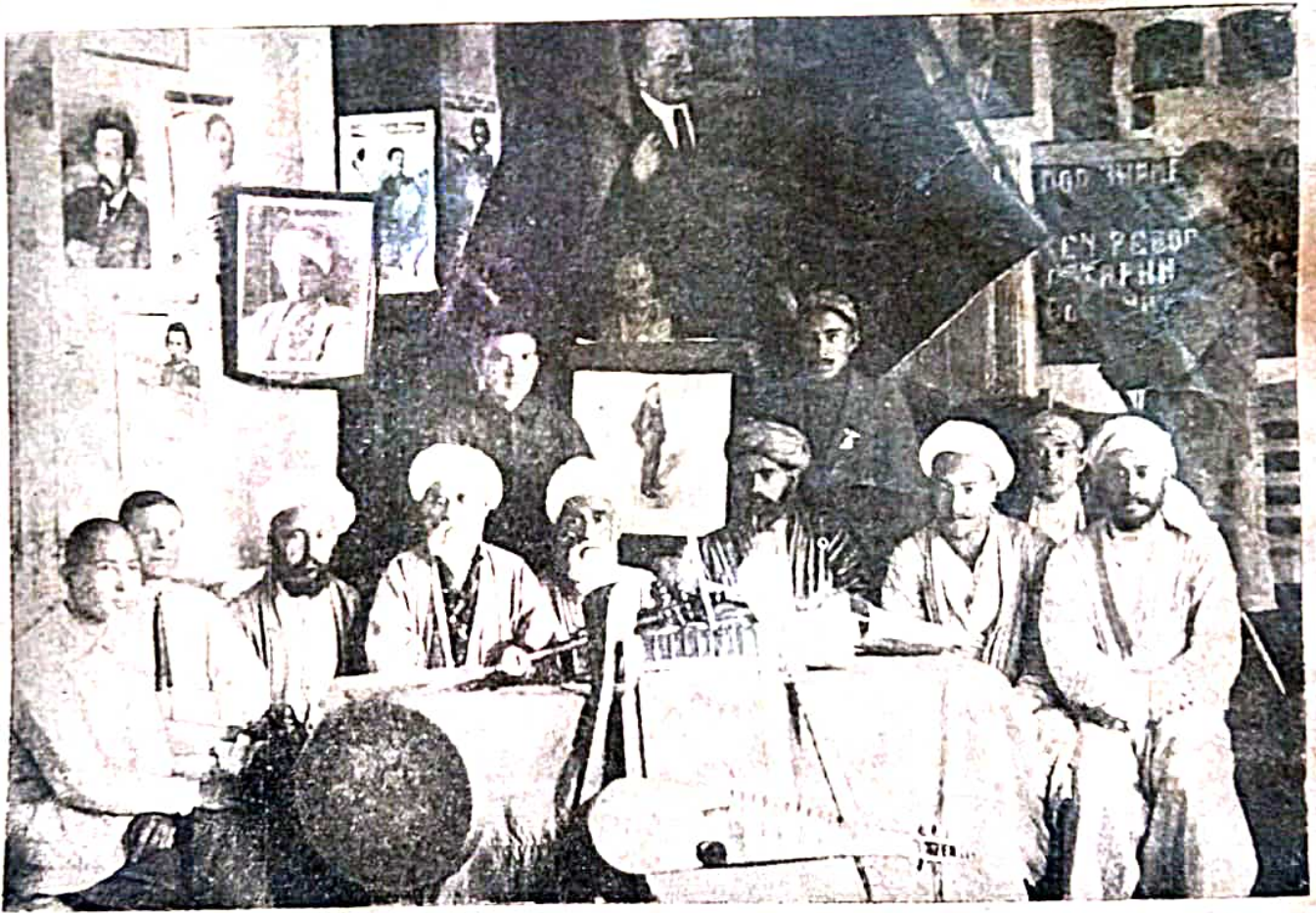
۱۹۲۵ نچى يىلى ۱۴ نچى مايدا بوخارا شەرق مېللى موسىقى مەكتەبىدە امتىھان بولدى. ۱۶ تە ئوقۇغۇچى شەرق موسىقى سېنىڭ نېگىزىگە سالغان شەش مەقام (التى ھەئا) نى ئورگەنەپ چىقىدى. بولەر كېلگوسىدە موسىقى مۇزى ئىزگىش ۋە تەكاملەشتىرش اوچون كەتتە كوچلەر بولغوسىدەرلەر. شول مۇناسىۋەت بىلەن مەكتەپ توغرىسىدا ھەم بىر آز يازىپ ئۆتمەكچى بولامىن.

بو مەكتەپ ۲۱ نچى يىلدا سابىق بوخارا مەعارىپ نەزارىتى تامانىدىن يوقلا يازغان كويىلەر مۇزىنى ساقلاش ۋە موسىقى مۇزى ئىزگىش بىلەن اورتاق فېترەت يولباشچىلىقى ئاستىدا آچىلىپ، بوخارا ئىككى بوتون داڭلى موسىقى چىلەرى، تەنپورچىلەر كويچىلەر، غېزىۋە كچىلەر ئوقۇغۇچى بىلگىلەندىلەر. مەكتەپ اوچون نېگىز ايتىپ شەرق موسىقى سېنىڭ نېگىزى سانالغان داڭلى ۶ مەقام مەناسىدا بولغان شەش مەقام ئالدى.

فەقەت مەكتەپ اوچون نېگىز بىر يول چىزمادى تەلەپلەرنىڭ شو مەكتەبىدە نېچە يىل ئوقۇشلار كېرەك، ئىسكى ھەۋالارنى ساقلاش دان باشقا بومەكتەبىدەن يەنە باشقا بىر ئوقۇغۇچىلار قايسى، يول بىلەن سابىق بېرىشلەر، تەلەك كوز آلدىغا ئالدىمى؟ يوقمى؟ سوراشلار ھەل ايتامەدىلەر. بوتون توغرىسىدا مەكتەپ مودىرلىكى تامانىدىن بوخارا مەعارىپ نەزارىتىگە قانچا موراجەئەتلەر ايتىلگەن بولسا ھەم فايداسز فالدى. كېيىن ئوقۇغۇچىلار كېنگەشى تامانىدىن پروگرامما ئوخشاش بىر نېرسە ئوزلدى ۋە شونىڭ بىلەن اش كېتە بېردى. مەعارىپ نەزارىتى شەرق موسىقى سېگە بىرنچى خىزمەت بولۇش سېفەتى بىلەن، مەكتەبىدە كىيىنكى قارتايغان موسىقى مۇتەخەسسسلەردىن فايدالانماقچى بولدى ۋە تاشكىلىتىدەن پروفېسسور ئوسپېنسىكىنى چاقۇرپ شەش مەقامنى ئاوروپا ئوسولۇپ نونەگە آلدېرىپ مەسكەۋدە باسدى. بونىڭ بىلەن موسىقى مۇزىنىڭ بوزۇق بىر اورنى ئوزاتىلدى دېسەك بولادى.

شو ۶ ھەۋاننىڭ قوشۇقچىلارنى، سەۋتلىرى، تېرمەلىرى ھەلگىچە زەبىت ايتىلمەگەن. ئەگەر بو كۈنگى اوزبېكىستان مەعارىپ قومىسارلىقى تېرىشىپ شولارنى ھەم نونەگە آلدۇرسا، موسىقى مۇزى اوچون كەتتە بىر اش اشلەنگەن بولور ئىدى.

شەرق موسىقى مەكتەبىدە ۵ تور ككوم بولوب، ۱ - تەنپور ۲ - خافزىك (آشولۇچى ۳ - روباب ھەم تار ۴ - غىزىۋەك ھەم قارووز ۶ - نەي. مەكتەبىدە ۵۰ تە تەلەپ بولوم

بوخارا شەرق مۇسقى ئوقۇتقۇچىلارى. ئولتۇرغانلار سول تاماندان:

- ۱- مەكتەب مۇدىرى رەجەبزادە، ۲- نوتەمۇئەللىمى مورىسن، ۳- خافىز مۇئەللىمى داملاخەلم، ۴- شەرق مۇسقى مۇتەخەسسىلىرىدەن ج. ناسر، ۵- شەرق مۇسقى مۇتەخەسسىسى غېياس ئانا، ۶- باشقىلار.

۱۹۳۱-۱۹۳۲-يىلى بولسا كىشىلەر بۇ يەردە ئولتۇرغاندا، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلىرى مۇسقى ئوقۇتقۇچى بولغان.

بۇخارا شەرق مۇسقى ئۇفوتقۇچىلارى. ئولتۇرغانلار سول تاماندان:

۱- مەكتەپ مۇدىرى رەجەب زادە، ۲- نوتە مۇئەللىمى مورىسن، ۳- خافىز مۇئەللىمى داملا خەلىم، ۴- شەرق مۇسقى مۇتەخەسسسلەر بىدەن ج. ناسر، ۵- شەرق مۇسقى مۇتەخەسسسى غىياس ئانا، ۶- بەشقالار.

اۋچ نورگەك بولمىدىلار: ۱- ۱۶- نە بولمى ۲۱- نە بولمى كىرىم ۋە بىتون شەش مەقانى بىرگەلەر ۳- ۲۰- نە بولمى شەش مەقەمەن ۴- نە بولمى بىلەرلەر ۳- نە بولمى نورگوم بولساۋشبو پىل كىرىم تەلەپلەر درلەرگەم ھىلى باشلانغىچ ھورمىلەر بولمىت باشقا باشقا ئورۇيا نوتەسى بىلەن بىرگە خەت - ساۋاد ساپاسى ھىم كىرىم.

امتحان بېرگەن ۱۶ نە نەلەبەنك ۴ تەسى تەنبورچى، ۳ - ئاشولاجى (خافز) ۳ -
روباچى، ۳ - نەبچى ۳ - غرژەك ۋە قاووزچى.

مەنە ئىندى امتحان بېرىپ چىققان بالالاردان ۵ - ۶ - تەسى مەسكەر موسىقى
مەكتەبىگە يوبارلسا ئىدى. كېلگۈسىدە موسىقى مز ئوچون اوز بەزدەن موندەسسلەر
يتىشەر ئىدى.

شەرق موسىقى مەكتەبى حازردە شەرقنك موسىقى فورالارىنى ئوز تېومرە كېگە
توپلاندىر. قالغان بر - ايككى كەمچىلك ھەم كېلەسى اوفوش بلىدە نولدىر باور
دىب اويلانادر.

ن. ر.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

جوغرافيا اوقوتش يولى. (۰)

بو مەقالە موعەللىملىرى ئۈچۈن يازغانىدىر. ئولارنىڭ قوللاردا بىر رەھبەرلىك ۋە مەزىيەسىنى اوتاسا كىرەك. باشلانغۇچ مەكتەپلەردە جوغرافيا اوقوتش دان مەقسەد نىمە ايكەنلىكىنى، اونىڭ فايدالارنى ۋە قانداي ئوقوتش كىرەكلىكىنى بىلىمەككە غەيرەت قىلار. مەملەكەت، خەلق مەكتەپكە قانچا موحتاج بولسا ھەم مەكتەپنىڭ كىرەكلىكى ئۈچۈن ھەلىكە چە سرە بىر جىددى قەدەم آتلمىغانىدىر. مەكتەپلەر يىمىزنىڭ ھىچ بىر كەمچىلىكى ھەلى ئولدورولشفا باشلانغانىدىر. شونىڭ اۈچۈن دە مەكتەپكە كىرەك ئەسبابلار قانارداغى موعەللىملىرىگە ئورلىك دەرسلىكلەر ۋە فەنلەرگە رەھبەر ھەم يوقىدىر. بو مەقالەنى موعەللىم ئورناتقارنىڭ دىققەت بىلەن ئوقوماقلىرى كىرەككىر، بوندەكى نەئلىمات ھەم شەھەر، ھەم قشلاق مەكتەپلەرگە بارايدىرلار. بوندا كورسەتلىگەن بوللار ۋە فېكرلەر باشلانغۇچ مەكتەپلەر مۇزىنىڭ ھەر بىر سنىفكە جوغرافيا دەرسى بېرىش ئۈچۈن ياردام قىلا آلار. فەقەت ھەلى بۇز دە نە شەھەردە، نە قشلاقدا موكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ يوقىدىر. كوبرەك ئىككى - اۈچ سنىفكە مەكتەپلەر بارىر. بۇ ھەم شونىڭ ئۈچۈن كوبرەك شو ايككى - اۈچ سنىفكە مەكتەپلەرنىڭ فايدالارنى كوزدە توتوب يازامز.

بۇز دە كوپچىلىك اعتبار بىلەن موعەللىملىرى تەرتىبلىك مەئلومات كورە آلماي شوز تەشەببوسلىرى بىلەن يتشگەن، ياكى بىر نىچە آبلق گنە تەئلام ۋە تەر بىيە قورساردا بىدان چىققان زانلاردا. بو قورساردا بىدان شونچا قسقا موددەتدە كىكرەك مەئلومات آلىش ئەلبەتتە مومكىن ئىمەسىدىر. شونىڭ ئۈچۈن دە بو كورنىڭ موعەللىملىرىگە جودە آغر بىر مەزىيە توشكەن بولادىكىم. ئودە ئوز تەشەببوسى بىلەن مەئلوماتىنى آرتدىرىش، قولغا توشىرە آلغان كىتابلارنى بىلەن اوزىنى تەربىيەلەش. بونى اوستىگە بىچارە موعەللىملىرىڭ ئىستەگەن مەزىيەگە دائر يازغان كىتاب يوقىدىر. بو ھەمەسىدەن قىيىن بىر حالدا. بو مەقالەلەر يىمىزنىڭ موعەللىم ئەفەندىلەر كە جوغرافيا اوقوتش اۈچۈن بىر ئاز بول كورسەتكەنى كەبى، كەمەك مەئلومات ھەم بىرە آلار. بوندەن كىيىن بالالارغا ئوقوتش اۈچۈن كىچىك سنىفلەرگە مەخسوس بىر جوغرافيا كىتابلەرى مەجموعەسى چىقازلغوسىدىر.

(* بۇ شو مەسئەلگە غايد بىر نىچە مەقالە باسدىرماقچى مۇ، بو بىر نىچىسى بولور.

ئوقۇش ئوسولى باشلاپ مەدەنىيەت ئوسولى بىلەن ئالغان بولسا ھەم كېيىنراق مەدەنىيەتكە كۆچش بىلەن تەرەققىي ايتىرلگەن ئىدى.

دېمەك جوغرافىيا دەرسى ايسكى واقتدا بىر حافىزە دەرسىدىن ئارى ئوتالماغاندىن بالالار اسم ۋە رەقەملەرنى قانچا تىزىرەك ساناي آلسالار شوقىدە دېققەتلك ۋە ئىشقا سائالا ئىدىلەر.

بوكونكى مەكتەپ پروگراملاردا جوغرافىيا ۋە تەئرىخ دەرسلەرى ئوچنچى سىنفلەردەن باشلانادى. بو سىنفلەردەن ابلگەرى ايرىچا نە بىر جوغرافىيا ۋە نە تەئرىخ دەرسى بولادى. بەلكى باشلانغىچ سىنفلەردە «يورت بىلەن تانىشماق» عونوانى استىدا بىر دەرس بارىدۇ. بو ايسە آتىدان مەلوم بولغانى كىبى ھەم جوغرافىيا، ھەم تەئرىخ، اسكىچە ئەبتكەندە مەلوماتى مەدەنىيەت دەرسلەرى ئورنىدا تورادى، بەئنى بىرىنچى ۋە ايكىنچى سىنفلەردە بو فەنلەر ايرىچا اوقوتلمەسدەن بىر آن استىدا ۋە بىر بىر اوى بىلەن باغلانغان بولب بارادى.

«يورت بىلەن تانىشماق» دان مەقسەد بالاغا بىر بولەك باشلانغىچ مەلوماتنى بىرمەكلىر شونلك ئوچون ئونگە جوغرافىيانلك موقەددىمەسى دېمەك مومكىن بولغانى كەبى تەئرىخ ۋە مەلوماتى مەدەنىيەت دەرسلەرىنىك باشى دېمەك ھەم موناتىبىدۇ. چونكى يورت بىلەن تانىشماقتا بالا قانچا جوغرافىي مەلومات آلتورغان بولسا، شونچە تەئرىخى واقىئەلەر بىلەن ھەم تانىشا آلادى. يورت بىلەن تانىشماقتا قوبىداغى نېرسەلەر نېكشلىدۇ:

عائىلە، ئونلك حالى، ئوزولش، عائىلەدەكى بايلىق، كىرم چقم ماللار، دىققانچىلىق، كەسب، سەودا، بازار، عائىلەنىك شەھەر ۋە قشلاق خەلقى بىلەن موناتىبەتنى، ئولەرنلك تىرىكچىلىكلەرى، ئىدارە ئوزولوشى، توپراق، سۇ، ھەوا ئورولوشى. بولەرنلك بىر بىر اولارغا تەئسىرى، بىر عارىزەلەرى، نېمە، تاغ، لاي، قوم، قارا توپراق، قىزىل توپراق، ياغاچ، ئوت ۋە باشقالار...

بو كورسەتلىگەن نېرسەلەر بارى بىر جوغرافىيا، تەئرىخ، تەبىئىيات دەرسلەرىنىك باشلانغىچ دەورلەرىدۇ. شونلك اوچوندە بو دەرسلەر اوچ فەنلەك باشلانغىچ مەلوماتىنى بىرىشكە حىزمەت قىلادىلار. بىزدە مەكتەپلەرمىزنىك پروگرامى ئوز حەياتىمىزكە مووافق ئوزولمەدەنى ئوچون ھەلى يورت بىلەن تانىشماق دەرسى ھەم ئوز باشىچا بىر بول تونا آلماندىر ئوغرىسىنى ئەيتكەندە بو دەرس ھەلى بىزدە ئونچە ھەم آكلاشىل بىتمەگەندىر. بونلك ئوستىگە بىزدە شەھەر ۋە قشلاقلاردا عومومەن بىر ايككى سىنفلەن آشماغان مەكتەپلەر كوبىدۇ، شونلك ئوچوندە موعەللىملىرىمىزگە ھەم ئوزلەرىگە مەلوم

بولغان جوغرافيا فەننى ۋە ھەم تەئرىخ ۋە تەبىئىيات دەرسلىرىنىڭ قەنئى مۇناسىبەتنى بولغانى اعتبارى بىلەن باشلانغىچ مەكتەپلەرىمىزدە يېرىلەتۈرغان جوغرافيا دەرسى بو كۈندە شو فەنلارنىڭ ھەر بىرىگە خىزمەت قىلا آلدۇ. شو اعتبار بىلەن جوغرافيا دەرسى باشقا فەنلەردىن كۈرە شو خالىمىزدە ايكى بىر دەرسدۇر.

يوقارىدا ھەم ئەيتكەنىمىزدىكى بو مەقالەلەر موعەللىملەرمىز كەرەھبەر بولۇش سىفەتنى بىلەن تۈزۈلەدۇر. بۈندە جوغرافيا دەرسلىرى ئىجەللى ۋە قىسقا ئۇلاراق يوللار كۈر-سەتلىگۈسىدۇر. بۈندە بەئزى بىر دەرس نەمۇنىلەرى ھەم بولۇر. فەقەت بو بىلەن كىفائەتلەنمەك مۇناسىب ئىمەس، موعەللىملەرگە بۈندە ئىجەللى كۈرسەتلىگەن قانۇنلارنى كىنگەيتىشكە تىرشماقلارنى كىرەكدۇر. بەلكى بو كچگە نەجىرىيەدە بوتون اختىياج كۈرسەتلمەس، فەقەت موعەللىمنىڭ تەجىرىبە ۋە دىققەت بىلەن كۈب نىرسەلەرنىڭ تاپىلىشى مۇمكىن، جوغرافيا دەرسى بىرگەندە عومومدىن موعەللىمنىڭ قارشىسىغا چىقاتۇرغان مانىلارنى بىر-بىر اويگە ئوخشايدۇر. شونىڭ ئۈچۈندە نەمۇنە ئۇلاراق بىرلىگەن دەرسلەر ياخشى غنا تەتبىق قىلغاندىن سوڭ، بىرلەتۈرغان دەرس مەوزوعى ئىنب ياخشى غنا تاپىلارلىق، پىلانلار خازىرلىق دەرسكە كىرەكلىكى كىرەك ۋە ھىچ بىر يىرى سەھل انىماي دىققەت بىلەن پىلاننى تەتبىققا غەيرەت قىلىش كىرەك كىرەك فەقەت شۈندەگى كەمچىلكلەرنى كۈرۈپ، توگەللىشىدۇر بارش مۇمكىن بولادۇر. موعەللىم ئەفەندىلەرنىڭ بىلىشلەرى كىرەك كىرەك: دىققەتلىك كۈزدەن ھىچ نىرسە قاچماس. موعەللىملىك دىمەك بالالارغا يولباشچى بولۇش دىمەك كىرەك. بالالارغا كۈب مەلۇمات سەر تەلەب قىلنمايدۇر. بەلكى بالانىڭ اوزىنى اشلەتمەك دىققەت كۈزىنى آچماق كىرەك كىرەك. ھەر نىرسەدە بالانىڭ اوزىدە تىكشىرىشكە مەيدان بىر مەك كىرەك. مەنە شۈندە گەنە تۈزۈك بىر موعەللىم بولۇش مۇمكىندۇر. مەنە يازاترغانلار بىمىزدان مەقسەد شو يوللارنىڭ عومومى قانۇنلارنى كۈرسەتمەك كىرەك.

(كىتى بار.) ئۆلمەس.

بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپلەرنىڭ ۋەزىپىلىرى.

(۸-۱۲ ياشار بالالار ئۈچۈن تۆرت يىللىك مەكتەپ)

مەكتەپنىڭ ايك ئەھۋول بالالاردا ئىبۇرە كىگە دىققەت بىلەن قارىش، تەبىئىياتنى تانىش ۋە جەمئىيەت خەياتىدە كۈرلە تورغان خادىسە ۋە فاكىتلارغا تەفتىشچى بىر كىشى دىك قارىشنى اور گەتىش لازىمىر. بونىڭ ئۈچۈن مەكتەپنىڭ خەلق ۋە ئونىڭ مېخنىتى ۋە بوتون خوجالىق ئىشلەرى بىلەن باقن باغلاننىدا بولشى زەرۋردىر. تەعلىم بېرىش چاغىدا بالانى اورەب آغان ۋە بالاغا باقندىن تانىش بولغان ما واقىع (فاكىت) لارنى ئەساس قلب آلىش لازىمىر. اور گەنىلە تورغان نىرسەلەرگە سوروشتۇرۇش (تەفتىش) بىلەن باقنىلاشش اوسولى توتلىنى. بو اوسولدىن كىيىن تەبىئىياتنى تانىش ۋە مېخنىت كىلىپ چىقار.

بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپنىڭ ايكىنچى تەربىيەۋى ۋەزىپەسى بالانىڭ فىكىرىدە پەيدا بولا تورغان ھەر بىر مەسىئەلەنىڭ جەۋابىنى كىتابدىن تاپىشنى اور گەتىشىر. بالادا كىتابدىن انسانلەرنىڭ قانداق توغرىلاردا نىمەلەر تاپقانلارنى بلىش ھەۋەسىنى اويغاتىشىر. بو ئىسە - خەتتا بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپلەردە - بالالارغا مۇستەقىل سورەتدە كۈبرەك اوقش، مەكتەپ كىتابلارنىڭ شەكلىنى اوز گەرتىش ۋە اوقۇبتۇرغان ماتىرىياللارنى انتخاب قىلىشنى تەلەپ قىلار.

۳ نچى مۇھم بىر ۋەزىپە بولسا، اولچىم بالالاردا بىرلەشىپ تۇرۇش، ئوقش ۋە ئىشلەش عادەتىنى كىنگەيتىشىر. بو عادەت مەكتەپ خەياتى، بالالارنىڭ اوز - اوزلىكلەرىنى باشقارشنى. بالالارنىڭ اوز آرا كۈمەكى ۋە باشقۇلارنى بىلىگىلەيدىر. بولەردىن كۈرلگەن ۋە ئىشتىلگەن نەرسەلەرنى بىرلەشىپ ئىشلەش، بىرلەشىپ تۇرۇش ساپەسىدە بىلىگىلەنگەن ئىشلەرنى ووجودگە چىقازش، ئىشلەرنى قابىلىيەت ۋە كوچگە قاراب بولش ھەم مەكتەپ مېخنىتى - بىرلەشىپ مۇنتەزەم ۋە ايجاد كارانە اشلەشگە بول آچىپ سەناپىگە - بىرلەشىپ كۈن كىچىرىش ۋە جەمئىيەت مەبل تەبىئىيەلەرنى كىنگەيتىرە تورغان سەناپىگە احتىياج تورەتەدر.

بوقارىداغى تەربىيەۋى ۋەزىپەلەردىن باشقا، بالالارغا آڭ - بىلملەرنى كىيىنرەك كىنگەيتىرە لا تورغان، اولەرنى انسانىيەتنىڭ مەدەنى خەياتىگە باقنىلاششقا تورغان بىلىگىلىك سورەتدە رەسمى فەن ۋە قابىلىيەت (НАВЫК) لەرنى بېرىش ۋەزىپەسى نورادىر. بو بىلملەر بولسا: (۱) اوقش بازىشنى بلىش (۲) ئەشپادە ۋە خادىسەلەرنىڭ مۇنتەناسىب

اولچە، كەلەر يىلى (ئالاقىسى) ۋە ھېساب ئەسلىسى ھەندەسە (د) نەبىيەتنىڭ ئەسلىسى قانۇنلارنى بىلەن تانېشىش (حكمت نەبىيە، كېمىيا، بېئولوگىيە، ئەسلىسى (گ) آدم دەغزاسىنىڭ ھەيات ۋە تۇرۇشى بىلەن تانېشىش دا نەبىيە ۋە رېيازى جوغرافىيەنى بىلش (ي) خازرەگى ھەر تۈرلۈ خەلقنىڭ خوجالىق، سىياسى، مەدەنى ۋە غورفى حاللارنى بىلەن ئاشنا بولش (ز) شورى جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ خوجالىق، سىياسى، مەدەنى ۋە غورفى ھەياتلارنى بىلش (ز) اۆتمىشە كى انسانىيەت ھەياتى نوغرىسىدا فېكر آلىش.

۸ - ۱۲ بېشار بالالار ئوچون بېلىگىلەنگەن بىرنچى باسقىچ مە كەنە بىلەردە بالالارغا موكەممەل دونياغا قاراش بىلەمى. با ئىسە چوقۇرراق سىياسى تەربىيە يا كم كەسبى بىر ھازىرلىك بېرىش ئەلبەتتە كوزدە توتۇلمايدىر. بونىڭ ئوچون تىرىش ھەم كېرەكلىمىس. بىرنچى باسقىچ مە كەنە بىلەن ۋەزىفەسى - بالاغا ھازىرغى بىلم - تېمورە كېگە كرە آلا تۇرغان دەرىجەدە بىلملەر بېرىش. بالاغا اوقش ۋە يازشنى اورگەشنى لازىم، چونكى سەواد ادەملارنى باقملاشتىر، خەلق بىلەن غەلە، قېلىشدا زەمان ۋە مەسافە گە غەلە بېقىلىشقا ۋە ئوز بىلەن تار تەجرىبەسىنى كېڭەيتىش بوتون انسانىيەت تەجرىبەسى بىلەن كېنگەيتىشكە اورگەتەدر. مە كەنە بالالارغا ئەشبا ۋە ھادىسەلەرنىڭ مېقدارىنى، ھەجملەرنىڭ مۇتەناسىب اولچە كەلەر يىلى بىلشنى اورگەتسەن، نېگە كم بو بىلملەر خەلقنىڭ فەدالىيەتلىرىگە اينقسا اولارنىڭ خوجالىق ئىشلەرىگە ئەسلى سانالادىر. بو بىلم قانچا موعەببەن بولسا شونچە ھېساب ۋە رېجە بىلەن ئىشلەش آسانلاشادىر. مە كەنە بالانى نەبىيەتنىڭ ئەسلىسى قانۇنلارنى، نەبىيە ۋە رېيازى جوغرافىيا بىلەن تانېشىش. چونكى بو بىلملەر بىزنى اورەب آلمان نەبىيەت ۋە ئونىڭ ھادىسەلەرى بىلەن تانېشادىر. انسانىيەتنىڭ بو نوغرىدا كورگەن موو ۋە قىيەتلەردەن بالا خەبەر بولسا ھەر تۈرلۈ خورافات ۋە قورون ووستا موو ھەم تېدا قالادىر. بوتون دونيا اوروشى بىزدە فوشىيلارنىڭ تورمىشى بىلەن تانېشىش ھەۋەسىنى اويغاتىدى. قىزىل غەسكەرلەر بىزدە ۋە بىزگە ئەسلىر توشقانلار باشقا خەلقنىڭ ھەياتلارنى نوغرىسىدا ئالاي قىزىق ھېكايەلەر سويلايدىلار بىز بو خىكايەلەرنى تىرتىپكە قويىپ تۈزەشنى ئىستفادە قىلغانلارنى ئە ئەكىد قىلمايلىق. تەمەلە ئەتلەرنىڭ خوجالىق سىياسى اولارنى بىلەن تانېشىش، سالشىش ۋە اور مەمەلە كەنە بىلەن اورگەش كە رەغبەتلەنەدر. اور مەمەلە كەنە بىلەن تورمىشىنى بىلش ۋە ئونىڭ آلدېدا تۇرغان ۋەزىفەلەرنى توشش، بالاغا ابتدائى بىر دەرىجەدە بولسا ھەم زە رورەر كېيىن باقمدا كېچىگەنلەر بوتون ئىسكى اوسولنى زىر زە بىلەر قىلغان اوروشلار. انقلاب، اور آرا اوروشلار - كم كۈبلىرنىڭ نەبىيە ھازىر دە ھەم باشايدىر. بالالارغا ئەوول ابىڭ باقم كېچىش. كېيىن اوراق زامان اۆنگەن ۋاقىتەلەرنى بىلشكە

ھەمىس اوبغانادر. بالاغا حازرنى توشنىش ۋە اجتماعى تەكاملنىڭ قايسى نامانغا بارىشىنى كورسەتتۇرغان مۇھىم دەۋرلەرنى بىلىش لازىم. بۇ مەسىئەللەرنى بىلىش توغرىسىدا ھەر بىر بالادا ھەمىس ۋە رەغبەت بار، فەقەت بۇ ھەمىسنى - ھادىسەنى اورگەنىش بىلەن باغلاندىغا احتىياج بار.

بىلگىلەنگەن ۋە زىفەلەر قايسى يول بىلەن ۋە چىقارلار؟

ئىسكى مەكتەبلەر غەلاقەسى (изолированно) ياشار ئىدىيەلەر. ياپىق ئىسكى مەكتەبلەرنىڭ غەلاقەسىز - يالغىز ياشاشلارنى ئىسكى زامانلاردا ايك سوڭىنى ھىدودىگە يىتىكەن ئىدى. عالېنەسل قىز اېنىستوتلارنى، ئەدىتسكى كورپوسلار بالالارنى موحىت بىلەن غەلاقە قىلدىرماي تەربىيە قىلار ئىدىلەر. حازردە ھەممە دىيەرلىك ياپىق مەكتەبلەرگە قارشىدىر. سوزنىڭ دروستىنى تەيتسەك، بىزنىڭ بالالار يورتمىزنىڭ كوپسى شونداي غەلاقەسىزلىك بىلەن ياشايدىرلارمى، يا ايسە بىزنىڭ مەكتەبلەرمىز مېخنەتكەشلەر بىلەن كېرە كېچە غەلاقەدەدرلەرمى؟ تەئەسسۇفلەر بولسۇنكىم بىزنىڭ كوپىنى پىداغوغلارمىزنىڭ حازردە ھەم حازرگى ھىياتنىڭ مۇرەككەپ (сложный) لگىدەن ۋە ئونىڭ قارا تامانلاريدان مەكتەبىنىڭ تورت دىۋارى آراسىغا قاچىش تەمابللەرى بار. مەكتەب بىلەن موحىت آراسىدا غەلاقە يوق، مەكتەبلەر ايلگەر بېگىدىك خەلققا يات كورنەدرلەر. ھەر يول بىلەن بولسا بولسۇن ايككى آرادا غەلاقە تۇزىش لازىم. بونىڭ ئوچون مەكتەب موعەللىملىرىنىڭ بالالارغا فەقەت موحىتدە گى ئەشپالەرگە قاراپ تەعلېم بېرىشلەرى كىفايە قىلمايدىر، بەلكى مەكتەب بىلەن خەلق آراسىدا بىلگىلىك غەلاقە تۇزىش لازىم.

اولدىرنىڭ غەلاقەلىرى يوزەگى بولماسن. (مەسەلەن مەكتەبلەردە قوبىلا تورغان كېچەلەردە موعەللىم ۋە بالالارنىڭ استىراك قىلىشى ياكى مەكتەبىدەن كىتابلار بېرىش دىك) بەلكى مەكتەبىنىڭ فەعالىيەتدە ئىجرەلمەس بىر قىسىم بولۇپ قالسىن. مەكتەب ھىياتىغا (реагировать) تەئسىر اجرا قىلسن. مەكتەبىنىڭ ھىياتىگە آراشېشىدان كوپ قائىدە كېلىشى ئونچە ئەھمىيەتلىك اېمەس، بەلكى مەكتەبىنىڭ ھىياتىغا آزىمى كوپمى، تەئسىر قىلىشىغا اېنىتلىشى ئەھمىيەتلىكىدىر. بونىڭ ئوچون بىر بوسۇن كورسەتتىش قىيىن. بىراق، موعەللىم ھەر بىر فورسەت كېلىگەن چاغدا بالالارغا ئوندىي توغرىدا بوندىي قىلىپ بولادىر، بونىڭ ئوچون باب ئىشلەش كېرەك دىك فىكىرلەرنى بېرىپ اولدىرنىڭ تەشەببۇسلارنى كۈچەيتىپ تۇرسۇنلار.

اېكىنچى ناماندىن خەلقنىڭ مەكتەبلەرگە ايك ياقىن ۋە مۇرور بولغان بىر نېرسە دىك قاراشلارنى لازىم مەنىشونىڭ ئوچون موعەللىم خەلققا مەكتەبىنىڭ ئىشىنى كورسەتتۇرگۈز ئىشىنى خەلق توشىدۇرغان بىر بوسۇنغا سالسىن.

اول اوزىنىڭ قىيىنلىقىدا قالغانلىغىنى بالالارنىڭ پادە باقىشدا كۆرە مەكتەپتە
 اوقۇشلارنىڭ كوبرەك فائىدە بېرىشىنى توشىتىرسىن، موعدىلەم بوئىشنى تېگىشلىك دەرىجەدە
 باجارا آلساخەلق، مەكتەپنىڭ اوتون، تازالىق ۋە باشقالارداغى احتىياجلىرىنى تەئەبىن
 قىلار. ئەلبەتتە، ايلگەرىدە خەلقنىڭ آلدېدا تورماغان بونداي مەسئۇلەرنى اولەرگە
 توشىتىرش ھەر ۋاقت بىنگل بىر ئىش ايمەس. آلايلىق مەكتەپنىڭ ايرتە گىيىمە كىيىنى
 (завтрак يىنى). ھازىردە ھولومەت بارچا مەكتەپ بالالارىغا يېمەك بېرە آلماس ايكەن
 بونىڭ ئوچون بالالارنىڭ آنا آنالارىنى بونگە جەلب ايتىش لازىم.

مەكتەپ بىلەن خەلق آراسىدا ياقىن ەلاقە ھاسىل بولسامەكتەبە خەلق ۋە كىللىرىنىڭ
 اشتراكى باشقا بىر تۈسگە كۆرە، ۋە كىللىرى مەكتەبە ۋە مەكتەبەن تاشقارى مەكتەپ
 ئوچون نېمەلەر قىلغوسىلار بىن ياخشى بىلەرلەر. خەلق ۋە كىللىرىنىڭ مەكتەپلەرگە اشتراك
 قىلىشلارى مەكتەپنى « پادشاھلىك » مەكتەبەن جەماعت مەكتەپى ھالىگە سالار.
 بونىدە ئەلبەتتە موعەللىمگە، مەكتەپگە خەلق ۋە كىللىرىنىڭ اشتراك قىلىشلارىدان پادە
 تورغان فائىدەنى توشىش ۋە مەكتەپ ئوچون كۆرۈنە تورغان ھەر بىر تەدبىرگە
 كومەك بېرىش لازىم.

ايندى كىللىرىلىك مېخنەت مەكتەپىگە:

خەلققا ايكى ياقىن ۋە قولاي مەكتەپ بولسا اولھەم مېخنەت مەكتەپى بولا آلار.
 انقىلابنىڭ - مېخنەتكەشلىرى انقىلابىنىڭ ايكى ئەۋۋەل كۈنلەرىدە بىزنىڭ مەكتەپمىزنىڭ
 مېخنەت مەكتەپى بولىشى تەلەپ قىلىنغان ايدى. مېخنەت مەكتەپى نېمە؟ ئوۋاقت ھەر كىم
 مېخنەت مەكتەپىنى اوزىچە آڭلار ئېدى، مەنە ھازىردە بېش يىلدىن كىيىن قايتىدان
 مېخنەت مەكتەپى توغرىسىدا گەپ مەككە احتىياج بار. بىزدە مەنە تەجرىبەلەر ھەم بار.
 بىز ايندى مېخنەت مەكتەپىنىڭ ساددە مېخنەتنى سېۋرە تورغان، بىر تۈرلىك مېخنەت
 مېخنەت مەكتەپى، ياكى ساختە مېخنەت مەكتەپلەرىدە بولغاندىكى، اوز اوزلىگىنىڭ
 مەنە غەتىنى كۆزدە تۇتۇرغان بىر مەكتەپ ايمەسلىگىن آنىق بىلەمىز. بولماسا، مېخنەت
 مەكتەپى نېمە؟ بو مەكتەپ فەدەئالىيەت ۋە سېرى ھەر كەتلىك مەكتەپىمى؟ بونداي ئىمەس.
 بالا ھەر بىردە بولسا بولسىن، ھەر نېمە بىلدىن كۈننىنى اوتكەزسون، فەقەت اونگە
 بىرىلە تورغان نېرسەلەرنى (پەسسىۋ) مۇنەفەئىل رەۋشە ايمەس، بەلكى (اكتىۋ)
 فەدەئال بىر ھالدا ئورگەنسە كىفائەتمى؟ يوق بونداي ئىمەس. بىز بونىدە فەقەت انقىلابىمىز
 تامانىدان اعلان ايتلىگىن مېخنەت مەكتەپى ئەساسىنى آلامىز. شونىڭ اۋچون بىزگە
 مېخنەت مەكتەپىنىڭ نېمە مەنەدا بولۇشىنى تەھلىل قىلىپ چىقىش لازىم.

بىرىنچى - مەكتەبە تەعلېم نىڭ مەركەزى قىلىپ خەلقنىڭ ايلگەرىلىكى ۋە ھازىرگى

مىخەت فەعالىيەتى (трудов деятельность) ئالنسن. بۇ مەكتەپ، اوز پىروغراممىسىنىڭ ھەر بىر مەسىئەلىسىگە رىيازىياتىگە، خىكىمەت تەبىئىيەتكە كېلىپ، خەياتىيات. تەئرىخ ۋە باشقالارغا مىخەت مەكتەبى، مىخەت، استىخسالات ۋە مىخەت كەش خەلق نوقتەئى نەزمى بىلەن ياقىلاشادر. مىخەت مەكتەبىنى مەعروف مىخەت مەملىيەتتى (процесс) نى اورگەتشىگە خاسلاش، اونىڭ جانى ۋە جان نامىنى آلىش دېگەن سوزدر.

ايكنچى، مەكتەپ خەياتىنى تۈزۈشە بالالارنىڭ استىخسالات مىخەت نەزمى بىر نچى اورنىنى تۈتسەن. بۇندە ايكى زەرور بىر نېرسە بولسە اولەم مىخەت فەعالىيەتنى بىلگىلەشدر. سۈنى تاشش ۋە اوتۈننى يارش ھەم مىخەت، دارو كوكت (اوت) لەرنى يغش، لەوحە چىزش، مەكتەپ موزە خاناسى تۈزۈش، قوزە قەندى (грибы) چۈپچەكلەر يغش، ھەم مىخەتدر. مىخەتنى سايلاشدا بالالارنىڭ رەغبەتنى اولارنىڭ استىخسالات توغرىسىداغى تەسەۋۈرلەرنى اعتبارغا ئالنسن. بۇندە كەنتە كشىلەرنىڭ آينقسا ايكى ئىسكى خوجالىق شەرا ئېتىدە باشايدىرغانلارنىڭ تەسەۋۈرلەرگە ئەھمىيەت بېرلا مەلسەن. بالاغا ئەۋۋەل بۇندەن باشلاش توغرى ئىمەس، بەلكى بالالارنىڭ استىخسالات توغرىسىداغى تەسەۋۈرلەرنى تەدرىج بىلەن كەنتە كشىلەرنىكىگە تىكلەشدر. كېيىن مىخەتنى سايلاشدا بىرلەشمە (коллектив) تۈسدە بولغانلارنى سايلانسن. بىرلەشمە مىخەت ايكى ياخشى تەربىيە بېرەتۈرغان بىر مىخەتدر. مىخەتكە ياقىلاش يولى ھەم ئەھمىيەتلىكدر. بۇنىڭ ئۈچۈن بالالارنىڭ ئۆزلەرنى بىر ۋەزىفەنى قۇيىپ، ئش رىجەسىنى بىلگىلەشلەرنى، مىخەت چاغىدا بىر بىر اولەرنىڭ ئشلەرنى، كېيىن ھەر بىر لەرنى اوزلەرنىڭ ۋەزىفەلەرنى ئەز تەيدل ۋە پۇختە ئشلەپ بىرشلەرنى لازمدر. بۇندەنى قۇيغان مىخەت اولوغ تەربىيەۋى ئەھمىيەتكە مال ك بولاب، بالالاردان خەيات تەشكىلاتچىلارنى يىتشتىرپ، ايكىنچى ناماندان بوپروق، پاپوسا بىلەن ايمەس، بەلكىم بىرلەشمە مىخەت بىلەن خاسىل بولاتۈرغان شەخسى اىنتىزامىگە اورگەتدر. بۇندەنى تۈزۈلگەن مىخەت بالانىڭ اوز كوچىگە توغرى قىمەت بېرىشنى ھەم اورگەتدر. مىخەتنى سايلانچاغىدا بالالار مىخەتنىڭ مەقسەدى ئەۋۋەل سادە ۋە تېز وجودگە كىترلەتۈرغانلار بولاب، كېيىندە ئەستە سېكىن قىيىنراق ۋە اوزاق تورا تۈرغانلارنى ئالنسن.

نېپايەت، بىز مىخەت، مەكتەبىنى، مىخەت اوسول تەربىيەسىنىڭ باشقا اوسوللار- دان ايكى مۇكەممەل بولغانلىغى ئۈچۈن باشقالاردان آرتق كۈرەمىز. ئىلگەرىدە بالالارغا بىر فاكت ياكى فېكرنى سېڭدۇرۇش بىلەن فەئەتەلەنسەلەر ھەم كېيىندە، بىرلەتۈرغان ساباقلارنى توشىتۇرپ بېرىشگە اۋندىلەر. كۈرگەزمە (наглядный) تەعلىمەن مەملىيەتنىڭ (лабораторный) تەعلىمگە اۋنگەندە بالالار ئىشتىگەن نەز-

سەلەرىنى تەجرىبە بىلەن سۈرۈشتۈرە باشلايدىلار. نىپايەت حازرغى پىدا عوغلار مېخنەت اوسولېنى ايلگەرى سۈردىلەر كىم، بو اوسول بوينچا بالالار ئەشياگە مومكىن قەدەر كوبرەك ئەئسىبەر (воздействию) اجرا قىلىپ اولارنى موكمەملەراق اورگەنە آادرلار. بزنىك مەكتەبمىزنىك يوقارىداغى ھەر بىر اوسولدىن فائىدەلەنىشى لازىم. موعلەلم بالانىك سەويىەسىگە قاراپ آچق وە سادە قىلىپ، حادىسەلەرنى توشنتورا آلسن. كورسەتمە ئەشبالار: (нагляд. пособ.) رەسىملەر، مودىل كەللىگىلەر وە باشقالار، تەعلېمنىك ئەجرەلمەس بىر جوزئى بولسنى. مەكتەب؟ كورسەتمە تەعلېمنى كىگەيتىرش بولغان فەننى سەياھەت (ايكس كورسە) اوسولېنى مومكىن قەدەر كوبراق ئىشلەتسنى. تەعلېم بىرلىگەن نەرسەلەرنى قايتادان سۈرۈشتۈرش - سەنەشلەر قىلىش ئوچون بالالارغا كىك سۈرەتدە يول بىرلەپ، ئەمما مېخنەتنى ئىشلەپ چىقاراش трудовая проработка مودىل قىلىش وە ايجادى (воспроизвода) لەرگە مەكتەبەدە موستەسنا بر اورن بىرلىشون. آىنقسا ماددى وە مەدەنىيەت، حاياتنى اورگەنش توغرىسىدا مەزكۈرلەرنىك كۈب ئەھمىيەتى بار.

خولاسە: مېخنەت مەكتەبى تەعلېم پروگراممىسىنىك مەركەزى؛ مېخنەت مەكتەب جەمئىيەت (община) حەياتىنىك بىر عوزوى، مېخنەت، تەعلېم اوسولى ئىتىلسنى. مەلقنىك مېخنەت فەعالىيەتىنى ھەر جەھەتدەن اورگەنش مەدەنىيەت پروگراممىسىغا ئەساس سانالادر. بو مېخنەت فەعالىيەتىنى ھەر جەھەتدەن اورگەنش پالېتېخنىزم در. كۈب واقت بو پالېتېخنىزمىنى كۈب ھونەرلىك دىب آڭلار ئىدىلەر. بوندەى مەنا بىرش خەتادر. تېخنىگە فەقەت اونىك كەسبى بىر شەكلدە ايمەس، بەلكى ايكى موكمەملەگەچە ھەر بىر شەكلى اورگەنلسنى. تېخنىكەنى اورگەنشە قشلاق خوجا. لىضى تېخنىكەسىنىك بارچادە رەجەلەرى ھەم قشلاق خوجالىغنىك سەناەت بىلەن باغلانىشى اورگەنلىسنى. نەتىجەدە خەلق خوجەلغى توغرىسىدا بىر تەسەۋۋور حاسىل ايتلسنى. براق اورگەنشگە ھەر واقت بالاغا ياقن، ئونىك كوز آلدىدا بولب تورغان، بالا ايشتراك قىلغان ياكى قىلاتورغان مېخنەت فەعالىيەتى ئەساس قىلىنپ آلسنى. بالانىك كوز آلدىدا بولغان مېخنەت فەعالىيەتىنى اورگەنش بوتون مەملەكەتنىك خوجالىق حەياتىنى اورگەنشگە ايلدىز (база) بولادر. مەكتەبىنىك قانداى موخىتدە ياشاشى اعنبارگە آلتغاندا قشلاق، شەھەر، زاوود وە باشقا تورلىك مەكتەبلەرنىك ابلدىزلەرى (исход. пункт) بىر تورلىك بولمايدىر. مەكتەبلەردەگى تەمايللار (уклоны) ھەم شول مەنادەدر. مەكتەبىنىك قشلاق خوجالىغى وە سەناەتگە تەمايللارى مەشھورراقدر. بولەرگە قاراپ مەكتەبىنىك خايسى نېرسەنى اورگەنشگە ئەساس قىلىپ آلىشى وە ئونىگە قانداى باقتلاشېشنى

كورسەتىپ بولادى. بىراق مەھر مەكتەپنىڭ اوزىنىڭ خوسوسىيەتىگە قاراپ مېخەنت قەد
 ۋە ئالىيەتتىكى اوزىنىڭ خوسوسىيەتىگە قاراپ مېخەنت قەد مەكتەپنىڭ اوزىنىڭ خوسوسىيەتىگە قاراپ مېخەنت قەد
 سەزەنت گە تەمايىلەر اوزىگە نىلەنورغان خادىسەلەرگە ياقىلاش اوسولنى بېرەدرلەر.

مەكتەپنىڭ پاليتىخنىكى تۈسە بولشى كەسەبەوى تەمايىلى اورتادان كونەرەدر.
 كەسەبەوى تەمايىل بولسا تەخەسسوسلەشدر، تەخەسسوسى بولسا مېخەنت قەد ئالىيەتتىكى
 بونكول اوزىنىڭ ۋە بالانىڭ تەخەسسوسلەشكەن كوچ ۋە مەيىللارنى اوزىگەنىش ئەساس
 سىدالازمدر. بونداي ئەساسى بولماغان تەخەسسوس مەكتەپنىڭ غومومى بلم. *общееобразов.*
 ۋە غومومى تەربىيەوى ئەھمىيەتتىكى تارلاتادر.

۲ تەربىيەوى جەيەتەن مەكتەپنىڭ اوزىنى ادارە قىلىش (*самоуправление*) ھەم
 چۈتە ئەھمىيەتلىك. مەكتەپنىڭ اوزىنى ادارە قىلىشى بىلەن مەكتەپنى ادارە قىلىشى
 باشقا - باشقا نەرسەلەر بولغانلىقى ئىسە تونلىن. مەكتەپنى ادارە قىلىش تەرتىپلىك
 (*сложный*) بىر ئىشدر. بو ئىش ادەملەرنى بىلىش ۋە مەكتەپنىڭ ۋەزىفەلەرنى
 ياخشى ئوشنىش ۋە كۆپ جەيەتتە تەجرىبەلەرگە ايگە بولوشنى تەلەپ قىلادى. بالالارغا
 مەكتەپنىڭ ادە قىلىشىنى ارنماق بالالارنىڭ كوچلەرنى بىلمەسلىك، اولەرنىڭ ئەخلاقلارنى
 بوزىش *доморализовани* اولارنى يۈزەگى قارالققا ياكى تەردەدودگە يادىك ياخشىلار
 يغا اوز كوچىگە ائتمەسلىكىنى اوزىگەنىش دىگەن سوزدر. شونداي بولسا ھەم بالالارنى
 تەدرىجەن ادارە قىلىشقا اوزىگەنىش، اولەرنىڭ ۋە كىللىلەرنى مەكتەپ شورالارىغا كۆرگۈزۈش،
 ۋە كىللىلەرنىڭ سوزلەرگە مەكتەپ شورالەرنىڭ قولاق آسشالارى لازم بولسا ھەم، مەكتەپنى
 ادارە قىلىشقا اولەر اوزىل - ئىسىل سەداگە ئىگە بولالمايدىرلەر.

اوزىنى ادارە قىلىش باشقا نەرسەدر. بو مەكتەپ جەيەتتىكى ئاجرالماس بىر چۈزۈش
 بولسا كىرەك. اوزىنى ادارە قىلىش ياردەمى بىلەن بالالار بىرلىك جەيەت ۋە مەكتەپ
 جەمەتتىكى (*община*) بىرلەشپ مېخەنت قىلىش يوللارنى اوزىلەيدىرلەر. اوزىنى
 ادارە قىلىش بو جەيەت ۋە مېخەنتنى موعە بىلەن بىر شەكىلگە قويادى. بىرلەشپ
 باشاماققا اوزىگەنىش ئۈچۈن، مېخەنتنى سېوشنى، باشقا كىشىلەرنىڭ نەزم ۋە مەيىللەرنى
 اوزىگەنىش ئۇلارنىڭ قولايلىق ۋە كون كىچىرىش عادەتلەرنى بىلمەككە ائتىياج بار. بىرلەشپ
 ئىشلەمەك ئۈچۈن اوزىلەرنى ۋە باشقالارنىڭ كوچلەرنى بىلىشلىرى لازم. بولەرنىڭ
 مەھەمەتتىكى اوزىنى ادارە قىلىش بەلكى ئۈندەن كۈرە - بو اوزىنى ادارە قىلىش شەكىلىنى
 بىرلەشپ اوزىلەش كۈمەك بېرەدر.

بو اوزىنى ادارە قىلىشنىڭ بالالار تەجرىبەسىدەن خاسىل بولوشى زەرۇر. بىر تەسى
 ايكنچىسىنى رەنجىتگەن، بىر تە ايكنچىسىنىڭ قىزىقارغان نەرسەسىنى اوزىگەنىشقا قويمايدىر.

بىر براۋگە خەلەل تېگىزەتورغان ئىشلەر ۋە باشقالارنى قاداغان قىلاتورغان قاعىدەلەر
 حازىرلەش لازىم. تەربىيەۋى جەھەتتەن اوزنى ادارە قىلىش شەكلىنى ئىزلەش چاغى
 ئەھمىيەتلىككىدر. ئەلبەتتە شەخسى انتىزام، كۆپىنكى (коллектив) ادارەسىگە تايىيىع
 بولشى اورگەتەتورغان اوزنى ادارە قىلىشنىڭ اوزى ھەم موھىمكىدر. اوزنى ادارە قىلىش
 بالالارنىڭ ھەياتلارنى ھەر تامانى بىلەن قاعىدەگە سالىب توراتورغان كۈندەلك بىر
 عامل بولسۇن. بەغزى بىداغۇغلار فەقەت تەعجىبلى واقىتلاردا: مەكتەبىدەن بىر نەرسە
 يوقالغاندا، بالالاردان بىرسى شو خلك قىلغاندا بالالارنىڭ يىغىشلارنى چاقىرىپ كەتتە
 خەتا قىلدىلار. اولەر بونىڭ بىلەن بالالارنىڭ يىغىشلارنى بىر سودا ھالىگە سالىب،
 اوزنى ادارە قىلىش ئەھمىيەتلىكى ھەم توشىرىلەر. عومومەن، اوزنى ادارە قىلىش
 مومكىن قەدەر بالالار ھەياتىغا ياقىن بولۇپ بالالارنىڭ مەنپەئەتلىرىگە تايانسىن. كەتتەلەرنىڭ
 اوزنى ادارەلىرىگە بالالارنىڭ كۆپىنكى اوخشامانغىلىقى اوزى اوزىدەن مەلۇمكىدر.

بو اوزنى باشقارش ھېچ بىر كەتتەلەرنىڭ سىياسى ھەياتلەرنىڭ نوسخەسى بولماسىن، يا-
 ايسە دىمەقرانى ھەتتا شور اجومھورىيەتلەرنىڭ شەكلىدە بولماسىن، سىنىقى جەمئەتتە
 زەرور بولغان ھەر بىر نەرسە مەكتەپ جەمئەتىگە توغرى كىلمەيدىر. دەۋلەت ادارەسى
 ھۆكۈمرانلىق تەشكىلاتى، ھەر تۈرلۈك مەنپەئەتنى قارشى سىنفلار آراسىداغى كۈرەش
 نەتىجەسىدۇر. مەكتەبىدە بولسا بونداي مەنپەئەت قارشىلىقلارنى، غوزۇدەن بىر بىر اويىگە
 قارشى بولغان تۈدەلەر ھەم يوق. مەكتەپ ھەممە دەن ايلگەرى ھۆكۈمەت، اوز اوزىدەن
 كېرەك بولماي اورتادان كۈتەرلە تۇرغان كېلەسى سىنفسىزلىك جەمئەتتىكى شەكلى
 - بىر كەمەۋناسىدۇر.

مەكتەپ اوزنى ادارە (самоуправление) سى كەتتەلەرنىڭ اوزنى ادارەسىگە
 اوخشاماسىن. بوندىن باشقا اونى تاشقارىدان بېرىلگەن سوزلەگەن بىر شەكىلگە كىرگۈزۈش
 ھەم توغرى ايمەس. اوزنى ادارە مەلۇم يوقارى دەرىجەدە تەشكىلات شەكلىدۇر.
 اوخشاش چاغىدا بالالارغا ئونچا آڭلاشمايتورغان، ياكى يۈزدەن آڭلاشمايتورغان بىر نېرسىدۇر.
 ايكى ياخشىسى بالالارنىڭ اوزلەرى جۈدە موكمەل بولسا موستەقىل اويىلەگەن اوز
 ادارەلىرىگە يېتىشىۋىلەر. بوندىن ايكى زەرور نېرسە تۈزۈش چاغى процессىدۇر.
 اوزنى ادارە، ھەر بىر مەقسەد ئۈچۈن ھەر ۋاقت تەشكىل تاپىپ تۇرغان، جەمئەت
 ھەياتى كېڭ سۈرەتتە تەرەققى قىلغان مېخانىزم مەكتەبىدە رواج آلا ادر.

ن. كروپسكىيە.

شوراش مەكتەبىنىڭ اوقۇتقۇچىسىنىڭ قانداق بولىشى كېرەك؟

دەولەت عىلمى شوراسىنىڭ (گوس) بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن ياسانغان يەنىڭ پىروگراممىسىگە قاراغاندا مەكتەپتە بىلىم بېرىش اشپىدە ئەسلىس اپتاپ اوروئولار داغى ماتېرىياللار ئالدىلار. لاکىن، حازىردە بو ماتېرىياللارنىڭ بىر كىتاپ، بىر قوالانما شەكلىدە توپلانغانى يوقىدۇر. تورموشنىڭ كۈن ساپىن اوزكەرب تورغانىدان بونداق بىر كىتابنى يازش هەم مومكىن ئىمەسىدۇر. مەنە شونىڭ اۈچۈن حازىرقى شورامەكتەپنى لوقۇتقۇچىسىنىڭ آلدېدا بىر ۋەزىفە توختايدىركىم، اۈھەم اوقۇتقۇچىنا مەعلۇماتلىق بولش، ھەر نېرسەنى تېكىشش: اوتورموشىنىڭ تورلى كورونشلىرىنى كوزدە تونوش، ھەم اولەردەن مەكتەپتەگى اشلەر ئۈچۈن كېرەكلىك لەرنى كوزدەن اونكەزىپ، مەكتەپ اشلەرى ئۈچۈن كېرەك بولغانلارنى سايلای آلىدۇر.

بو پېداگوگ آلدېغا قوبولغان ۋەزىفەلەرنىڭ ابىڭ كەتتەسىدۇر. ۋە پېداگوگىدە نوقتەسىدەن ئەھمىيەتلىكىدۇر. بارماتېرىيالنى يادلاش بىلەن اوقۇتقۇچى اوسوب، تەرىققى ئىتە آلمايدۇر. اونىڭ مەعلۇم بولماغان نېرسەنى تېكىشش تاپش ئۈچۈن قزىقاتورغان ۋە شو نېرسەنى اورگەنشگە ئوروناتورغان بولشى كېرەك. ئەگەر ئوقۇتقۇچى شونداق تېكىششەرگە قزىقاتورغان بولسا اوبالالارنى ھەم ئوبوشدۇر تەربىيە ايتىپ ناببارلاى آلدۇر. يىللەر بويىچە بىر نېرسەنى چاپىناب توراتورغان مەكتەپ جانسىز ۋە كوئىلىسىز مەكتەپدۇر. ئىسكى مەكتەپتە ھەم كىتابدەن آلىغان بىلەننى تورموشقا تەتبىق ايتە باشلاساڭىز اوندا ھەم جانلىلىق، ئىشگە ياخشى قاراش ھەم قزىقىش دېگەن بىر نېرسە ووجودغا كېلور ئىدى. ئىندى بىز مەكتەپ اشپىنى تورموشدان آلىغان ماتېرىياللارگە تاپىناب تورساق، مەكتەپ ۋە مەكتەپ تورموشى ئۈچۈن ھېچ بولماغان بىر بەنگىلىك ۋە ھەۋەس توغدىرغان بولامىز.

مەنە شونىڭ ئۈچۈندە اوقۇش اشلەرىنى اوقۇغۇچىلار ھەم ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئەتراپ-لارېداغى تورموشدان آلىغان ماتېرىياللار اوستىگە نوزش، پېداگوگىدە تامانېدان ابىڭ دوروست بول سانالادۇر. فەقەت بىزنى ئوراب ئالغان ئورونلاردا تورموش ھەر خېل، ھەتتا شو قەدەر تىزلىچەدركى بىرىسى، ابىكچېسىگە قاراغاندا بونونلەدى باشقادر. شونىڭ ئۈچۈن اوقۇتقۇچىغا شونداق بىر تەبىيارلىققا ئىگە بولوش كېرەككىكى، اول اوشا تەبىيارلىقى بىلەن جەمئىيەت ۋە تورموش ئۈچۈن قىممەتى بولغان ماتېرىياللارنى سايلاب آلسى.

ئەگەر ئوقۇتغۇچى جەمئىيەتچى بولسا، ئەگەر ئول تورموشنىڭ كاممۇنىزم ھەم سائز-سىبالېزم تەككىگە قاراتىپ تۈزۈلۈشىنى توشۇنسا، اول جەمئىيەت ئۈچۈن كېرەك ماتېرىيالنى جودە ئاسانلىك بىلەن سايلاي آلادر.

ئول ئوقۇغۇچىلارنىڭ دىققەتلەرىنى شول ئوروننىڭ تەبىئىي بايلىغىغا قاراتىپ، اوزمىزنىڭ كۈندەلك اقتىسارى تورموشىمىزدا شول بايلىقلاردان فايدالانىش ئۈچۈن بولا-تورغان توسوقلارنى كورسەنپ جەمئىيەتدە اونىڭ موناسەبەتلەرىنىڭ قانداي ياسالغانىنى ھەم شو آرادا كورسانا آلادر.

اورونلاردىكى تورموشدان بلم بېرىش ئۈچۈن كېرەك بولغان ماتېرىيالنى سايلاي آلىش بر آز قىيىنراق. چونكى بۈندە ايك قزق رەوشدە كورونىشلەر (خادىسەلەر) بىر بىرىگە باغلانغان بولادر. تەبىئەت كورونىشلەرى آراسىدا كىچىگىنە گنە ئەھەمىيەتسىز نىرسەلەر اونى باشلاپ آلب بارا تۇرغان قانۇنلارنى ياپا درالر. مەكتەبدە تەبىئەتنىڭ آيرىم-آيرىم واقىئەلەرىنى اورگەنمەسدەن، شول مەيدە چۈيدە كورونىشلەرنى اورگەنىش كېرەك بولادر. تەبىئەتدە كى كورونىشلەرنىڭ قانداي بولغانلارنى گنە ايمەس، بەلكى اولارنىڭ نىمە ئۈچۈن شۇنداي بولاشلارنىڭ سەبەبلەرىنى بلىش كېرەك. بلم بېرىشنى نەتىجەسىنى ھەر وقت كوز آلدىدا تۇتىپ، قسقا وقت ئىچىدە دونيانى، تەبىئەتنى، اجتىماعى تورموشنى آلب بارا تۇرغان ئىدئاسى قانۇنلارنى اويلاش ئۈچۈن اوقۇغۇچىغا ياردام ايتىش كېرەك.

ئوقۇغۇچىغا ئەتراپىدىكى تورموشدا اوز-اوزىدەن فىكر يوروتە آلىش كوچى بېرىش يەندە ئەھەمىيەتلىكدر. اوزىنىڭ توغۇلغان قشلاغىدان، ياكى شەھرىدەن آلىنغان ماتېرىيال اوستىدە فىكر يوروتە آلا تۇرغان ئوقۇغۇچى باشقا اورونلارنىڭ ماتېرىياللارى ئۈستىدە ھەم فىكر يوروتە آلادر. مەنە بول بلم بېرىش اشىنىڭ ايك نازوك ھەم ايك موھم قسىمىدر. بۈنى فەقەت تورموشنى اورگەنىش مېتۇدى بىلەن نانىش بولغان اوقۇت-غۇچى ئىدارە اىنە آلادر. اوقۇتغۇچىغا بو ئوسولنى فەقەت ئوزى گنە بلىش بەس ئىمەس، اوزنىڭ بۈنى اوقۇتغۇچىلارغا ھەم بېرىشى كېرەك.

مەكتەپ اشلەرىنى اوروندىكى ماتېرىياللارغا ئەساسلاپ آلب بارش اوقۇتغۇچىدان اوز مەعلۇماتىنى ھەر وقت آرنىرىپ تورشىنى سوراپدر. ئىسكى ئوقۇتغۇچىلاردىك، بر نىچە كىتابنى اوقۇپ چىقىش بىلەن مەعلۇماتىم كوچەيدى دىب قاراپ اولترمەسدەن ھەر وقت اوقۇشقا، بران نىرسە اورگەنىشكە. تورموش ۋە نرىكچىلىكنىڭ تورلى تامانلارنى تىكىشرب آڭلاشقا، تۈپ قانۇنلارنى ھەم اولارنىڭ تورموش نوزىدەكى ئەھەمىيەتلەرىنى تىكىشرب آلىشقا ھەۋەسكار بولش كېرەكدر.

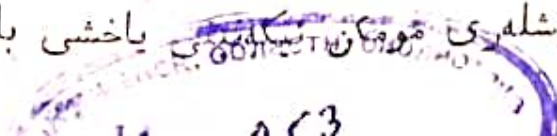
«كارل ماركس» دېگەندىك دۇنيانى، آڭلاش ئۈچۈن گنە ئىمەس، بەلكى ئونى بەندەن قوريش اوچون اورگەنش كىرەك بولادىر. بول وەزىفە قانچا مەسئۇلىيەتلىك بولسا اوشانچا اوقۇتغۇچى وە اوقۇتغۇچىلارنى اوزىگە جەلب ئىنەدر. بو اشنى باچارغان اوقۇتغۇچىنى چنەكەم آڭلك، بىلىك، ھەم شول اورونلاردا فىكر پوروتە آلتورغان بىر كەسە قىلب تاييارلايدىر.

شو يافنىلق فىكرىنك تەئسىرى بىلەن مەكتەبگنە ئىمەس، بەلكى نورموشنك اوزى ھەم جانلانادىر. بالالار مەكتەبدەن اويلەرگە اوزلەرىنك خوجالقلارى، اجتىماعى نورموش-لارى، تەبىئەتنك كورونشلەرى توغرىسىدا يەنگى آڭ آلب قايتادىلار. مەكتەبگە اوز اويلەرىدە اشلەب كورگەن تەجرىبەلەرى، اوشلەرنك نەتىجەلەرى وە بو توغرىداشى فىكرلەر بىلەن قايتادىلار.

خەلقچىلكەگى يەنگى فىكرلەر، يەنگى اوقۇتوش ماتىرىيالى، يەنگى مەكتەب ئوقۇتغۇچىسىغا اوچنچى وەزىفە يوكلەنەدرەك، ئوھەم ئىسكى مەكتەب ئوقۇتغۇچىسى بىر مورەببىلك وەزىفەسىنى اوتاسا، حازرگى ئوقۇتغۇچىنك بالالار حەياتىنى، بالالار جەمئىيەتىنى ئويوشدرغۇچى وە شو مساحدە اشلەگۇچى بولوشى كىرەك.

انقىلابغادور بالالارغا ھەرخىل كەمچىلكلەردەن عبارەت مەخلوقلار دىب قارائىدىلەر. اوقۇتغۇچى اولارغا مەعلوم قاراشلار، حەيات عادەتلەرى، ئەدەب قاعدەلەرى وە باشقالارنى اورگەتەر ئىدى. كوپ ۋاقت بو نەزەرىيەلەر، عادەتلەر، ئەدەب قانۇنلارى بالالارغا تەمامەن چىت ھەم آڭلاشمايتورغان بولور ئىدى. بونك شونداى بوزوق بىرىسە ئىكەنىنى ھەر بىر پىدا گوگ بلەر ئىدى. مەسەلەن «روسسو» آنا، آنالارغا ھەم تەربىيەچىلەرگە وە بالالارغا؛ بالالار نورموشى بىلەن تورش حەققى بىرش كىرەكلىگى توغرىسىدا سويلەدى. «ليۇتولستوى» تەربىيە بىرش اشىنى بوتونلەى مەكتەبدەن آلب آنا- آنالارغا بىرشنى اىلگىرى سوردى.

اول واقتدا تەربىيە بىرشنك شونداى تەبىئى بولماغانى جەمئىيەت تۈزۈلىشىنك؛ خاكىمىدە- يەتنك. شول واقتداغى مەدەنى نورموشنك قىسقانچلغىدان كىلب چىقار ئىدى. شورالار. حوكومەتى اشچى، دىققانلارغا، خاننلارغا وە بوتون مەزولملارغا حەقق بىرگەنىدك بالالارغا ھەم تام مەدەناسى بىلەن حەق بىردى. اولارنى كەتتە كىشىلەرنك آرزىمەس سوزلەر بىلەن قىشىدان وە بالالار ياشىغا چىت بولغان دىنى ھەم اجتىماعى ايدىبا- لوگبەلەرنك تەزىيەيدەن قوتقاردى. بالالارغا آزادلىق ھەم تەبىئى نورموش بىلەن تورشنك. اولارنك ياشلارى اوسگەن ساىن ئەترافدەگى نورموش شەرائىتىگە بوى سونوشلەرى موپان بىكەتتى ياكشى بلدى. شورا مەكتەبنك اوز تۈزۈلىشى بىلەن

برگە، اوقوغوجىغا استەدىكىچە عومومومى نورموش تونشده آر الاشيشى مومكن ايكنىنى اورگە تېشى كېرەك، خولاسە قىلب ئەينگەندە:

مەكتەب بالادان آزاد ئېلنك آزاد وتەنداشى تەربىيەلەب چىقارسا كېرەك. مەنە شول كوچلەرنك حور وە آزاد ئوسوللەرىنى، ھەم بالالارنك نورموشدا حور وە آزاد اشتراكلەرىنى مەيدانغا چىقارش، شورا مەتەبىدەن خارجى انتزامنى قووب، اونى بالالار تامانىدان قورولغان جەمەيەت نورموشى بىلەن آشدرش كېرەك.

شوندای نورموش اويوشدرش اوچون بالالارنك ئوز تەجرىبەلەرى كەملىك قىلار. بونك ئوچون ئولەر كە ھەر واقت ياردام كېرەك. ئولەر ھەر واقت ياردامغا موختاجلار. مەنە شونك ئوچون ھەم ئوقوتغوجىنك بالاغا لازىمچە نورموش ئويوشدرا آلىنى ئورگەتە آلىشى كېرەك.

بو ئشلەر جودە يەنگى وە ھەم پيدا گوگنك ئوزى ئوچون جودە آغر، ەمەلگە آشېرىلىشى ئوچون كويگنە مەشەققەت تارتشغا توغرى كېلەر. بوئشنىك ەمەلگە آشېرىلىشى بر كوب نېرسەلەرگە باغلىقدىر. مەكتەب ئوچون يامشى بنالار، قوللانمالار، باي لابارا تورىيەلەر، كايىنتلەر، كورگەزمەلەر، قوراللار وە ئوستا خانەلەر كېرەك. بونك ئوستىگە بر ئوقوتغوجىغا ۲۵ تەدەن زياد ھەم ئوقوچى كېرەكمەس.

حازرگى شورا مەكتەبنك كەمچىلكلەرىنى تولدرش جودە قىيىن بولسا ھەم «ئوقوت-غوجنك تەشكىلانچى بولش» غايەسى ھەر تەربىيەچىنك كوز آلدېدا توروشى كېرەك. بزگە بو مەقسەدلەرنى ەمەلگە آشرش ئوچون بوتون كوچىمىز بىلەن اجتىواد قىلماق لازىمدىر. يەنگى مەكتەبدە ئوقوتغوجىنك تەشكىلات اشىنى زەمانگە مووافق قىلب آلب بارىشى كېرەك. بونك ئوچون دەرس ئويىدەن، ھەم قولدا بولغان قوللانمالاردان فايدالانې بولادر.

ايكنچى بالالارنك اشلەرىنك كوپسىنى تاشقارىدا قىلماق كېرەك. سەسەلەن: باغگە، قرغا، دەريا گە، توقاي، تيگرمەن، فەبرىك، زاوود وە باشقالارىغا فەننى سەباحەتلەر ياساماق كېرەك.

۳نچى تورلى اشلەرنى بالالارغا آغر توشمەسن ئوچون سىزدەمەسدەن سېكن-سېكن اشلەتش كېرەك. تەربىيە وە بىلم بېرش ئوچون كوندەلك ئوقوش وە سەنەتلەردەن گنە ئېمەس، بەلكى ئەدەبىيات كىچەلەرىدەن، ياسالاتورغان كوندوزلەردەن، خەلق بايرام-لارى، تورلى اوبونلار وە باشقالاردان فايدالانىش كېرەك.

۴ - بالالار كوندەلك اشلەرىنك بارىشى. مەكتەب نورموشىنك كېرەكلەرىنك ايكن كچكەلەرىدەن ھەم فايدالانماي قالماسلار كېرەك. مەنە شول سانالغان اشلەردە،

مەكتەب لىشىنىڭ ھەم نورموش پىلانىنىڭ اشگە اشرا لغانىدا مومكىن قەدەر بالالارنىڭ ئوزلەرىنى جەلب ايتىشگە اجتىاد قىلىش لازىمدر. بالالار ئوقوتغۇچىنىڭ قوبغان قاعىدەلەرى، مەعارىف قومىسارلىغنىڭ قوللانما ۋە بوىروقلىرى، ئىسكىدەن قالما عورف ۋە عادەتلەرگە قارابغنا اشلەمەسنلەر. بەلكى اشنىڭ رەوشىنى ھەم ئونىڭ شىرائىتىگە بوى سونب اشلەشنى ئورگەنسنىلەر. ئوقوتغۇچىنىڭ بوندا ھەم ياردامى كىرەك.

(يەنە بار.)

پ.گ.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

باشلانغىچ

اجتماعى عىلملەرنىڭ غەمەلى ئەھمىيەتلەرى

۱ § ئىشچى سىنىپنىڭ كورەشكە احتىياجى - وە اجتماعى عىلملەر. ۲ § بورژوازىيا وە اجتماعى عىلملەر. ۳ § اجتماعى عىلملەرنىڭ اجتماعى سەجىيەلەرى (خاراكتېرلەرى) ۴ § مېخەنەتكەشلەر عىلمى نىچون بايلارنىكىدەن آرتق. ۵ § ھەر تورلك اجتماعى عىلملەر وە اجتماعيات ۶ § تەئرىخى ماتېرىياللىرىم - ماركسىزم اجتماعياتى.

۱ §. ئىشچى سىنىپنىڭ كورەشكە احتىياجى وە اجتماعى عىلملەر.

بورژوازىيا عالمەلارى بران تورلى عىلم توغرىسىدا سوز آچغان ھەمان، اونىڭ توغرىسىدا گويا بونىرسە يىردە ايمەس، بەلكى كوكدە توغولغاندىك قىلىپ. سر - لك سورەتدە سېكىنگنە ئەدەب بىلەن سوزگە كرىشەدرلەر. حالبۇكم، ھەر بىر عىلمنى آلساق اونىڭ جەماعت، ياكى اونىڭ سىنىپى احتىياجىدان اوسىگەننى كورەمز، ھېچكم تىرىزەدەگى چىن، ياكى كوچەدەگى چومچوقنىڭ ھېسابىنى آلمىدىر. قارا مال (شاخلىق مال) نىڭ سانىنى بولسا ھەر كم حسابلايدىر. چونكى بو بىرنىچىنىڭ حسابى ھېچكمگە كىرەك ايمەس. اىكنىچىنى بلىش بولسا ھەر كمگە فائىدە لىكىر. جوزئەلەرىدەن ھەر تورلك بىزگە كىرەكلىك ماتېرىيال، ئەسباب وە خام ئەشيا آلتورغانىز تەبىئەتنى، بلىش بىلەن گنە قەناعتلەنش بىزگە آزلق قىلار. بىزگە جەماعت توغرىسىداغى مەعلومات ھەم

(*) بىز ھەلىگەچە توركىستاندا عىلمى ماتېرىياللىرىمگە عاىد جددى بىر نەرسە چىقما. غانىنى وە بونىڭ اىك كىرەكلىك ئىكەننى نەزمردە توتوب، شو بولدا بىر فايدالى قەدەم بولار مېكەن دىب «بوخارىن» اور تاقنىڭ «تەئرىخى ماتېرىياللىرىم» دىگەن ئەسەرىنى جورنالمىزدە تەفرىقە شەئلاە باسدىرماقچى بولدىق. بو بىرنىچى مەقەلەنىڭ تەرجومەسىدىر. بونى كېلەسىدە ھەم دەوام ايتدىرمەكچىمىز.

ئەمەلى سۈرەتدە قائىدەلەكدر. ئىشچىلەر سىنىفى اوز كورەشېنىڭ ھەر بىر قەدەمىدە شۇندەى مەداوماتنىڭ زەرور لېگىگە احتىياج سېزەدر. باشقا سىنفلەر بىلەن كورەشنى توغرى، بىر يول بىلەن آلب بارش ئوچون: شول سىنفلەرنىڭ قانداى يول توتشالەرىن اىلگەرىدەن بلە آشلىق زەروردر. بولەرنى اىلگەرىدەن بلش ئوچۇن، ھەر بىر سىنفلنىڭ ھەر خىل شەراىتتە آستىدا قانداى يول توتشالەرىنى بلش لازىمدر. ئىشچىلەر سىنىفى حوكومەتنى اوز قولغا آغانغا قەدەر، بايلارنىڭ استىدادى آستىدا ايزلىشكە ۋە اوزىنىڭ آزادلىق بولىداغى كورەشىدە ھەر بىر سىنفلنىڭ قانداى يول توتىشنى كوزدە توتشغا مەجبوردر. بوزنىڭ ئوچون سىنفلەرنىڭ قىلقلارنىڭ (поведение) نېمەگە باغلىق بولغانىنى ۋە قانداى بىلگىلەنىشىنى بلش لازىمدر. بومەستەلەرگە بولسا فەقەت اجتماعى عىلملەر جەواب بېرە الادرلار.

حوكومەتنى قولغا آغاچ ئىشچىلەر سىنىفىگە باشقا سەرمايەدار دەۋلەتلەر ۋە اچكى نېسكەرىچىلەرنىڭ بەقىيەلەرى بىلەن كورەشكە توغرى كېلەدر. بول واقتدا ئونىگە مەحسولات ۋە تەقسىمات اشلەرىنى تەشكىل قىلىشدىك كەتتە آغر اشلەرنى ھەل قىلىش ۋە زىفەسى توشەدر. خوجالىق رېجەسىنىڭ قانداى بولشى، زىيالىيلەردەن قانداى فايدا- لانش، مەيدە بايلار ۋە دېھقانلارنى كەممونىزمگە قانداى اورگەتش ئىشچىلەردەن قانداى قىلىپ تەجرىبەلىك ادارەچىلەر بىتتىرش، ئەلەر حازردە ادراكسىز بولغان، اوز سىنفلنىڭ كېڭ عاممەسىگە قانداى ياقىلاش كېرەك، ۋە ھاكەزا، بومەستەلەر ئوزلەرىنىڭ توغرى ھەل قىلىشلارى ئوچون جەماعتنى ۋە ئونىڭ سىنفلەرنىڭ خوسوسىيەتلەرىنى ھەر توغرىدە اولارنىڭ توتادىغان يوللارىنى بلشنى تەلەب قىلادىر. اولار بەزە اجتماعى خوجالىق ۋە جەماعتنىڭ ھەر بىر گروھلەرىنىڭ فېكرلەرىنى بلشنى سورايدىرلار. باشقا تەعبىر بىلەن ئەيتىگەندە اولار اجتماعى عىلملەر ئىستەيدىرلار. جەماعتنى باشقادان تەشكىل قىلىشنىڭ ئەمەلى ۋە زىفەسى، ئىشچىلەر سىنىفنىڭ فەننى سېاسەتنى، يەنى ماركس تامانىدان ۋەزە قىلىنغان علمى نەزەرىيات بىلەن توغرى ھەل قىلنا آلدىر.

۲. بىرژوآزىيا ۋە اجتماعى عىلملەر. بىرژوآزىيا ھەم اجتماعى عىلملەرىنى تۈزگەندە اوزىنىڭ مەنفعەتلەرىنى كوزدە توتادىر.

۲ بىرژوآزىيا حاكم بىرسىنى بولب تورغاندا ئونىگە بىرنالاي مەستەلەلەرنى ھەل قىلىش لازىم. مەسەلەن: سەرمايەدازلىك تەرتىبىنى قانداى ساقلاش، «تەبىئى (нормальное) انكشاش» آنالغان سەرمايەدارلىك جەماعتىنى يەنى قائىدەنى تەرتىبلىك سۈرەتدە قولغا آلب تۈرۈشنى تەئەبىن قىلىش، بو مەقسەد ئوچون اوزىنىڭ خوجالىق مۇئەسسەسە- لەرىنى تەشكىل قىلىش، باشقا مەملەتلەر بىلەن قانداى سېاسەت بىرغىز اوزىنىڭ

الدىمۇدا مەنە شۇنداق مەسىئەلە ئورادى. اجتماعىي غىيىملەرنىڭ سىنىقى خاراكىتى (سەجىبە) لەرى بولسا نىچۇن مېخەنەتكەشلىرىنىكى بايلارنىكىدەن يوقارى تۈرەدەر؟ مېخەنەتكەشلىرىنىڭ اوز مەنفعەت، نەجربەدە ۋە ئەمما بوالارى بولسا بايلارنىڭ ھەم اوزلەرىنىكى بار ايمەسى؟ ايككى تامان ھەم بۇندەن مەنفعەتدار ايمەسى. بىر ناماننىڭ ھەلىم، سەنى، انسانىيەت سەئادەتى ئۇچۇن تىرشەدرغان، ايكىنچى ناماننىڭ اچكوز، فائىدە ارقايدان يوگۇرانورغان بولغانى بىلەن ئىش اوزگەرمەيدىر. بىر تەننىڭ كوزلىكى قىزل ايكىنچى نىكىكى اق نىمە دە قىزل كوزلك اقدان ياخشىراق؟ نىمەگە اولەر ارقالقى ھەقىقەتنى ياخشىراق كورۇپ بولادى؟ نىچۇن اولەر ارقالقى ياخشى كورۇندى؟

بۇ مەسىئەللەرگە بەغزى مەدخەللەر (подход) بىلەن جەۋاب بىرىشكە توغرى كېلەدەر. بورژۇ اربىياننىڭ ۋەزەئىيەتكە بىر كوزسالايلىق. بىز اوننىڭ سەرمایە اوسولنى ساقلاشدا مەنفعەتنى بارلىقنى كوزلك. ھالبۇم "دۇنيادا ھىچ بىر ئەبەدى قالاتورغان نىرسە يوقدەر." انسانىيەت جەمئىيەتنىڭ قوللىق، زەمىندارلىك (помещик) سەرمایەدارلىك ۋە باشقا اوسوللارى بولۇپ اوتىدى ۋە اوتەكەدەر، شۇنداق ايكەن، بوننىڭ شۇنداقلىقى ئەنىق بۇندەن قوبىداغى نەتىجەلەر چىقاردى: ھەر كىم جەمئەت ھەيئەتىنى ھوسىت بىلمەكچى بولسا، اول ايكى ئەۋۋەل، ھەممە نىرسەنىڭ اوزگەرىپ تورغانلىقى، جەمئەتنىڭ بىر شەكلى اورتىگە ايكىنچىسى كېلىپ تورغانلىقى توشۇنسۇن. دېھقانلارنىڭ زەمىندارلار قوللىغىدىن (крепостной зависимости) آزادايتاللىرىدەن ايلگەرى اولارنىڭ خوجالارى بولغان زەمىندارلار крепостник - помещик نى كوز االدىمۇغا كېترە يىلىك. زەمىندارلار دېھقانلارنى سانا االمابتورغان ياكى اولەرنى اۋ ئىتى بالالارىغا االشىرا االمابتورغان بىر زامان كېلىشنى ئېسىلەرگە ھەم توشۇمەس ئىدىلەر. بۇنداق زەمىندارلار جەمئەتنىڭ ھەقىقىي انىكشافىنى توشۇنە اۋرلارمى ئىدى؟ ئەلبەتتە يوق. نىچۇن؟ چۈنكى اولەرنىڭ كوزلەرىدە كوزلك (غەبەنك) ايمەس، پەردە بار ئىدى. اولەر اوزلەرىنىڭ بورنلەرىدەن يىراق نىرسەنى ھەتتا بورنلەرىنىڭ ااستىدا بولغانىنى ھەم كورالماس ئىدىلەر.

بورژۇ اربىياننىڭ ھەم كوزىدە شۇندەي پەردەسى بار. اوننىڭ مەنفعەتنى كاپىتالىزمنىڭ ساقلاششىدا بولىشىدىن، اول كاپىتالىزمنىڭ مەھكەملىكى ۋە ئوننىڭ ئەبەدىلىكىگە ايشانادىر شۇنىڭ ئۇچۇن اول سەرمایە جەمئەتنىڭ انىكشافىدا، ئوننىڭ بەقاسزلىقىنى تېز ارادا مەھۇ بولۇپ (ھەتتا مەھۇ بولۇشنىڭ مۇمكىنلىكىنى) باشقا بىر تۈرلى ھەيئەت اوسولى پەيدا بولىشىنى، كورسەتە تورغان غەلامەتلەرنى كورمەيدىر. بۇنىڭ جەھان اۋرۇشى ۋە انقىلاب ياخشىمىنا مېسال بولا االدىر. بورژۇ اربىياننىڭ كەتتە، ۋە كېچىك عالملارىدىن كىم بۇ جەھان اورشېنىڭ نەتىجەسىنى ايلگەرىدەن بىلگەن ئىدى؟ بۇ

اوروشدان اينقىلاب بولا آلىش احتمالىنى كىم اىلگەرى خەبەر بېردى؟ ھېچكىم. اولەرنىڭ ھەممەتلىرى اولەرنىڭ بايلارنىنى ھىمايە قىلىپ، اوز مەملەكەتلەرنىڭ غەلبە قىلغۇسىن اىلگەرىدەن خەبەر بېرىپ توردىلار. ھالبۇكىم اوروشدان ھاسىل بولغان خەرابلىقلار ۋە ھېچوقت كورلمەگەن مېخەنەتكەشلەر انقىلابى دىك ھادىسەلەر، انسانىيەتنىڭ موقەددەراتىنى ھەل قىلىپ، بىر يوزىنى اوز گەرتەدرلەر. مەنە بورژوازىيا عىلمى بوندە ھېچ نېمەنى اىلگەرىدەن كورالماي قالدى. بونى اىلگەرىدەن بىلگەنلەر بولسا مېخەنەتكەش عىلمىنىڭ نەمايەندەلەرى كەمۇنىستلەر بولدىلار. مېخەنەتكەشلەرنىڭ بىلىشلەرنىڭ سەبەبى شوندا دركىم اولەرنىڭ ئىسكىلكنىڭ ساقلانشىدا مەنفعەتلىرى يوق، شونىڭ ئۈچۈن اولەر اوزاقنى كورە آلدىلار.

ايندى مېخەنەتكەشلەرنىڭ اجتماعى عىلملەرنىڭ بورژوازىيانىكىدەن نەسەبەدەن آلىق بولغانلىغى توشونش اونچە قىيىن بىرىش ايمەس. اونىڭ يوقارىلىغىدا شونداكىم، اول جەماعت ھەياتىنىڭ ھادىسەلەرگە چوقۇرراق ۋە كىگراق قاراي آلدى. اول بورژوازىيانىڭ جەماعت عىلملەرنى كورە آلمائتورغان ھادىسەلەرنى كورە آلدى. مەنە، شونىڭ ئۈچۈن بىز ماركسىستلەر مېخەنەتكەشلەر عىلمىنى ھەق بىلىپ ئونىڭ تاماندىن تانلىشىنى تەلەپ قىلىشقا ھەقلىقمىز.

§ ۵. ھەرتورلى اجتماعى عىلملەر ۋە اجتماعيات. انسان جەمەئەتەتنى جودە موعەززەل س.ЮЖИ بىرنەرسەدر: پارچا اجتماعى ھادىسەلەر ھەم موعەززەلدەر. بوندە خوجالىق ھادىسەلەرى، جەماعتنىڭ اقتصادى اوسولى، ئونىڭ دەولەتى تۈزلىشى ۋە، ئەخلاق، دىن، سەنايەت، فەن فەلسەفە ۋە عائىلەوى مۇناسىبەتلەر بار. بولەرنىڭ كوپىسى كوپ ۋاقت قىزىق شەكىلدە بىرلەشپ جەماعت ھەياتى آقىلارنى تەشكىل ايتەدرلەر. اوز اوزىدەن مەعلومدىركىم، بو موعەززەل جەماعت ھەياتى توشونمەك ئۈچۈن ھەر تاماندىن ياقىلاش ۋە عىلملەرنى بىرنىچە عىلمگە بولاشكە توغرى كېلەدر. عىلملەرنىڭ بىرسى جەماعتنىڭ خوجەلىق ھەياتىنى (اقتصادى عىلملەر) ياكى سەرمایە خوجالىغىنىڭ عومومى قانۇنلارى (سىياسى اقتصاد) نى اوركەنسە، ايكىنچىسى حوقوق ۋە دەولەتنى اوركەنەپ اونىڭ اوزى ھەم اختىساسلەرگە بولنەدر. اوچىنچىسى ئەخلاقنى اوركەنەدر ۋە ھاكەز...

بو توغرىلاردا عىلملەر اوز نەوبەتدە ايككى سىنىگە آيرىلدىلار: بىرسىنى عىلملەر فەلان ۋاقتدا، فەلان بىرلەردە نېمەلەر بولغانلىغى سوروشترسەلەر. اولەر تەئرىخى عىلملەر سانالدىلار. مەسەلەن، حوقوق توغرىسىدا: حوقوق ۋە دەولەتنىڭ قانداي پەيدا بولشى ۋە اولەرنىڭ شەكىللەرنىڭ قانداي اوزگەرىپ تورغانلىغى كوزدەن كىچىرىپ

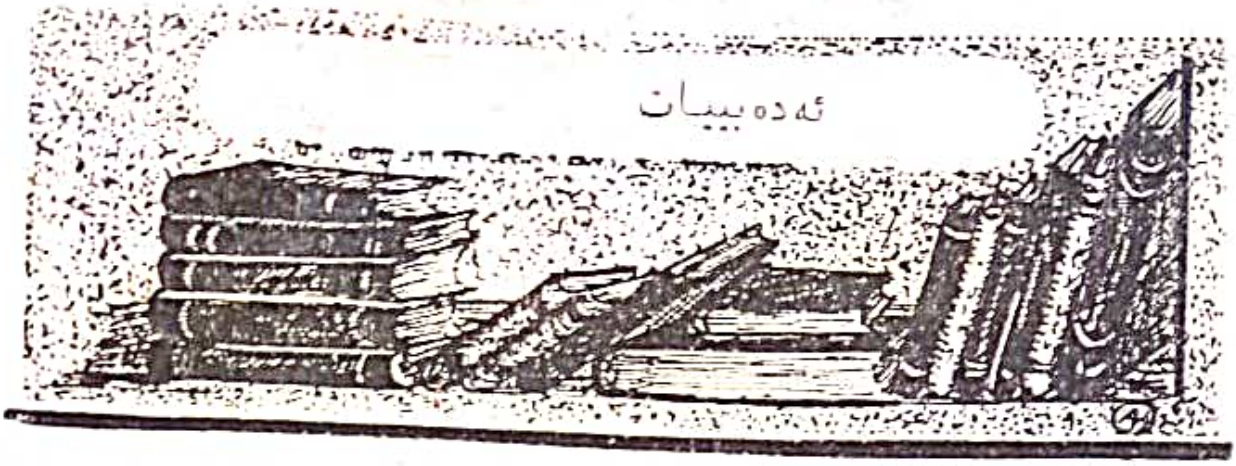
مۇھىم سۈرەتتە تەسۋىر قىلىش مۇمكىن. بۇنى ھوقوقنىڭ تەئىرىخى ئاتاپمۇز. ھوقوق نېمە، اول قانداق شەرتتە چىقىدۇ پەيدا بولادۇ، ۋە قانداق شەرتتە بىلەن بولالار، اولەرنىڭ شەكىللەرى نېمەگە باغلىق، كىمى ئومۇمى مەسئەللەرنى ھەم سۈرۈشتۈرۈپ ۋە ئورگەن بولادۇ، بۇ ھوقوقنىڭ نەزەرىياتى بولادۇ. بۇندەي عىلملەر نەزەرىياتى بولالار.

اجتماعى عىلملەر آراسىدا اجتماعى ھاياتنىڭ غەلاھىدە بولەكلىرىنى ايمەس، بەلكى موعەزەل اجتماعى ھاياتنىڭ بارسىنى تەتقىق قىلالارغان ايكى مۇھىم عىلم بار. اولەر باشقا سوز بىلەن ئەيتىگەندە غەلاھىدە بۇر ھادىسەنى (خوجالىق، ياكى ھوقوق ۋە ياكى دىنى) آلماي جەمئەتنىڭ بوتون ھاياتىنى جەمئەت ھاياتىنىڭ بارچا ھادىسەلىرىنى سۈرۈشتۈرۈپ بولالار. بۇ عىلملەرنىڭ بۇرسى تەئىرىخ ايكىنچىسى اجتماعىيات در. بوقارىدا ئەيتىگەن سوزلەر مۇزدان بولەرنى بۇر اويىدەن ئەجرەتتەش آسان بۇرۇش. تەئىرىخ جەمئەت تورمىنىڭ آقىمى فەلان ۋاقتدا فەلان يۇردە قانداق آقماقتا بولغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ كۆزدەن كىچىرەدر. (مەسەلەن: روسىدە ۱۷۰۰ يىلدەن باشلاپ ۱۸۰۰ يىلگەچە خوجالىق، ھوقوق، ئەخلاق عىلم ۋە باشقا نۇرسەلەر قانداق تەرەققى قىلدى ياكى خىتايدا مىلاد عىسەدان ۲۰۰۰ يىل ايلگەرىدەن ۱۰۰۰ يىل كىيىنگەچە، ياكى ئۇرۇمچىدا ۱۸۷۱ نچى يىلدەكى فەرەنسىيە پۇرسىيا اورۇشىدان كىيىن، ياكى غەلاھىدە بۇردەردە، باشقا مەملەكەتلەردە قانداق ئىشلەر كۆرۈلدى). اجتماعىيات بولسا، ئومۇمى مەسئەللەرنى آلدىغا قويادر: جەمئەت نېمە؟ اونىڭ تەرەققى ۋە تەنەزۇلى نېمەگە باغلىق، ھەرتورلك اجتماعى ھادىسەلەر (خوجالىق، ھوقوق ۋە باشقالار) بۇر اولەرى بىلەن قانداق غەلاھىدە اولەرنىڭ انكشافى نېمەگە باغلىق؟ جەمئەتنىڭ تەئىرىخى شەكلى قانداق؟ اونىڭ اوز-گەرشىگە قانداق مەنا بۇرلەدر؟ ۋە ھەكەزا. اجتماعىيات اجتماعى عىلملەرنىڭ ايكى ئومۇمىسى (обстрактне) در. كۆپ ۋەقت اونى "تەئىرىخى فەلسەفەسى" "تەئىرىخى غەمەلىيات (процесс) نەزەرىياتى" آتايالار.

بۇندەن اجتماعىيات بىلەن تەئىرىخنىڭ بۇر بۇرگە قانداق مۇناسىبەتتە بولغانلىقى بلىندى. اجتماعىيات بەشەرىيەت انكشافىنىڭ ئومۇمى قانۇنلارنى بىلگىلەگەنى ئۇچۇن، اول تەئىرىخنىڭ اوسولى (метод) خىزمەتىنى باجارادۇ. مەسەلەن، اجتماعىيات دەولەت شەكلىنىڭ خوجالىق شەكلى بىلگىلەگەنى توغرىسىدا ئومۇمى بۇر قانۇندا نەعەبىنلەسە، مۇئەرىخ ھەربىر دەوردە بۇ مۇناسىبەتنى اىزلىپ، تاپىپ ئونىڭ شۇل چاغداغى مۇناسىبەتتە بىلگىلەگەن تەئىرىخ اجتماعىيات نەتىجەلەرى ئۇچۇن تىگىشلىك مۇئەرىيالار بۇر. چۈنكى مۇئەرىيالار ھەوادان ايمەس بەلكى ھەقىقى تەئىرىخى ۋاقىئەلەردەن آندالار.

اجتماعيات اور نەۋبەتتە موعەپپەن نوقتەئى نەزەر، سۈرۈشتۈش بوللارىنى باقى باشقا تەعبىر بىلەن تەپسىلىي تەتقىقاتقا ئۇچۇن اوسول كورسەتەر.

۶- تەتقىقاتى ماتېرىياللىق - ماركىسىزم اجتماعياتى. ئىشچى سىنىپنىڭ تەتقىقاتى ماتېرىياللىق، اورىنىڭ مەخسوس مېخەنەتكەشلىرى اجتماعياتى بار. بو نەزەر بىلەن ئاساسى ماركىس زە اينگلىس تامانىدان ئىشلەنگەن، بو نەزەر بىلەن تەتقىقات «ماتېرىياللىق اوسول، ياكى سادەچە «اقتصادى ماتېرىياللىق» دىيىلەر. بو داھىيە نەزەر بىلەن تەتقىقاتى فېكىر ۋە ادراكىنىڭ (мысль и познание) ابىڭ اوتكۈر بىر باراغى سانالار. بونىڭ ياردامى بىلەن مېخەنەتكەشلىرى اجتماعى تورمىنىڭ ابىڭ چېگىل مەسئەللەرى ۋە سېنىق كورمىش ئىشلەرىنى خەل قىلارلار. مەنە شونىڭ ياردامى بىلەن كەمۇنىستىلەر ئورۇش انقىلاب ۋە مېخەنەتكەشلىرى دىكتاتوراسىنى ھەم تەتقىقاتى باشىدا كېچرەك بولغان اولوغ اوزگەرشلەردە ھەرتورلك فرەگروھ، سىنىقلىرىنىڭ ئوتغان يوللارنى ابىڭ بىلەن تەتقىقاتى بىر بىر دىلەر. اونى كوزدەن كېچىش ۋە اينكشاف قىلدىرىش بونىڭ بو كىتابنىڭ ۋە تەتقىقاتى بەغزى اورتاقلار. تەتقىقاتى ماتېرىياللىقنىڭ نەزەر بىلەن ماركىسىزم اجتماعياتى بىلەن قاراب بولماغانلىقى ۋە ئونى مونتەزەم سورەتتە تەتقىقاتى بولماسلىقى سوزلايدىرلار. بو ئورتاقلار، ئونىڭ تەتقىقاتى بىلەن تەتقىقاتى ئۇسولى بىلەن ئونىڭ حەقىقەتلەرى فەقەت بىلگىلىك بىر تەتقىقاتى واقىئەلەر توغرىسىدا سويلاغانداغنا اسباب قىلىپ بولغوسىن سويلايدىرلار. بونىڭ اولەر اجتماعياتى تەتقىقاتى موعەپپەن بولماغانلىقىنى، گويا «اجتماعيات» تەتقىقاتى بىلەن انسانلارنىڭ قەدىمكى ھەرىسلەرى (культура) ۋە انسانىيەتنىڭ بىر گەلەش بىلەن باشا ئاساسى شەكىللەرىنى سۈرۈشتۈرۈش بىلەن بىر بىلەن ئىشلىتىش تورلك «عمومى» اجتماعى ھادىسەلەرنى، جەمەتنى عوزولەرگە اوخشان (اجتماعياتى عوزولى، بىلگىلىك مەكتەبلەرى ۋە باشقالار) نى قوشايدىرلار. بو دەلىللەر ئەلبەتتە توغرى ايمەسلار. چونكى ابىڭ ئەۋۋەل بىلەر آراسىدا (лагер) بولغان قارما قارشىلىقلارغا (тонна) قاراب بىز ھەم اوزومز دە قارما قارشىلىقلار ياسامىلىق. تەتقىقاتى ماتېرىياللىقنىڭ اورنى قايدا؟ بو سىياسى اقتصاد ايمەس. بو جەمەت ۋە ئونىڭ اينكشافى توغرىسىداغى عىلم - اجتماعياتى. ابىڭ بىلەن اونىڭ (تەتقىقاتى ماتېرىياللىقنىڭ) تەتقىقاتى ئۇچۇن اوسول بولغانلىقى اونىڭ اجتماعياتى نەزەر بىلەن دىك ئەھمىيەتنى بولمايدىر. كوپ ۋاقت كوپ عمومى بىلەن بولغان عىلم از عمومى بىلەن (обстрактный) گە نوقتەئى نەزەر (اوسول) بىرەر. بونىڭ ھەم ئەھۋال شول، بىز بونى ئاساسى مەنەن كوردىك.

قل - قىز مەفتونلەرى.

بايادان بىرى يۇمشاق قالتىراب،
پىلاڭلاب، تىز - تىز
سلىكىنىپ تۇرغان تال ناۋدالارى،
نىگە - بىلمەدم،
بىردەن توقتادى.

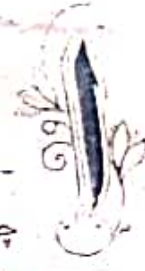

قىزىقىش بىلەن ئۆلەرگە قاراب:
"بايادان بىرى سلىكىنەردىڭىز،
بىردەن نىمەگە مۇندەي تىنىڭىز،
ئەي گۈزەل ئاللارنىڭ ياش سەدالارى!"
دېيىپ خىتاب قىلدىم:
جاۋاب بىرلىدى:

"چالغى چالدى،
قل - قىز يالدى،
كوڭلىڭىگە ئوخشاپ بىز ھەم جىم بولدى،
قل - قىزنىڭ مەيىن زاۋقىغا تولدى!"

چولپان.

بى بى خانىم مەدرەسەسى.

—
 - ئوتىشىدىن ئىسەلەك» دىدىم بۇنى مېن،
 چىندەندە ئىسەلەك ئۇچۇن ياراشار؛
 ھۇۋ-ھۇۋلەب رەقس ئۇرغان بىر كۆپ كۆگەرچىن،
 مېنىگە ئوتىشىلەردەن ئىرتەك ئەيتىشەر.

—
 بىر زامان كۆكلەرگە قانات يايدىغان بۇ
 سىۋىكلى مۇختەشەم، ھەيىبەتلى بىنا،
 يىمىرىلىش ساغانن كۆتكەندە بولۇپ
 كورىنۇر كۆزلەرگە قايغىلى غىنا.

—
 بىر يۇزىن تىرەتكەن زور باتىرلارنىڭ،
 ئولگەچ قالدۇرغۇسى سۈيەكلەرىدە
 بىر ئۆزىرە توپلانغان كرىچ بېغىنى،
 بۇرەككە ئۇرادىر ئەلەم تېغىنى.

—
 نىتەين بىلمەيمەن مېن ھىچ بېغىنى،
 ناسەيدىم باشلاردىم بېغى-سېغىنى!
 كۆزىم ياش ئورنىغا ئالاۋ ساچار؛
 يىمىرك ئورنلارغا قوينىن ئاچار.

—
 ئالتىنلە يازغان تەئرىخ بېتىگە
 قارايدىر، ئوزىگە بابلار ئاچار.
 ئوقۇيدىر ئۇل بابدا بۇندەين مەنى:
 «ھەر بىر ئىش بىر حالدا قالماغاي!» مەنى:
 ھەر بىر كەمچىلك قالماق مەنىگىلك؛
 بىر كۈن چىقۇسى بىدەنە يەنىگىلك...

يەنە...

كەنە سوز گون،

يەنە قىغاچ،

ئوباقش.

يەنە سەودالى كولووش

جاننى ياقش

يەنە جانلاندى كوزومدە ئوخەيال،

مىنگە ئومىد ابلە روح بردى بوخال

ئىستە مەس:

بەخت،

سەئادەت،

دە ولەت،

سرە مەسعود ايتە آلماس جەننەت

بارى كولسون ئو،

سيوينسن

تله گم -

ئەنە شو.

يغلاماسن

پاش بورە گم

بيكتاش.

باكو. ۳. ماي ۱۹۲۵.

سوۋ

(خېتايغا چېپانگېرلارنىڭ ۋە حىبىانە
 خەرىكەتلەرى مۇناسىبەتنى بىلەن.)

ۋىسىز، تېلىبە، تې تىق بوجانسىزىلار،
 كوزگو كەبى خەيرەتلەن ب تورا در.
 بىلەم، شەرقنىڭ توتقون مەجرۇح ئېلىدىك
 ئىجتىمائى قوزغالشمى كوتادر؟!..

فاتقۇ، بوشاق، آغر، يىنگىل دىمەسدەن،
 ھەر نىمەنى ئوز باغرىغا قوچادر.
 ھەر قاياققا يوزلەنترسەك: توشنمەى
 شونگە توغرى يوزلەنەدر، ئوچادر.

شونىڭ ئوچون چوقورلارغا توشادر،
 بۇلغانادر، بوتولەدر، ئامانسىز.
 نىگە، تاشنى يۈنمەيدىرلەر، چونكى ئو
 تاشدر، تاشدا ئونداى سىفەتلەر يوقدر.

بوخارا، ن. رەھىمى.

بۈكۈنكى شەئەرلەرمۇز ۋە سەنئەتكارلەرمۇز .

ئەدەبىياتىمىزنىڭ قىلاسىق دەۋرى سەنئەت ۋە ئونىڭ نېگىشلىك مەسىئەتلەردە ئۈزۈلۈپ كەتكەن مەخسۇس تەرز تەلەققى ۋە قانۇنلارغا ئېلىپ بارىدۇ.

بۈيۈك ئەدىب ۋە شاعرلەرمۇز فېكىرى ھەيات ئىجتىبارى بىلەن ئىسلام دىنىگە ۋە ئونىڭ جەۋھەرى بولغان ئىسلامى تەسەۋۋۇفقا مەنسۇب بولغانىدىن ھەياتىگە ۋە ئونىڭ نورلى تەزاھۇراتىگە نەزەرلەرى تەبىئىي ئۇلارنى شۇ مەنزۇمەنى فېكىرىيە دائىرە - سىدە بولۇپ ئېلىدۇ.

بۇ ھۆكۈمىمۇز ئومۇمىيەت ئىجتىبارى بىلەندى، چۈنكى شەرقنىڭ ئىككى بۈيۈك كېشى - لەرى ئىككى بۈيۈك مۇتەسەۋۋۇفلار بىر ۋە بەشەرىيەتنىڭ «ئىران كائىنات» ھەقىقەتە تاپقان بولالارنىڭ ئىككى مۇتەسەۋۋۇپى ۋە بۇ كۈنگە قەدەر كۈچىلىككە ئۇرۇنۇپ ئىجتىبارى بىلەن ئىككى ئومۇمىي ۋە ھەياتىي تەسەۋۋۇف.

يوقسا ئۇزۇن ئىسلامى، مەدەنىي ئەدەبىي ھەياتىمۇز مۇددەتتە، مەنزۇمەنى فېكىرىيە ئىجتىبارى بىلەن ھەياتقا ۋە ئونىڭ نەتىجەسى ئۇلارنى ئونىڭ نورلى تەزاھۇراتىگە باشقا ۋە ئۆزىلەرگە خاس نۇقتەنى نەزەر ئېلىشقا يوق ئېمەس ئېلىدۇ.

بۇ «ئىسلامى» نەزەر ئىستىراتېگىيە «ان من الشعر لحكمة» سېدەن ۋە ئىستىراتېگىيە مەيداندا بار ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ كۆرسەتمىسىدەن مەلۇم بولالار: شىئەردەن مەقسەد ھەكىمەتتۇر، يەنى خەلقنىڭ پايداسىدۇر. باشقاچە ئەيتىشكەندە سەنئەت، سەنئەت ئېمەس، بەلكى سەنئەت ھەيات ئۇچۇندۇر.

بۇ دەۋامىزنىڭ ئىسپاتى ئۇچۇن كۆپ ئۇزاقلارغا بارىشقا ھاجەت يوقدۇر. بۇ شىئەرنىڭ ئىككى جەھەتتىكى بارىدۇ. چۈنكى «ئىشۇ» مۇز ئىككى جەھەتتىكىدۇر: ھەقىقىي، مەجازى.

ھەقىقىي ئىشۇ، رۇح ئومۇمىيگە ھۇلۇل دەردى دىكى، ئىككى يۈكسەك ۋە ئارقانە بىر تەمەللۇر.

مەجازى ئىشۇ ئىسە ئاددىي ۋە ئەفسانىي ئىجتىبارى دىكى ئومۇمىي ۋە تەبىئىي بىر مەيدۇر.

كۆرۈلەدىكى بۇ ئىككى ئىشۇ ھەم مەيدە ۋە ھەم ئىجتىبارى بىلەن ھەياتى ۋە ئىسپاتىدۇر. چۈنكى ئىنسان بىر مەۋجۇد ۋە ھەم شۇ ئورالدى بىر مەۋجۇد بولغانى سېغەن بىلەن ئونىڭ بار ئېلىشىنى ۋە باشلىشىنىڭ ئىسپاتى توشۇنمەك ۋە بىلمەك ئىستەيدۇر.

تەبىئىي بىر مەخلۇق بولۇشى اعتبارى بىلەن ايسە جىسمانى اجتراس وە ھەۋەسلەرگە ھەم باغلانغاندۇر.

بو ايىكى «مەيل» كەم نەتىجەدە ايىكى «عشق» وجودغا كىتردى، ايىكى «شېئىرى جەدبە» ھەم مەيدانغا آندى. بىرىسدە «جەقىقى عشق» تەرەننوم ايتلدى، ايىكىچىسبەدە ايسە «مەجازى عشق» رەقىسلەرى اوينالدى.

تور كدە حكەت ساحىبى يەسەۋى، لىسا نوتتەير نازمى نەۋاىى، لەيلى مەجنون موئەللىقى فوزولى، مەبدەئى نور ئىگەسى مەشرەب، ايلاهىلەر ئىگەسى عشق پاشا، ايلاهى تەرەننوملەر ساحىبى ئامبىرىلەر شو عشق شاعرلەرى ئىدى.

يوكسەك فېكر وە بويوك غايە ايگەلەرى ايىك بويوك ادەملەردلەر. بويوك موئەسا، ووفلەر، ئىستائىبەت پەرۋەرلەر، حەكىملەر، ايىك بويوك زاتلەر بولغانلاريدان اولەرنىك ئەسەرلەرى دە تەبىئىي اولاراق بەشەرىيەتنىك يوكسەك فېكر وە بويوك غايە سەھىفەلەر بىر. شو قىسقاغنا موقەددىمە بىلەن تورك ئەدەبىياتىنى فېكر وە مەعنا جىھەتتەن ايىكى جەببەگە بولگەندەن كىيىن مەقالەمىزنىك تەلەگى بولغان ئەدەبىياتنىك گوزەللىگى وە ياسا- لىشى بەھسىگە كىلەمز.

تورك ئەدەبىياتى فېكر وە غايە جىھەتتەن شو قەدەر يوكسەك بىر مەنزومەئى فېكر- رىيەگە مەنسوب ئىكەن شەكل اعتبارى بىلەن قانداى حالدە ئىدى؟

بو مەسئەلە بىرنچى باقىدا كورونگەنى كەبى يىنگىل ئىمەسدر. تورك ئەدەبىياتىنىك شەكل جىھەتتەن وەزىيەتتىنى مەيدانغا آتش آيرم تەتەببوعاىرگە باغلىقدۇر.

ايسكىدەن قالغان تورك، سوگرە باشقالاريدان قەبول قىلغان عەجەمى شەكىللەر، بىرنچى خىلنىك تەكامول رەۋىشى، ايىكىچىنىك ئوزگەرىلىشى، بو كونىگى خەلق ئەدەبىي- ياتىدە ئەسل تورك شەكىللەرىنىك حالى، فارس وەعەرەب شەكىللەرىنىك توركىستان وە توركبادەگى يەنىگى ئەدەبىيات دەۋرىدەگى حالىنى ئورگەنش تورك ئەدەبىياتى مەب- خەسلەرىدە اشلىنمەگەن مەۋزوعلەردەن بىرىدۇر.

ۋەزىن مەسئەلەسى ھەم شونىگە ئوخشايدۇر. ئەسل تورك ۋەزىنىنىك بوكونىگى حالى، عەرۋىزنىك توركبادە حامىد، فېكرەت وە بەھىيا كەمال: توركىستاندا موقىمى بىلەن يەنىگى ئەدەبىياتچىلارمىز قولباىغانى وەزىيەت جىددى تىكىش رەتورغان مەۋزوعلەردەندۇر.

شونداى بولسە ھەم بو مەقالە سەدرغانىچا بو مەسئەلەردەن بەھس ئىتسەك، ۋە شو توغرىلاردا عومومى فېكرلەر يوروتسەك، بەلكى كىلگوسى تەتەببوعاىر ئوچون بىر باشلانغىچ پىلساغان بولورمىز.

بىزدە يەنىگى ئەدەبىيات توركبادە ئەدەبىياتى تەقلىدى بىلەن باشلانغاندۇر. شونىك ئوچوندە

بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز بىلەن تۈركىيە ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي سەججىيەسى مۇشۇنداق. روم - مە ۋە شەكلىدە تۈركىيە، قافقاسىيا، قىرغىم دائىمىيە تۈركىيە گە ئېرىگەن شەھەر. بۇ ھەم تەبىئىيەت. چۈنكى ئەۋۋەلەن نىل مۇشۇنداق، سوگرا تەئرىخى مەدەنىيەت مۇشۇنداق. مۇشۇنداق. عاقوبەت ئاوروپا مەدەنىيەتتىگە قارشى بولغان بولغاندا تۈركىيە ئەدەبىياتى بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزغا كۆپ مۇتەئەسسىر بولغان ئىدى. بۇ كۈنى ئىسە غەرب تۈرك ئەدەبىياتى بىزنىڭكىدىن كۆچمەن، مەدەنىي ۋە ئەدەبىي جەھەتتە ماللىق بولغاندا بىزنىڭكىدىن ئالدىنقى دەۋرگە ئېرىگەن دەرد.

بىز دە يەنى ئەدەبىيات كۆچمەن شەخسىيەتلەر بىلەن باشلانماي ۋە ھالا ھەم كۆچمەن ئەمەلىيەتلەر بىر مەدى. ئۆزبېك يەنى ئەدەبىياتنىڭ نەسرى، تىلىنى ئىپادى يەنىگىلەپ كېلەتقان فېترەت بىلەن. ئىشنى كۆپىنچە باشلاپ ئىپادى گە مەيدانغا ئاشقا مۇۋەپپەقىي بولغانغا. قادىرى دەن باشقا ھېچ بىر نەمەدە ماللىق ئىمەس. شىئەر دە بولسا «چولپان» دان باشقا تىلگە ئالراق ۋە ئىشنى كۆرسەتەن كېشىمىز بولمىدى. بۇنىڭدە كەمچىللىرى ھەلى جۈدە كۆپ. بىز دە شىئەرنىڭ شۇ نەزم قىسمىگە كۆپرەك قىزىققان ۋە شاعر ئىشنى شۇ مەزمۇندە ئالماق ئىستەگەنلەر كۆپرەك بولغاندا بۇ مەقالە مەزمۇنى شىئەرنىڭ شۇ مەزمۇن قىسمىگە دەس قىلماق ئىستەدك. ئۆزبېك نەسرى ئوغرىسىدا باشقا ۋاقىت بازارمىز.

بىز دەكى يەنى ئەدەبىيات - بارىشىدىن كۆرۈنەرلىكى - «سەنئەت ھايات ئۈچۈن» دېگەن شىئەرنى تونىمىدى. چۈنكى، مەزمۇن ۋە مەنىسى ئەسەرلەرنىڭ ھەر قايسىدا جەمئىيەتنىڭ تەكامللىقى تەئەبىي قىلغان ۋە غايەسى كۆرسەتەن. شۇنىڭ ئۈچۈندە ئۇ جەمئىيەتنىڭ خەتتا ۋە سەھۋلەردەن بەھت قىلغان ۋە تۈزاتىلىشى ئىستەنلەر. دېمەك بۇ كۈنگى ئەدەبىياتىمىز جەمئىيەتمىزنىڭ ئىسلاھى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان. ئىسكى تەسەۋۋۇفى ئەدەبىياتىمىز ئۆزىنىڭ ئەھلىق دەستۇرلىرى ۋە ھېكمەتلىرى بىلەن ئىسكى جەمئىيەتمىزنى تەربىيەلەمەك ئىستەن، بۇ كۈنگى جەمئىيەتمىز ئەدەبىياتى ھەم باشقا نەسرى ئەسەرلەرغا تايانچ يەنە ئۇشەل جەمئىيەتنى ئىسلاھ ئۈچۈن بارا. بۇ ئىبار بىلەن ئىسكى ۋە يەنى تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ سەمىمى بىر رابىئەسى بار. شىئەر تېخنىكەسى ئىبار بىلەن - يەنى شەكل نەزم، نىل، تەرزى بەن جىھد - تىدەن بولسا ھېچ ئەھلىقى بۇق دەرىجەدە ئىسكىدەن ئىبارغاندا.

ايسكى نەزم: ديوان يولى، غەزەل، قەسىدە، مەسنەۋى، مۇرەببە، مۇخەممەس، مۇسەددەس، تەرجىم، تەركىب بەندلەر، رۇبەئى كەبى شەكىللەردەن غەبارەندەر.

بۇكۈن بۇ شەكىللەرنىڭ ديوان يولى بىلەن مۇرەببە ۋە مەسنەۋىگە ئوخشاش قىتئەلەردەن باشقا ھېچ بىر ئىشلىتىلمەيدۇ. باشقالارنىڭ ئورنىگە غەيرى مۇكەررەر تۈرلى ئاتراڧسىز (اتراڧسىز) شەكىللەر ئىشلىتىلەر.

ايسكى تىل ئىسلام رۇخىنى تەرەننوم ايتىگەندەن ئىسلامى استىلاخ ۋە تەغەبىرلەر بىلەن تولدۇرغان ۋە غەرب فارىس مەدەنىيەتنىڭ ئورتاغا ئاتقان فېكر ۋە قالدۇرۇش ئورنىگە كۆپ ئالغان ئىدى.

بۇكۈنكى تىل بولسا ئۇ ايسكى ئىسلامى رۇخدان ئايرىلغاندىن كېيىنكى استىلاخ ۋە تەغەبىرلەرنى، فېكر قالدۇرۇش تاشلاپ ئاز بولسا ھەم غەربى فېكرلەر، بەغزى بىر قالدۇر - سۆزلەر - ئالماڧدا ۋە شۇ يول بىلەن بارماڧدادۇر. بۇ بەنگى تىلنىڭ بىر خۇسۇسىيەتى، مۇھاۋەزەتلىگە ياقلاشماق نەما يولى بارلىغىدۇر. ايسكى، تەرزى بەيان ۋە سەنئەت شەرىپە قانۇنلارداغى ايسكى تەشبىھ، استىعارە ۋە تەرىپىلەر، تەمىيل ياكى نەسىھەت يوللارى تاشلاپ تەبىئىيلىككە ياقىن - ياساماسەنەتلەر - تەسەننوع دەن اوزاق، بىر ئاز رەزمى (символическ) افادە اورون ئالماڧدادۇر.

بۇ ايسكى ۋە بەنگى ئەدەبىياتنىڭ غۇمۇمى خۇسۇسىيەتلەر بىر، كورلدىكى، بەنگى ئەدەبىيات ايسكىدەن نەزم تېخنىكەسى اعتبارى بىلەن ئانچا ئايرى ۋە ئاسىل خۇسۇسىيەتلەرگە مالىك بۇر. فەقەت كورەيلك قانى، بىزنىڭ شاعرلەر بۇ خۇسۇسىيەت - لەرنى قانچا ئوزلەشتۈرگەنلەر ۋە قانچا مۇۋەپپەقىيەت بولغانلار.

سۆزىم شەرنىڭ تېخنىكەسى ئۇستىدەدۇر. ئەيىتە ئالماڧم شاعرلەرنى ۋە شاعر بول - غۇچىلارنىڭ ايلك كەتتە ئەھمىيەتسىز قاراغان ۋە دىققەت قىلماغان نۇقتەلەرنى شۇندەدۇر. ئولەرنىڭ مەۋزۇلەرنى بىلەن ئالغان شەكىللەرنى، قەبۇل قىلغان ۋەزىن ۋە آھەنگلەرنى، سۆز ئوزۇنلارنىڭ غەلاقەسى يوق كۆمىدەدۇر. بۇ رايىتەلەرنى ايسكى شەئەرگە ئوستا فېترەت بىلەن بەنگى شەئەرنىڭ بىر ئىچى نەمايەندەسى چولپاننىڭ ئاز - مان رىبايە قىلغانىنى كورەمۇز.

فېترەتنىڭ مەنزوم - شەئىرى اۇچ تورتەن ئاشماغاندىن اونىڭ توغرىسىدا بىر كۆم بىرمەك ئوقۇدۇر توغرى بولماس. لاكن چولپان توغرىسىدا يوقارىداغى كۆم - مېز ئورۇنسىز ئېمەس. بەئىنى اۇ شەئەرنىڭ تېخنىكە جەھەتتىگە بىر - ئاز ئەھمىيەت بىرەدۇر. كۆپرەك دىققەت قىلسا ايدى ۋە شۇ كەمچىلكلەرنى تولدۇرسا ايدى بەنگى ئەدەبىياتىمۇ اوستىگە جەددى تەئسىر اجرا قىلغان بولۇر ايدى.

بىتەدى

چن ۋە يالغان .

(روسچەدىن)

شەرق ئىرتەگى

مۇستافا ئوزىنىڭ ياقىن تانىشى غەبىدۇللە بىلەن باخۇزۇر كەيپلەن ئولتۇرۇپ ئىكەن.
غەبىدۇللە گە قاراپ:

— قانى غەبىدۇللە، ئىندى قالاي؟ بۇ خۇدا ئۇرغان ئەھمەد ئىندى ئو قۇتۇپلا ئالمايدىر! ئولسۇن ئۇ ياراماس!.. شۇ بەدبەختنىڭ ئارقاسىدىن خاننىڭ قاهرىغا بولىقۇپ. باش ۋەزىرلىكتەن ئاجراپ قالدۇم ئاخىر! بۇ ھەم يېتىمگەندىك بەنە خان ھەيدەپ ھەم بۇباردى. خەير مەيلى، ئىندى ئۇل ھەم باشى بىلەن ئامانلاشسۇن!
يوغان مۇستافا بۇتن سېمىز كەۋدەسى بىلەن لەززەتلەن كۈلدى.
غەبىدۇللە، قۇيۇق، قارا ساقاللىنى ئۇشلاپ ئۇنى مەعقۇللاپ بىرلىكتە كۈلدى. غەبىدۇللە خانغا يامان قەسە قىلىشدا مۇستافا ئىلە بىرلىكتە ئىش كورگەن ئىدى.
غەبىدۇللە:

— ھە، بۇ، ئويىن ئىش ئىمەس ئاخىر! ئىندى ئۇل قۇتۇپلا ئالمايدىر: ئۇنىڭ قارشى بولغان دەلىللەر كۆپ كۈچلۈك. ئە، مۇستافا، سېن مېنىڭ رەھمەت ئەيتەدىكە خەلقىسەن ئە؟ سېنىڭ كورسەتتىڭ بىلەن ئۇنى تىنكەندە، ئۇنى غەيبىدار قىلاتۇرغان سېنىڭ خەتلەرگىنى چۈدە باب قىلىپ قويدۇم. ئاياق، قوللارنى بىلەن تۇزاققا تۇشىدە رەسۋا — دېدى.

مۇستافا:

— ھە ئەلبەتتە، سېنىڭ بۇ غەيرەتگىنى ئوزم توغرىلايمەن، قالاي دېسەن، ئىندى مېن بەنە كۈچ ئالسام كېرەك. ئىندى ئىندەمە، خۇداي بېردى مېنىڭ: ئەھمەدنىڭ ئۈستىدەن حۈكۈم قىلماق ئۈچۈن خاننىڭ ئوزى چاقردى ئە! ئىختىمال باش ۋەزىرلىكنى بەنە ئالسام. بۇ چاقرا مېن سېنى ئۈنتمەس ئىدىم! — دېدى.

غەبىدۇللە:

— ئىشقا ئاۋلا، ئىشقا ئاۋلا، تەڭرى سېنىڭ دەرەجەگىنى بەلەند قىلغاي!
خەير، سېنىڭ خان سەرايىغا بارىشىڭغا ۋاقىت ھەم يېتىپ قالدى: حۈكۈم ئۇزاقلاماسدان باشلانسا كېرەك.

مۇستافا دوستى بىلەن خەبەرلەشپ، حۈكۈمگە ئىشتىراك ئېتمەك ئۈچۈن خاننىڭ سارايىغا كېتىدى.

قازىلار (سودا) غەيبىدارلىرىنى ئۆلدۈرىشكە بىر ئاغزىدىن چوڭ قىلىدىلار، بالىغا مەسئەلە قانداق قىلىپ ئۆلدۈرىش كېرەك؟ دېگەن فىكىر ئۈستىدە قالدى. بىتتەلىرى: باشلارنى كېسەتكە كېرەك دېدىلەر، ئىككىچىلىرى: ئايلاق، قوللارنى كېسىپ، توغراپ جەزىلەشنى مەقسەت قىلىدىلەر، چۈنكى غەيبىلەرنىڭ غەيبىلەرى جۈدە قاتتىق كۆرسەتلىگەن ئىدى. خاكىلەر ئۇزاق ۋاقىت بىر فىكىرگە كېلە ئالمادىلار.

ئاخىردا، ئۆزى ساقاللى، ياۋايى قۇشنىڭ تۇمشۇغىدا بۇرنى چوققا يىغان قارى خاجى مۇھەممەد بابا فىكىرن سۆزلەدى:

— بىتتەلىرىڭنىڭ ئەيتىشلەرگە قاراغاندا، ئۇلارنى توغراپ ئۆلدۈرىش كېرەك، ئىككىچىلىرىڭنىڭ سۆزى بويىچە، باشلارنى كېسىش گېنە كېرەك ئىكەن، بىر نەتىجىگە كېلىش ئۈچۈن مەنە شۇندەي قىلايلىق: ھەر بىر غەيبىلى بىر نىمە سۆزلەسۇن، كۆپ سۆز كېرەك ئىمەس، چۈنكى سۆزلەر ھەلى ھەم بولسا كۆپەيىپ، سوراغلار چۈزۈلمەپ كېتىدى. ھەر بىر كېسىلگەن كېشى ئۈستىگە نېچە بىر نىمە سۆزلەسۇن، ئەگەردە سۆزلەنگەننى چىن سۆز بولسا، ئۇنى غەزابلەمەسەن بىردەن باشىنى كېسىپ ئۆلدۈرەمىز. ئەگەردە يالغان بولسا، رەھىم قىلىشقا لايىق بولماي، توغراپ ئۆلدۈرىلۇر. كۈن ئىسسىق بولۇپ، قازىلار چەرچەگەن بولغانلىقتىن بۇ ئىشكە دەرىزى بولالمايدىلار. بۇ ئۇسۇل، يوغان مۇستافاغا جۈدە ياقىپ كېتىدى، ئۇل:

— مەنە ياخشى تاماشا بولادۇر! ھەر نىمە بولسا ھەم ئۆلدۈرىلەدىلەر. قۇتۇلۇش! خاجى مۇھەممەد بابا جۈدە ياخشى فىكىر بېردى، ئاغزىغا خېزىر تۇپلايدى، خۇدا باشىنى ئۆزى قىلىسۇن، ئىلاھى كۆپ ياشا سۇن! — دېر ئىدى.

قازىلارنىڭ ئاراسىدا بولغان ئالداقچى ۋە ئىختىياتلى بولغان ئارسلاننىڭ دېدى: — ئەگەردە سۆزلەنۈپچىلەرنىڭ ئاراسىداغىلارنىڭ بىر تەسى توغرى ھەم ئانئوغرى ھەم گەپ مەسە، نىمە قىلامىز؟

خاجى مۇھەممەد بابا قارشى تۇشدى: — سېن، ئارسلاننىڭ، ھەرچاق شۇندەيسەن، بىرەر غەلەتى گەپنى ئەپپەرە قالاسەن! سۆزلەنگەن سۆزلەر ياچىن بولادۇر، يا يالغان بولادۇر — ئەلبەتتە شۇندەيدۇر. ئارسلاننىڭ:

— ئەلبەتتە، ئەلبەتتە شۇندەي، ئەمما شۇندەي بىتتەسى چىقىپ قالىشى ئىختىمال، كەم مەسەلەن ئەھمەد كەبى، ئۇل شايئاندىن ھەم يامانراقىدۇر — دېدى. مۇستافا:

— ھەي، ھەي ئارسلاننىڭ. چىن بىلەن يالغان ئاراسىداغى گەپنى ئېلىس ھەم تاپا ئالادۇر! دېدى.

خاجى بابا:

— فوبۇكلار، بۇل توغرىدا گەپ بېرىپ تۇرش ھەم كېرەك ئېمەس! ئۇندەي ۋاقىتتە سىرە بولمايدىر، ھەير، ۋاقتنى بوشىغا ئوتكۈزمەيلىك، قارار بەزنى خانغا بىلدۈرەيلىك! — دېدى. خان بۇ قارارنى كوردى خۇب كوردى ۋە تەسدىق ئىتتى. ئارسىلاننىڭ جىم بولۇپ قالماي. ئوزىنىڭ ھەلىكى فېكرىن خانغا غەرز قىلدى.

خان:

— ھەي، نېمە بولدىر، مەيلى، ئەگەر چەندى، كىم غەيىپلىمەننىڭ ئاراسىدىن بىرە تەسى توغرى ۋە نا توغرى بولماغان بىرەر گەپ ئىتتە، تەقدىر ئۇنى قۇتقارغان بولادى. بۇ چاقدا مېن تەنتەنە بىلەن ئۇنى ئازاد قىلىشقا بۇيرامەن! ئەيتىڭز، گۇناھكارلەرنى كىلتىرسۇنلەر! — دېدى.

بۇلەر مۇشاۋەرە خۇكۇم قىلىپ تۇرغانلاردا، باياقىش مەھكۇملەر ئۇقلاش زىنداننىڭ قاراڭغى خۇجرا لاردا ئوزلەرنىڭ تەقدىرلەرن كۈتۈپ ياتار ئىدىلەر. قازىلارنىڭ، بۇلەرنى ئولمىگە خۇكۇم قىلغۇسىلارن بويىنلارغا ئالىپ، يالغز قىناملاردا ئولدىرىشلەرن ئىستەر ئىدىلەر.

بىرچالارى قاينغىلى ۋە ئۇمىدىسز ئىدىلەر. يالغز ئەھمەد ئوز — ئوزن يوقاتمادى، خۇجرا نىڭ بىر بۇرچەكەيدە ئويغا چومىپ ئولتۇردى. — تەقدىرنىڭ ئىنسان بىلەن ئويناشى بىردە بەختنىڭ ئۇزاق بولماغانىنى، ئىنسانلارنىڭ بىر — بىرلەرگە قىلغان زۇلملەرن ئويلايدى. ئىنسانلار زاتەن قانداي زاتلار، چىن بىلەن يالغاننى بىر — بىرلەردەن ئەجرەتە ئالمايدىرلار. مەنگىلىك چىننىڭ ئوزى سىرە بارمىكىن؟ چىن دېگەن سوزلەرنىڭ ئويناقلاشى؛ غەقلىنىڭ جەيالى ئېمەسمى. ئىنساننىڭ ئوز فېكرىنى ئەيتىپ بىرىش دەكسى سوزدە ئۇستالىغى ناق بىر ۋاقتنىڭ ئوزىدە ھەم بۈيك ئېزىگىلىك ۋە ھەم بۈيك زۇلمىر. زۇلم شۇنىڭ ئۈچۈن، كىم سوزلەرنىڭ ئويناقلاشى بىلەن ئوز فېكرلەرنىڭ باشپىرىنىپ ھەم مەعنانى بۇزۇپ چىقارېشىغا ئىمكان بىرەدر. كۈپ چاقدا ئاغزىدان بىردەن چىقىپ قالغان سوز ئادامنىڭ تەقدىرىنى جەل قىلادى. كېرەك ۋاقتدا نېمە ئەيتىشنى بىلگەن ئادام بەختيار ۋە كۈپ ئۇستىندىر.

زىندانچىنىڭ، قارارنى ئعلان قىلىشقا چاقىرىشى ئۇلەرنى ئوبلارىدان ئويغاتىدى. مەھكۇملەر قازىلارنىڭ ئالدىغا كېلىشى بىلەن خاجى بابا ئۇلەرگە خاننىڭ قارارن ئوقۇدى: ھەركىم بىرنىمە سوزلەر، سوزلەنگەنى چىن بولسا — باشى كېسىلەدر، يالغان بولسا — توغرا لادىر! ئەگەردە سوزلەنگەنى چىن ھەم، يالغان ھەم بولماسا — قۇتۇلادىر... بۇنى ئېشىتىپ ئەھمەد باياغى فېكرلەرن ئېسىگە تۇشۇردى — چىن ۋە يالغان، سوزلەرنىڭ

ئويىناقلارنى ۋە سۆزنى بېلىپ سۆزلەي ئالاش. ئەخمەد جانلاندى، ئېسىگە بىرىپ كېلىگەندەك بولدى: ئوز ئۆزىگە سۆزلەدى ۋە ئاخىردا قىچقىرىپ بۇياردى: - ھە، ھە، ئەلبەتتە تۇندەي بولش كېرەك!

ئەخمەد، سېنىڭ پەيمانەڭ تولىماغان ئېكەن.

يانيدا بولغانلار ئەخمەد نىڭ بۇ قىلغىلارغا قاراپ بىر- بىرلەرنىڭ قۇلاقلارغا سۆزلەشكەن:

- بابا قش ئەخمەد ئولم قورقۇچىدان غەقلىدىن ھەم ئاچراپ فالبدىر!

ئەمما ئەخمەد بۇ فكىردەن ئۇزاق ئىدى. ئۇل بۇتلىنى تىچ ۋە قارا كوزلىرى قازىلارغا كولىگى بىلەن قارار ئىدىلەر.

قازىلار ئۇنى ئوزاققا چوز مادىلار.

باياقش مەحكوملەر بۇتىن كۇچلەرى بىلەن بىرەن سوز ئەيتىپ، غەزەبى كەمەك بولغان ئولم بىلەن باشلارن كىستىرىپ قۇتلىماقچى بولدىلار ۋە بۇنىگە تىرىشىدىلار. بوقسا، ئەوۋەل بىر ئايغى كىسىلىپ، ئۇندەن سوڭ ئىككىنچىسى كىسىلىپ، ئاخىردا باشى ئالبنار ئىدى.

باياقش مەحكوملەر. ئەيتكەن سوزلەرگە، قازىلارنىڭ بىرگەن مەنئاسىگە قاراپ گەل بىلەن جەزالەرن كور دىلەر.

ئاخىردا گەل ئەخمەد گە كىلدى.

مۇستافا قۇۋانغانىدىن كوزلەرن يارقىراتىپ، كۇلىگى بىلەن ئەخمەد گە دىدى:

- قانى ئەخمەد جان، بىزگە جكمەتلى سوز لەرنى ئەيت، بىزنى بىر ئاز كۇلىر گەل!

ئولماسا ئۇ ئەخمەدلەر بىزنى بۇتىن زىركىردىلەر (سىن ئۇلەرنىڭ ئىزىدەن بارماساڭ

كېرەك ئە! ئەمما ئىلگەرىدەن ئەيتىپ قوش مۇمكىن، كىم سىن نىمە دىسەڭ

ھەم يالغان بولور، سىنىڭ كەبى بۇزق ئادام سىرە چن سوز سوزلەر مى؟

- مىنى توغراپ ئولدىرىش كېرەك! مۇستافا قىچقىرىپ كۇل بۇياردى:

- بەللى ئەخمەد! سىنى يالغان ئەيتەردىب مىن ياڭلىشغان ئىكەنمەن! توغرى گەپ-

ردىڭ ئەلبەتتە سىنىڭ كەبى خائىننىڭ مەيدە - مەيدە قىيمالان ب ئولدىرىلىشى كېرەك،

بۇ- توغرى بولادر.

حاجى بابا تەسدىق ئىندى:

- سوزلەگەنى چنغا ئوخشايدىر. باشى چاپىلار:

- دېمەك ئەخمەد! قانى بەنە كم قالدى، كىلتىرگىز!..

ئارسلاننىك توقتاتدى:

- توقتا، حاجى بابا، سىن كۇ ئۇنىڭ باشن چاپش كېرەك، دېسەن، ئەخمەد بولسا

“مېنى توغراش كىرەك” دېدى، سزچە بولسا ئونىڭ سوزى چىن بولب چىقمايدى، چىن بولماس ئىكەن. ئاياق – قوللارنى كېسىپ ئولدىرىش كىرەك، شونداي ئېمەسى؟
 حاجى مۇھەممەد بابا ئاچچىقلاندى:

– ئەلبەتتە شونداي، مېنى مۇستافا شاشىرىب يۇباردى، ئەھمەد نىڭ ئەيتىكەنى چىن بولمادى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى توغراپ ئولدىرىش كىرەك...
 مۇستافا توقتاتتى:

– توقتا، قانى ئۇ بەد بەختنىڭ ئاياق – قوللارنى كېسىپ ئولدىرىش قانۇرلىق بىر-كەينى بولسا ھەم بۇ توغرى ئېمەس. سىن توغراپ ئولدىرىۋەتتىڭ، دىن بىن ئەيتتە سەنمى؟

حاجى بابا

– ھە، ئەلبەتتە!

مۇستافا:

– خوب، سزنىڭچە بولسۇن، ئەمما ئونىڭ ئوزى ھەم شۇنى ئەيتىپ تۇرىدىر، دى-مەك چىن سوزلەيدىر، شۇنىڭ ئۈچۈن باشى كېسىلىشى كىرەك.
 حاجى بابا:

– تۈزك... يوق، يوق بۇندەي ئېمەس، بۇندەي قىلىش يارامايدىر؛ ئەگەردە ئو-نىڭ ئوز سوزىگە قاراپ باشىنى چاپساق، ئونىڭ سوزى چىن بولماغان بولادى، دېمەك...؟
 – دېمەك توغراپ ئولدىرىش كىرەك! دىب باشقا قازىلار سوزلەشكە كېتىدىلەر.
 – بۇ چاقدا ئۇنىڭ چىن سوزى يالغانغا ئەيلەنەدۇ، دېمەك...؟
 – باشى كېسىلسۇن! – دېدى مۇستافا.

جەنجل چىقتى؛ چىن، يالغان، باشى چاپلسۇن، توغرا سۇن!...
 بىرنەتىجەگە كېلە ئالماسدان خاننىڭ ئوزىگە كېتىدىلەر.

خان:

– مەنە كوردىڭىمى، ئارسلاننىڭ نىڭ ئەيتىكەنى توغرى بولب چىقتى: ئەھمەد نىڭ سوزلەگەنى چىن ئېمەس، قانچا جەنجل قىلساڭز ھەم نەتىجەگە كېلە بىلمەيسىز.

مېنىڭ سوزىم كېسىكىندىر: ئەھمەد قوتقارلسۇن!

ئەھمەد قۇتۇلۇپ قالىپ سىگە قايتتى. مۇستافا ھەم خان تامانىدىن ھەيدەلگەن ئور-نىغا قايتادان سۇرلدى ۋە كېتىكەندىن قايتىپ كېلمەدى..

مەھمۇد سوبابى.

ئەدەبىيات توغرىسىدا خەتتا نەزەرىيەلەر.

ع. سەئىدىنىڭ «ئەمەلىي ۋە نەزەرىيە ئىدەبىيات دەرسلىرى»، دېگەن ئەسەرى بۇ كۈنلەردە گەنە قولمىزغا توشدى. ئۆزى بىك ئىدەبىياتنىڭ قانۇنلارىغا ئائىد نەزەرىيەلەرنى ئىچىگە ئالغان بۇ ئەسەرنى سۈيۈنچ ۋە بۈيۈك ئۈمىد بىلەن مۇتالەئەگە كرىشكە. چۈنكى ئىدەبىيات قانۇنلارىنى بىلگىلەيتىرغان ھەم ئىدەبىيات دەرسلىرىدە ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارغا رەھبەرلىك ئىتەتۈرغان دەرسلىك كىتابىغا كۈب دەن مۇحتاج ئىدۈك. بۇ احتىياج غايەتدە كەتتە بىر احتىياج ئىدى. تىلئىمىزنىڭ سەرفى ۋە نەھۈى قاعىدەلەرىنى بىلگىلەش، ياكى زەبىت قىلىش قانداق مۇھىم بولسا، ئىدەبىيات قانۇنلارىنى تەئەبىن ايتىش ھەم شۇنچا مۇھىم ئىدى. تىلئىمىزنىڭ سەرفى ۋە نەھۈى قاعىدەلەرىنى بىلگىلەش كۈب قىيىن بولغانىدىك، ئىدەبىياتئىمىزنى قانۇنلارىنى بىلگىلەش ھەم جۇدا قىيىندىر. ئەدبىياتئىمىزنىڭ قانۇنلارى توغرىسىدا بىرنچى نەزەرىيەلەرنى ئورتاغا ئاتماق ئۈچۈن بىر تەرەفدەن ئەسەرلەرچە داۋام ايتكەن آغزەكى ۋە يازمە ئىدەبىياتئىمىزنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۈسۈشى يوللارىنى بىلىش كىرەك بولسا، ايكىنچى تەرەفدەن ئەسەرئىمىزدەكى ئالاملارنىڭ ئىدەبىيات قانۇنلارى توغرىسىدا يىتتىشە آلدقلىرى بۈتۈن حەقىقەتلەر ھەم ۋەزە ئىتد. كلەرى نەزەرىيەلەرى بىلەن تانىشماق كىرەك بولادىر.

مەنە بۇ حالنى اعتبارغا آلب بولسا كىرەك آرامزدان ھىچكەم بۇ واقىتقاچا ئىدەبىيات نەزەرىيەسى يازشقا جەسارەت قىلا آلمادى. ئىدەبىياتچىلەرمىزنىڭ كۈپىنىڭ حەيرەتئىگە قارشى بۇ جەسارەتنى ع. سەئىدى ئورتاق كۈرساتىب «ئەمەلىي ۋە نەزەرىيە ئىدەبىيات دەرسلىرى» نى مەيدانغا چىقاردى.

بۇقارىدا ئەيتىگەنىمىزدىك بۇ ئەسەرنى بۇيۈك ئۈمىد ۋە دىققەت بىلەن ئوقۇشقا كرىشسەك ھەم نەتىجەدە ئۈمىدئىمىز بوشقا چىقدى. يازۈچىنىڭ ئۈسۈلئىزلىغى، ئۈسۈلۈب ۋە تىلدەكى بۇزۇقلقلار، ئەسەردەكى بىر-بىرىگە قارشى (زد) بولغان نەزەرىيەلەر، ئۈرۈنسىز تەكرارلار مەنىنى خەيران قالدردى ۋە خەتالار توغرىسىدا ئۈزۈكۈرمىنى مەتبۇعات آرقالقى بەدىان ئىتتىشكە مەجبۇر قىلدى.

«ئەدەبىيات دەرسلىرى» دەگى بوزۇقلارنى ئىككىگە (۱) نەزم رېئائىتەگى بوزۇقلار، (۲) نۆزۇك ۋە تىلدەگى بوزۇقلار. مەن بۇ مەقالەدە ئوبراق نەزم رېئائىتەگى خەتالارغا ئوخشاشمىن. چۈنكى بىر ئىسەرنىڭ قىمەتى ئۇندەگى فېكرلەرنىڭ ماھىيەتتىگە قاراپ بىلگىلەنەدر. زاتەن مەن باغىدان بوزۇق بولغان بىر ئىسەردە تاشقى نۆزۇش باغىدان نۆزۇكلىك ئىستەشەن نە فايدا بار؟

ع. سەئىدىنىڭ ايك كەتتە خەتالەرى ئىجاد (творчество) مەسئەلەسىدەكى نەزم رېئائىتەلەردە. بۇ مەسئەلەدە سەئىدى كۆپ توقتاسا ھەم قەتئى بىر فېكرگە كېلە آمايدىر. ماددىيون - مارقىسىلەر فېكرى بىلەن روھىيونلار فېكرى آراسىدا سەرگەردان بولادىر. ع. سەئىدى ئىسەرنىڭ مۇقەددىمەسىدە نەزم رېئائىتە رېئائىتە مارقىسىلەر ئىسەسىگە بىنا قىلغانلىغىنى دەغوا قىلا تۇرۇپ كىتابىنىڭ ۷۸ نچى بېتىدە «توغرىسى ھەر بىر سەنئەتكار رانە شىعەرى ئىسەردە تەبىئەتتە تەقلىدەن باشقا شاعەرنىڭ نۆزۇلىگى ھەم يانادىر.» «شۇنى ئونۇتماسلىق كىرەككى ھەم ئادەم تاشقارى دۇنيانى ئىمەس، نۆزۇنىڭ ئىچكى دۇنياسى، بەئى مېئەسىدەگى دۇنيانى كۆرەدر» دېدىر. سەئىدى بۇ سۆز-لەرى بىلەن شاعەرنىڭ نۆزۇلىگىگە بەئى شەخسىيەتتىگە ئەغەمىيەت بېرەدر. ۋە ئىجاد ئىشەدە روھى حاللارنىڭ تاشقارى حاللارغا غالىپ بولغانلىغىنى كۆرسەتمەكچى بولادىر. مارقىسىستلىك دەغواسىدە بولغان ع. سەئىدى بۇ بىلەن كىفائەلەنمەسەن ۷۹ نچى بېتىدە مۇزىقا ۋە مېمارچىلىق سەنئەتى توغرىسىدا: «بۇلەردە بىر- بىرسى بىلەن شۇنداق بولەكلەر بىرلەشەرىلەدركى بۇلەر زوھورات دۇنياسىدا يوقدر»... «... ئەمە ما قۇلاق بىلەن بىلنەتۇرغان جەسامەتلەر ھەم باردىكى بۇلار ئاواز تولقنلاريدىر. بۇلار بەنە مەعلوم بىر رەوشدە بىر بۇتۇنگە بېغىلماق، توپلانماق مۇمكىندىر. مەنە شۇلارنىڭ ئاراسىداغى نىسبەتلەر مۇزىقادە بۇزەگە چىقارىلادىر. مۇزىكانت - كامپازىتر شۇلاردان يەنگى جىھاندا بولماغان بىر ئاواز ۋە ئاھەڭ تۇغدىرادىر» دېدىر. ع. سەئىدىنىڭ بۇ سۆزلەرى ئۇنىڭ مارقىسىست ئىمەس، بەلكى تام مەغناسى بىلەن روھىيەتچى (دۇئالىست - ئىدىئالىست) بولغانلىغىنى كۆرسەتەدر. ع. سەئىدىنىڭ بۇ نەزم رېئائىتە خەتا بىر نەزم رېئائىتە. سەئىدىنىڭ ئىچكى دۇنيا دېگەن دۇنياسى مۇستەقىل بىر دۇنيا بولماسدان، تاشقى دۇنيانىڭ توپغۇ مەنەبەغىگە (مېئەگە) تۇشكەن كۈلەگەسى (ئىئەيكاسى) در. تاشقى دۇنيا بەئى تاشقى كۆرۈنىش بولماسا ئۇنىڭ كۈلەگەسى ھەم بولوشى مۇمكىن ئىمەس، تاشقى كۆرۈنىشى كۆرۈنەن سەنئەتكار ۋە شاعەر ھېچ بىر نېرسەنى ئىجاد ھەم قىلا آلماس.

ئەگەر روسلارنىڭ مەشھۇر رەسساملارىدان آيوازوفسكى دۇگىنى كۆرۈمەگەن ۋە دۇگى-

دەگى تۇران جان دە «ئورونىشلارنى سەنئەتلەرچە تىكشۈرۈش بولسا ئىدى، ئۇل گۈزەل دۇنيا لەۋجەلەرىنى يازا ئالماس ئىدى. ئەندەدە لىر مونتوف قافقازغا بارىپ قافقازنىڭ ئوبخۇلارنى ئىرىكەلەنگۈچى تەبىئى مەنزىرەلەرىنى ۋە خەلقىنىڭ تۇرمۇشى، فىكىرلەرى ۋە ئەسلىرى بىلەن تانىشماغان بولسا ئىدى «دىمون - شىتەن»، «غەزرائىل» يىنى «ئېرىك» ۋە شۇنىڭ ئوخشاش قافقازغا تىگىشلىك گۈزەل ئەسەرلەرىنى ئىجاد قىلا ئالمى ئىدى؛ قازبېك ۋە ئەلبىز تاغلارنى ۋە ئويناق «تېرىك» نەرىنى كۆرمەي تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ماھابەتلى ۋە گۈزەل كۆرۈنىشلەرىنى لىر مونتوف ئۆز ئىچكى دۇنياسىدا تاپا ئالماي ئىدىمى؟ ئەلبەتتە يوق «شاعر ۋە سەنئەتكار ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەگەن تەئرىخى ۋە خەيالى ئىرسەلەر توغرىسىدا ھەم ئەسەرلەر يازار. فەقەت بۇ ئەسەرلەرنى تۇغ-دەش ئۇچۇن شاعر تەئرىخى رىۋايەتلەردەن، حاللاردان افتىباس قىلىشقا مەجبۇردۇر. ھەممە خەيالى ئەسەرلەرنى دىققەت بىلەن تىكشۈرسەڭز نەبىئى ۋە واقىئىنى حالنىڭ مۇبالغەلى بىر شەكىلگە كىرگۈزۈش كۆرۈرسىز. خەيال قوشىنىڭ ئاباغىغا ھەر ۋاقىت حەقىقەت ئىپتى باغلىيدۇر. ئۇل بو ئىپتى ئۆزۈپ فەقەت تەبىئەتگە كىتە ئالمايدۇر. چۈنكى خەيال ئۆزى ماددەنىڭ ئەسەرى - بالاسىدۇر. ماددە يوق جايدا خەيال ھەم بولمايدۇر.

سەئىدى ئورتاق مۇزىقا ۋە مېمارچىلىق سەنئەتىنىڭ غونىسورلەرى «زەھوران دۇنياسىدا بوقدۇر.» دېيدۇر. غونىسورلەرى - سەئىدچە ئەپتسەك بولەكلەرى، زەھوران دۇنياسىدا بولماغان سەنئەت قانداق قىلىپ بارلىق بىلەن تۇتاشار ۋە شۇل زەھوراننىڭ بىر جۇزى بولغان ئىنسان دىماغىدا قانداق تەرەككۈپ ئىتپ، توپلانپ، تەزەھۇر ئىتەد، يەنى بارلىق پەيدا بولار. ۋە قانداق باشقالار تامانىدىن آڭلاشلا ئالار. سەئىدى ئورتاق بۇ سوزلەرى بىلەن سەنئەتكارلارنى «يوقدان بارلىقنى ياراتقۇچى» تاڭرى دەرىجەسىگە چىقارار. بۇ خۇرافات ۋە مەنتىقىلىق - سەئىدىنىڭ رۇحىيەتچىلىك كەسەلىگە مۇبتەلا بولۇشىدىن كىلىپ چىققان بولسا كىرەك. بولمىسا فەن غەسرىدە مۇنداق سوزلەر سويلەنمەس ئىدى. مۇسقى تاروشلارنى ماددەنىڭ تەرەننومىدۇر. بۇ تەرەننوم شىئەردە ئاغزىمىز ۋە بوغازىمىز ئىچىدەگى بەغزى غوزوۋلەرنىڭ ئىشلەرى سايەسىدە سوزلەر ئارقالى، مۇسقىدە يەنە شۇل مەخرەج غوزوۋلەرى ۋە سوزلەر ھەم يەنە ماددەدەن ئىشلەنگەن مۇسقى قوراللارنى ئارقىلىق تەزەھۇر ئىتەد. بۇلەرنى ئىشلەتكۈچى توپلاپ تەرتىپگە سالپ آھەڭدار بىر خالگە قويغۇچى ماددەدەن عىبارەت بولغان ئىككىنچى قۇۋەتلەرمىز (غەقىلى، ئىدىراكى، موخا كەمە زەھقى ۋە ھاكازا... كۈچلەرمىز) دۇر. ماددەنىڭ تەرەننومىنى بىزگە بىرىشەرگۈچى ھەۋانىڭ سەككىنشىدۇر، ئونى قەبول قىلغۇچى قولداغى سىزگۈ ئەغزالارمىز. دىمەككىكى تەرەننوم ئىككىنچى تاروشلار توغرىغۇچى

ئول ناووشلارنى تەرتىپكە سالپ ئاھەڭلەرنى بىلگىلەۋچى، ئوندان زەرق ئالغۇچى كۈچلەر مەنە ۋە فىكىر چىقارغۇچى نۇقۇل ماددى غونسورلاردر. «موزىكانت - كامپازىتر شولاردان يەنگى ۋە جىھاندا بولماغان بو ئاواز ۋە ئاھەڭ شەكلى توغدرادر» دېيىش خەتەر.

سەئدى ئەفەندى! دۇنيادە بولماغان شەكلىنى ئويلاش ۋە توغدرش مۇمكىن ئېمەس. پەيغەمبەرلەر جەننەتنى ھەم ماددى شەكلىدە تەسۋىر قىلادىلار. ھەتتا خۇدانى ھەم ئىنساننى سېفەتلەر بىلەن سېفەتلەندىرىشكە مەجبۇر بولغانلار. «مارتسارد» ۋە «شۇپىن» كەبى داھى كامپازىترلارنىڭ ئىجادى ئەسەرلەرنى تىڭلاپ قاراڭچى، تەبىئەتدە، جىھاندا بولماغان آواز ۋە ئاھەڭ شەكلىنى تاپا ئالورسىز. يوق تاپا ئالمايسىز. توغرى، سىز ئىشتمەگەن ئاۋازلار، سىز ئاڭلاماغان ئاھەڭلەر ئول داھىلارنىڭ ئەسەرلەرىدە كۆپ بولور. ئەمما سىزنىڭ ئىشتمەسلىكىڭىز ۋە ئاڭلاماغانلىقىڭىزدەن بو ئاواز ۋە ئاھەڭلارنىڭ جىھاندا بولماسلىقلارى لازىم كېلمەيدىكۆ. زاندىن داھىلارنىڭ فەزىلەتلەرى، مەزىيەتلەرى، ئەفەككۈرتەقۇل، ئىدىراك ۋە توغۇق ۋە تەلەپنىڭ باشقا كېشىلەرنىكىدىن كۈچلۈكر، ئوتكۈرراق ۋە ئىشلەنگەن - تەكامل ئىتكەن بولىشىدا ۋە باشقالار كۆرە، ئىشىتە، سىزە ۋە بىلەنمەن ھاللىرىنى كۆرە، ئىشىتە سىزە ۋە بىلەنمەن ئىشەنمەس. داھىداكى دەھاشە كۈچى فەقۇت تەبىئى كۈچ ئېمەس بەلكى نۇقۇل تەبىئى كۈچدە ۋە ھېچ داھى «زەھرات دۇنياسى» دەن تاشقارىغا چىقا ئالماغان ۋە بارلىدا بولماغان، نېرسەدەن بىر ئەسەر ھەم توغدىرا ئالماغاندۇر.

كىتابىڭىزنىڭ ۸۹ نچى بېتىدە «كوگان» دەن آلب شوسوزلارنى يازاسىز: «ھېچ بىر شاعرنىڭ ئۆزى ئىچىدە ئۆزىنىڭ شىئەرلەرنىڭ تۈپ كەبىئەتنى زاھرى بولغان ئىجتىمائى شەرتلەرنى ئاچىپ بېرىمەسە ھالى يوقدۇر. بوشىئەرلەر قانچاغىنا زەمان ۋە مەسافەتدەن ئۈستۈن چىقىپ كېتىگەن بولپ كۆرۈنمەسونلەر. ھەر ھالدا دۇنيانى ئاق شول ھودۇلدە ئىنئىكاس ئىتىدردلەر» يەنە ۸۸ نچى بېتىدە «قىسلى سەنئەتكار ۋە شاعىرلار دائىما تەبىئى مۇھىت تەئسىرى ئاستىدا ئىش قىلادىلار.» دېسىز. ماركس ۋە بوخارىن سوزلەرى بىلەن ھەم كىتابىڭىزنىڭ ۸۵ نچى ۋە ۸۷ نچى سەھىفەلەرنى بىزەسىز، ھەجەبا بوسوزلەرنىڭ يوقارىدا سوزلەگەن سوزلەرگە بەننى ھەر آدم تاشقى دۇنيانى ئېمەس، ئۆز ئىچىگى دۇنياسىنى كۆرەدۇر» دېگەن سوزىڭىزگە ۋە جىھاندا بولماغان شەكلىنىڭ توغۇلۇشى اىعتىقادىغا قارشى بولغانلىغىنى بىلەنمەن؟ زاتەن كىتابىڭىزنىڭ ھەربابى گە ئېمەس ھەربىتى شۇنداق تەزاد - قارشى فىكىرلەر بىلەن تولغان.

ع. سەئدى كىتابىڭىزنىڭ ۶۹ نچى بېتىدە روس عالملىرىدەن مەشھۇر پائىبىنىڭ.

«شېئىر ھەم فەن كىشى» نىڭ ئويلاشنىڭ - فېكىرلەشنىڭ بىر بولىدىر. قايدا ئويلاسالار، قايدا سۆزلەشسەلەر شۇنداق شېئىر بارىدۇر» سۆزىنى بازىب توروب ئوزى ۷۶ نچى بېتىدە «ئىسقا سېش سەنئەتنىڭ ھەر بىر تۈرى فېكىر ئېشىدىر، فېكىر قېلىش ئىشلەرى ئىسە ئاڭسىز بولمايدۇر، ئاڭ ايسە سوز دېمەككۈر» ۋە ۱۷۶ نچى بېتىدە «... نەجربە سز فېكىر بولماغاندىك فېكىرسز ئېلىئام ھەم بوقۇر» دېيە توروب ۱۳۰ نچى ۋە ۱۳۱ نچى سەھىفەدە بو نەزەربىلەرگە قارشى سويلايدۇر: «يۈرەك شېئىرلەرىدە ۋە ئېمۇ- سنىد بولىداغى ئىجادلاردا بىلگىلى بىر مەقسەد بولۇش ئىعتبارى بىلەن توب ئويى توب فېكىر بولمايدۇر. بو ئىجادنىڭ مەقسەدى فېكىر ئويى توغۇدرش ئېمەس، بەلكى عالى بىر روھى ئاھدىك (!) توغۇدرش در.»، «باشقا شېئىرى ئىجادلاردان كۈنلگەن «فېكىر»، «مەننا» ۋە «مەقسەد» يۈرەك شېئىرلەرىدە كۈتۈلش بېكار گەپلەر...»: «موزىكادان ئونىڭ تورلى تولقلار تەلپىن ئېتىگۈچى ئاھەكلەرىدەن فاندای فېكىر ۋە مەننا ئالغىنان ھېچ ئىچىم بىلگىلەپ بېرە آلمایدۇر. ئونىڭ تەلپىن ئېتىگەن فېكىر ۋە مەننالەرى عادەتى مەنناسى بىلەن «فېكىر ۋە مەننا» دېي ھەم ئىدىئەلەيدۇر.» دېيىر. ع. سەئدى ئوز بازغانلارنى اوزى تۇشۇنمەيتۇرغانغا ئوخشايدۇر. ئەگەردە توشۇنمە ئېدى مۇنداق بىر- بىرىسىگە قارشى سوزلەر سوزلەمەس ئېدى.

ع. سەئدىنىڭ جېسىسى (лирический) شېئىرلەردە (سەئدى چەتئەتسەك يۈرەك شېئىرلەرىدە- بىر نەزەبىرەكى بو توغرىدا ھەلى سوزلەرمز.) ۋە موزىقادە فېكىر ۋە مەننا بولمايدۇ. دېگەن نەزەرىيەسى خەتادۇر. بوشۇنداق ئاچقۇ خەقىقەتدەركى، بونى ئىسبات قىلىپ تورش ھەم كېرەك ئېمەس.

شەرتنىڭ مەشھۇرلىرىكىلەرى بولغان خافزنىڭ، جەلالىددىن رومىنىڭ، فوزولىنىڭ ۋە باشقالارنىڭ جېسىسى شېئىرلەرىنى اوقوسا كۆز ۋە غەربنىڭ شېكسپېر، (بو شاعەرنى ع. سەئدى ۹۴ نچى سەھىفەدە نېمېس شاعېرى دېي ئېيتىدۇر. شېكسپېرنېمەس شاعېرى ئېمەس ئەنگلىز شاعېرىدۇر.) باپرون، پۈشكېن، لېرمونتوفلارنىڭ جېسىسى ئەسەرلەرىنى ئوقوسا كۆز ۋە مارتسارد، شوپېن كەبى داھىيلارنىڭ موسىقى ئىجادلارنى ئېكلاسەكۆز، ئولەرنى بەئىنى ئول شېئىرى ۋە موسىقى ئەسەرلەرنىڭ فېكىر ۋە مەننا بىلەن توغانلىقىنى ئاچقۇ سېزەرسىز. بو فېكىر ۋە مەننا ع. سەئدى ئەيتكەندىك «ئەللەقاندای» توشۇنشىنى مۇمكىن بولماغان بىر فېكىر ۋە مەننا ئېمەس، ئەھلى ئوچون آچقۇ توشۇنولە تورغان بىر مەننادۇر. ئەگەر بو ئەسەلەر مەنناسىز ياكى مەنناسى «ئەللەقاندای» توشۇنۇپ بولمايتورغان بولسالار ئېدى ئولار ئوقولماسلار، ياكى ئېكلەنمەسلەر ئېدى. حالبونى ابىڭ سويولۇپ ۋەزەوقلاب ئوقولا تورغان ئەسەرلەر بو نەوع ئىجاددۇرلەر.

ع. سەئىدى، تورت سەئىدە آڭلانىش مومكىن بولغان مەسىئەلە توغرىسىدا بىر نېچچە سەھىفە بازو يازىپ مەئناسز ۋە ئورۇنسىز تەكرارلار، ۋە غەزۋە نەسىھەتلەر بىلەن مەشغول بولادۇر. (مىسال ئۈچۈن ۸۲ ۋە ۸۳ نچى سەھىفەلەرنى اوقۇپ قاراڭ) ئەمما ئېل ئەدەبىياتى ع. سەئىدى چەتئەتسىدەك عاممە ئەدەبىياتى (*دېك موهم بىر مەسىئەلەگە قىسقا ۋە سەتخى بىر رەۋىدە توقتاپ ئوتاتۇر. ھالبۇكى بىر خەلقنىڭ يازمە ئەدەبىياتىنىڭ خوسوسىيەتلەر يىنى بىلىش، اول ئەدەبىياتنىڭ قانۇنلارنى بىگىلىش ئۈچۈن ئول يازما ئەدەبىياتنىڭ تامرى بولغان ئېل ئەدەبىياتىنى، بوتون خوسوسىيەتلەرنى ۋە قانۇنلارنى بىلىش كېرەك بولادۇر. ع. سەئىدىنىڭ يازما ئەدەبىياتىمىز توغرىسىدا خەتتا فىكىرلەر بەيان قىلىشى ئېل ئەدەبىياتىمىزنى تېكىشمە گەنلىكىدەن ۋە ئۇنىڭ قانۇنلار بىدان خەبەرسىز بولغانىدىن كېلىپ چىققان بولسا كېرەك. ع. سەئىدى ئېل ئەدەبىياتى توغرىسىدا بېش سەھىفە قاراغان بولسا ھەم ئوقۇل ۋە قەتئى بىر نېرسە ئەپتە آلمان. بۇ بېش سەھىفەدە ئىك موهم مەسىئەلە يەنى ئېل ئەدەبىياتىنىڭ تورلار مەسىئەلەسىگە ۲۳ سەئىرگىنە تەخسىس ايتكەن. فەقەت بۇ سەئىرلەر ھەم موغلىق ۋە ئاقس فىكىرلەر بىلەن تولغان داستان، ئىرتەك، مەتەل، جومباق، ئافماق، قوشۇق، ئەشۋالى، لەپەرلەرنىڭ شەكل، قافىيە ۋەزىن ۋە ئوسلوب باغىدان بولغان خوسوسىيەتلەرنى، ئېل لېرىكا ۋە ئېپوسىنى دراماتىك (قاجىغەلى) ۋە ئولگى ئىجادلارنى ۋە ئېل تياترى توغرىسىدا ھىچ نەرسە يارماغان دېسەك بولادۇر. غومومەن سەئىدەت مەسىئەلەسىگە، خوسوسەن ئەدەبىياتىگە ياقىن عدلاقسى بولغان بۇ مەسىئەللەر توغرىسىدا سەتخى بىر رەۋىدە سوزلىدىپ ئوتاش ئەلبەتتە بىر كەمچىلكدۇر. ۲۰۰ سەھىفەلىك بىر كىتابنى ئېلەككە تورمايتورغان سوزلار بىلەن تولدۇرۇپ، بونداق موهم مەوزوعدان ھاتلاب ئوتكەن ئەدەبىيات «نەزەرىيە چىسى» ۋە «موعدىلىمى» سەئىدى ئەفەندىگە نېمە دېيەيلىك؟ . . . !

ع. سەئىدى بىزنىڭ شاعرلارمىزنى ئەدەبى مەكتەپلەر ۋە ئاق لارغا بولاشدە (۹۴-۱۲۷ نچى سەھىفەلەردە) ئاجراتشدا ھەم كۆپ ياڭلىشادۇ. مۇتەسەۋۋىف - مېستىك سوفى ئاللايارنى «ئاقارتش» مەكتەبىگە كىرتىپ ئونى بېچىبونى ۋە غەسپەرىنسىكى بىلەن تەمكەشدرش. ئاولانى ۋە تەۋەللا كەبى «ئەدەبىلەرنى ئەدەبى مەكتەپنىڭ باشىغا ئوتىرتىپ قویش، نەۋابىنى تورلى مەكتەپلەر آراسىدا كەشمەكەش قىلىش، چىنچى - رېئالىست بىر شاعر (*). ع. سەئىدىنىڭ بوتەبىرى خەتادۇر چۈنكى عاممە ئەدەبىياتى دېپ كۆپچىلك (massa) ئۈچۈن يازغان ئەدەبىيات گەنەيتىلەدۇر. ئېل (خەلق) ئەدەبىياتى مەئناسىنى ئىفادە قىلا آلايدۇر.

عاددى تېكشۈرگۈچى. رەمزى شاعر بىر موندەفەككىر « دىش ئەدەبى مەكتەپلەر ۋە ئاقىلارنى ۋە ئول ئاقىلارغا مەسنۇب بولغان شاعرلەرنى ئوشونمەسلەكنى كورسەندەر. توركىستان ئەدەبىياتى ئەمىر نېمە سولالەسىدەن ئىعتبارەن تەسەۋۋۇف ئاستىدا قالدى (سەھىفە ۱۰۵) دېگەن. سەعدى گە تەئرىخ ئوقۇشنى تەوسىبە قىلامز، ئەگەر سەعدى تەئرىخ سەھىفەلەرگە قاراسا توركىستان ئەدەبىياتىدە تەسەۋۋۇف ئەئسىرى ئەمىر نېمە ئەسرىدەن كۆپ زەمانلار ئىلگەرى باشلانغانلىغىنى ۋە كۆچەيگەنلىغىنى كۆرەر.

ع. سەعدى نىڭ بۇ ئەسەردە قىزىق ۋە كۈلۈنچ تەعبىرلەر ۋە ئىستىلاھلار جۈدە كۆپ «تەبىئەتلىمەلى»، «ئىچ كۆڭل»، «قۇلاق آڭلايدىر» تەعبىرلەرى بولسا مېسالىدەر. ع. سەعدى ئەفەندى! «ئىچ كۆڭل» دېيىسز «تاشقى كۆڭل» ھەم بولادىمى، «كۆڭل» سوزىنىڭ ئىفادە قىلغان مەناسىنى آڭلايسىز مۇ؟ سىزدىك ئەدەبىيات موعەللىمى گە «قۇلاق آڭلايدىر» دېمەكلىك ياراشادىمى؟!

ع. سەعدى نىڭ فىكىرى ياڭلىشلارنى ۋە قارشىلىقلارنى شۇنداق كۆيى، بۇ ياڭلىشلارنى كىتابى نىڭ ھەر سەھىفەسىدە ئوچراتش مومكىن بولارنىڭ ھەممەسىنى كورسەتەن ئوتماقچى بولساق «ئەدەبىيات دەرسلەرى» دىك بىر كىتەب بولادىر. شۇنىڭ ئۈچۈن بول توغرىدا سوزىنى قىسقارتىپ - نەتىجىدە شۇنى ئەيتە مېن:

۱- «ئەدەبىيات دەرسلەرى» خەتتا نەزەرىيەلەر، فىكىرى تەزادلار بىلەن تولغانلىغىدىن عىلمى بىر ئەسەر بولا آلمایدىر.

۲- تېلى، ئىستىلاھى، ئوسلوپى بوزىق.

۳- مارقىسىز ئەساسىدە يازىدى دىب دەسوا قىلغان بۇ ئەسەردە ماددىي ئىچىلىق جەۋھەرى روحيي ئىچىلىق ئەخلاقى ئاستىدا كۆمۈل قانغان

۴- بۇ ئەسەر ئوسولسىز، نەغلىم - نەرىيە ئەساسلارغا موخالىق، فىكىرى خەتتالار بىلەن تولغان بۇ ئەسەر بولغانلىغى ئۈچۈن ئوقۇتغۇچى ۋە ئوقۇچىلارغا رەھبەر بولا آلمایدىر.

غازى عالم.

تور ك ئۇدەدە بېياتى تەتقىقىدەن دەرس نەمۇنەسى:

فوزولى بىلەن نەفعى نىڭ ئەسەرلەرىدە شەكىل ۋە مەنىچە مۇشابەھەت
ھەم ئايرىلىق جىھەتلەرى.

پىلان:

- I باشلانغۇچ - فوزولى ۋە نەفعى ھەر ئىككىسى ھەم سېنىف ئۇدەدە بېياتى شاعىرىدۇر.
- II ئىفادە - ئەسەرلەرىدە شەكىل ھەم مەنىچە مۇشابەھەت ۋە ئايرىلىق جىھەتلەرى.

۱- تۈزۈشچە مۇشابەھەت جىھەتلەرى:

۱- غەزەل تۈزۈشى

۲- قەسىدە تۈزۈشى

ب- مەنىچە مۇشابەھەت جىھەتلەرى:

۱- ھەر ئىككىسى ھەم غەزەللەرىدە بەشەرى عشقنى تەرەننوم ئىتەر.

۲- ھەر ئىككىسى ھەم قەسىدەلەرىدە ساراي خەلقىنى ماختار.

ج- مەنىچە ئايرىلىق جىھەتلەرى:

۱- فوزولى سەمىمى عاشقىدۇر.

۲- نەفعى رىيار كاردۇر.

۳- فوزولى بەدبېندۇر.

۴- نەفعى رند، مەشرەب، خودبېندۇر.

۵- نەفعى سازاي شاعىرىدۇر.

۶- فوزولى سېنىف شاعىرىدۇر.

III نەتىجە - فوزولى ئاسىيا ئۇدەدە بېياتى مەكتەبىنىڭ ئىك بۈيۈك شاعىرىدۇر.

۱- فوزولى ھەم نەفعى - ھەر ئىككىسى تورنىڭ بۈيۈك ۋە سېنىف شاعىرىدۇر.

ھەر بىرىنىڭ شەخسىيەتى ۋە ياشاغان مۇھىتى، زامانى باشقا بولغانى ئۈچۈن، ئەسەر-

لەرىدە تۈزۈلۈشى ۋە مەنىچە مۇشابەھەت جايلارى بولغانى كەبى، ئايرىلىق جىھەتلەرى

ھەم باردۇر.

سېنىف ئۇدەدە بېياتى شاعىرلارى غەزەل ۋە قەسىدە تۈزۈلۈشىنى بۆلەك تۈزۈلۈشلەرگە

تەدرىج بېرگەنى كەبى، فوزولى - نەفعى دە ئىك پارلاق نەفېس ئەسەرلەرىنى غەزەل

ۋە قەسىدە شەكلىدە يازغانلار ۋە ھەر ئىككىسى غەزەل ۋە قەسىدەنىڭ پىلان ۋە شەرتىغا

رىعايە ئىتكەندۇر، ھەر ئىككىسى يازغان ئەسەرلەرىدە عشقنى تەرەننوم ئىتەدۇر. شۈبھەسىز،

بۇ عشق سۈفى ئۇدەدە بېياتىدا عشق بەشەرىدۇر.

بىر قىسىمىدا، دىيارىمىزدا غەلاچىدە - سېغى ۋە ساراي شاعىرلارىغا ئوخشاش بىلىمگىلى
 ۋە بىر قىسىمىدا، دىيارىمىزدا جوگوم سورگەن سولتانلارنى، پاشالارنى ۋە باشقا ساراي
 شاعىرلىرىنى سەنئەتچىلەر،

مۇزىكارلار، شەرقىدا سادىق ۋە سەھىمىدىر، غەزەللىرىنى بوتون عشق قاناب، بوتون
 رەسىمى ۋە سەھىمى بولغان خىس قىيىپ بارغانىدىر، بويولداغى غەزەللىرىدىن كەتتە مودەققە.
 مەھەبب قاراڭغۇلىدىن نىسەمى سويلىدىكەن چاقدا، درحال خانىرەگە غەزەلى كېلىمى. چۈنكى
 مۇزىكى غەزەل قىيىپتىكى شاعىرلارنىڭ ئوسنازى ۋە رەھبەرىدىر، موعەللىمى بولغان
 رەسەمىگە ئاللا ئەقىدىنى ئىسپىدە بىر زاتنىڭ فېزىغا بويوك شاعىرىمىز سويگو بىلەن
 پىللاقتان، ئۇنىڭ سەھىمى ۋە نازىك شىئەرلىرىنى شو جانلى نورك چېچەگىگە
 ئەكەتتىم ئۇنىڭ ئۈچۈن يازغانىدىر، غەزەللىرىدە موزىكىرەپ بىر روخ، خەستە بىر قەلب
 ئالدىرىشىشى ئۇرۇلادىر.

مۇزىكى عشقىنىڭ ئوھقان ئېتىدىكى ۋە حسسىياتنىڭ تاشدىغى زامان كوئىللىرىدىكى
 نازىك ئوقۇتالار ئوقۇدىم بۇكسەلەندىگەن مەست ۋە بى پەروا بىر حالدا:

ئويۇن سەرمەستەمكى، ادراك قىتمىمىزەم دونيا نەدىر،
 بىن كېمەم ساقى ئولان كەدىر مەبى سەجدا نەدىر.
 گەرچى جاناندىن دېلى شەيدا ئوچون كام ئىستىمەم.
 سورسە جانان بىلمەرم كام دل شەيدا نەدىر؟
 نەرانىسى بىلەن مەبەجانلارغا نەرچىمان ئولار.

بىر ئاز سوڭر يانغان عشقىنىڭ قزغىن خىزارەت ئەئىبىرى بىلەن قولى - قانانى
 قاتىرلغان بىر قوش كەبى ئو بۇكسەلەردەن ساۋق قوملار ئوستىغا ئوشب:

بەرىشان حالك ئولدىم، سورمەدىك خالى بەرىشانم،
 غەمكىدان دەردە دوستىم، فلمادىك ئەدبىر دىرمانم.
 نە دەردەن روزگارم، بويلىدى كېچىن گوزەل خانم!
 گوزەل، خانم، ئەمەنلىم سۇدىكىم دەولەتلى سولتانم!
 دەردە مەمدە ئاچقى - ئاچقى شېكايەتكە باشلايدىر.

كۆپ ۋاقىت ئويىمىدىن بەندە ئوسكى چېدامىنى ئوھلار، عشقىغا، غزەت ئەھسىگە
 سەدىرا ئالماغان مەمدە كويىدىگەن نەرىدلار بىدان، ئاچقى شېكايەتلىرىدىن بوشەيمان ئولار.

بىر دەم بەلەبى عشقىدا بىلەم چودا بەنى
 بىر دەم بەلەبى عشقىدا بىلەم چودا بەنى

ئولداقچە بەن گوتورمە بەلادەن ئىرادەنم،
بەن ئىستەرەم بەلانى چوابقىر بەلا بەنى
كىتدكچە حوسنىن ايلە زىيادە نىكارمىك
كىلدكچە دەردىنە بىتەر ئىت موبتەلابەنى

تەرانەسى بىلەن يارىووافادارىندەن بەيان اغتيرازغاباشلار.

نەفەى ئىسە جەدى بىر سىۋىگىچى بولماغان. غەزەللەرىدە ئاڭلاتماقدا بولغان غەش-
قىدا، ئەلەملەرىدە يالغانچىدىر. رىياكاردر. فترەئىدە خودبىن بولغان نەفەى، ھەر بىر
نەرسەگە بويون ئىگمەك ۋە ئەسىر بولشنى ئىستەمەگەن كەبى، عشقىدا ھەم ئەسىر
بولشنى خاھلاماغاندىر.

عاشق ئول، ئەمما ئەلايقدەن بەرى قىل كوڭلىكى.

نەخەم كىسويە مەفتون، نە ئەسىرگە غەبغە ئول.

لەرزەت ۋە سەلەت ئوچون فرقت يارى چىكەمەم،

سوحبەت باغدا ئوچون رەنج خومارى چىكەمەم.

دىدر. عشقىدا رىياكار، يالغانچى بولغانىنى ئوزى دە ئاڭلاتادر.

فەتەح، زەفەرلەرن بىلەن جودە مەغرور كورنگەن دەبەبە ۋە اختىشامغا كوپ آشدا
بولغان سولتان سەلىم:

شېر پەنجەئى قەھرىمدەن ئولەر كەن لەرزەن،

بەنى بىر كوزلەرى ئاھويە زەبون ئىتىدى پەلەك.

دىدرە حوسنىڭ قارشىسىدا تىز چوكب، بويون بوكب، ئونگە تەسلىم ئولغانى
خالد:

ئولماسا نەفەى نولە دلەستە زولق دلەرە،

تەبەى شوخى دامە دوشمەن بىر ھوملار نەيلەسەن.

دەپ بولب، عشقىغا، حوسنىگە استەزايى بىر قاراش بىلەن قارايدىر. ئوزىنىڭ
توزاققا توشمەس بىر «ھۇما» ئولغانىنى سويلەيدىر.

نەفەى عشق بىلەن قاورلغان ۋە حسسىياتىغا تابع بولغان بىر شاعر ئىمە سدر.

غەزەللەرى ساۋق ئاھەك قوۋەتى بىلەن ئوقولادىغان ئەسەرلەردىر. فوزولېنىڭ

عشقى عشق ئىمە سدر: عشق ئونگە خوزن، ئەلەم ۋە ئزىراپ بىرگەنى ئوچون

ئونى سىۋەدر. ئو «حەياتى سىۋمەك، حەياتى مورتەرەپ ئولماقدىر» نەزەرىيەسىنى

تەعقېب ئىتەر. ئونىڭ حەياتىنى سىۋىشى، خوزن ۋە ئەلەملەرى بىلەن در. بەغزى

كېشىلەر ياشاماق ئۈچۈن خوزن ۋە ئەلەمگە اختىياج حس ئىتەرلەر. فوزولى مەم شوزۇمرە شەخسەلەردەن بىرىدەر.

فوزولى ئولەردەن عادى بر شەخس ئىمەسدر. ئولەرنىڭ قافىلا سالارىدەر:
بەنەمكى قافىلا سالار كارۋان غەمە،
موسافر رەسەجرابى محسنە تو ئەلەمەم
خەقىر باقما بەگە كەسەدەن ساغنەما كېمەم،
فەقىر پادشا ئاسا، گەدای موختەشە مەم.

فوزولى ھەر نەرسە دەن خوزن، ئەلەم كورگەنى ئۈچۈن بوئەحوال زوحىدە، ئونى بەدبىنلىككە سەۋق ايتكەندەر. ئو ھەر نەرسەنى قارا كورەر:

«دوست بى پەرۋا، فەلەك بى رەحم، داوران بى سېكۈن،
دەرچوق، ھەم دەر دېوق، دىشمەن قەۋى، تالغ زەبون.
سايەنى ئوممىد زائىل، دافتاب شەوق گەرەم،
روتبەنى ادبار عالى، سايەنى تەدبىردەن.»

فوزولىنىڭ ھەياتى خوزن ۋە ئز تىراپلار بىلەن كېچكەن ۋە زامانىدا تەقدىر ئولنماغان بر شاعردر.

بو حال ئونىڭ بەدبىن ئولماغىغا عامل ئولغانى كەبى، سوفى ئەدەبىياتىنىڭ ياشاشغا باشلاغان بر دەۋردە يىتىشمەگىدەر. سوفى، عالم ۋە شاعىرلارنىڭ مەركەزى بولغان بەغداددە ساكن بولماغى ئونىڭ بەدبىن ئولماغىنىڭ ئىككىنچى عامىلىدەر.

نەفعى رند مەشرەب ۋە لاقەيد بر شاعردر. ئو عشقنى يالغز، عشق دىب سىۋەر، عشق ئونىگە بر زاوق بىرگەنى ۋە ئويونچە بولغانى ئۈچۈن سىۋەر. ھەر نەرسە كائىناتدا ئونىگە كولىر، گوزەل مەحبوبەلەر كەبى ھەر نەرسە ئونى قىزقتىرار. شونىڭ ئۈچۈن ئەسەرلەرىدە حس ۋە ھەيدە جاندىن ئارتقچا ئاھەڭ تويىلەر. ئەسەرلەرى ئوقولغان زامان مەعناسى ئونوتىلىپ ئاھەڭ نەئسىرى بىلەن ئنسان سوركلەنەدەر.

ئەساسەن ھەياتغا عىياشلىققا ئورالغان ۋە خودبىن بولغان نەفعى تەقەررور دەۋرىدە يىتىشمەگى، سارايدا سولتاننىڭ موساحب خاسى بولماغى، ساراينىڭ دەبدە بە اختىشام تەئسىراتلارىدان، بتمەس، توگەنمەس عەيش عشرەتلەرىدەن ئلھام ئالماغى، روھىدە ساراينىڭ تەئسىرلەرىنى تاشماغى عوزرور، خودبىنلىگىنى يەنە بر قانچا ئاشرغان ۋە ئوزبەدەن باشقا كېشىنى سىۋمەگەن. شونىڭ ئۈچۈن نەفعى قەسىدە فەخرىيەلەرىدە ئارتق موۋەففەقى بولغان بر شاعردر.

فەخرىيەلەرگە ھوش كېتمەگەن حالدا ئارتق قىزىلق بىلەن ئوقولار.

كەرەمدە كوچ سەنى تەخرىفى ئەمما روخسەت ئولەرسە،
سوختىدە بەندەئى وسافىگى كورنە تاماشادر.

«كەلىم ئاللاھدر ئەندىشەم دىلەم تەور مەعانىدر،
كەلام سرتیسر شدرخ مەزایابى تەجەللادر.
كەكىم ئەندىشە شاعردر، كەرامەت پىشە ساحردر،
تەفەككوردە فەلاتوندر، تەكەللومدە مەسپخادر.»

دېب ئوزىنى ماختايدىر. ۋە ماختاماندا بولغان سواتانلارنىڭ، پاشالارنىڭ بەغزى لارىدىن
يەنە يوكسەك بولغانىنى سىز لىدىن ۋە ئوزىنىڭ نىمە بولغانىنى ئاڭلاپ بولغانىدىن
فەخرىيەسى سەمىمىدر.

تەفەقى سىنىقى شاعر بۇايشى بىلدىن بەراپەر ساراي شاعىرىدر. ساراينىڭ دەبەبە،
تەفاخوردە ئاھەك شاعىرىدر.

فوزولى بولسا حسسى بىر شاعردر. ئو سارايفغا كرمەگەن ھەم ئونىڭ تەنتەنە -
دەبەبەسى ئىچىدە ياشامان.

زاتىدىن ياشاماننى ھەم ئىستەمەگەن بىر شاعردر. قەسىدەلەرىدە نەفەقىگە نىسبەتەن
ئاز موۋەفەقق بولماغى بوندەن توغىلار. نەفەقى ئاھەك ۋە تەفاخور شاعىرىدر. ئونىڭ
ئەسەرلەرىدە خەسساسىيەت ۋە سەمىمىيەت جودە ئازدر. ئەمما فوزولىدە كوب، ئوۋسەرلە -
رىدە موزتەرب بىر روخنىڭ، خەستە بىر قەلبنىڭ تالپىنىشلارى سىزىلەدر.

فوزولى يالغز عەسرىنىڭ ئىمەس، عەسرلەرنىڭ تەئرىخىگە كىرگەن، ئاسيا ئەدەبى
مەكتەبىنىڭ ئىك بويوك سىمايى ئەدەبىسى ۋە ئىك بويوك شاعىرىدر، كى ئوندەن
سوگرە يىتەشكەن تورك شاعرلارى تام ئوچ - تورت عەسر ئونى تەقلىد ايتدكلەرى
خالدا، بەندە فوزولى قەدەر يوكسەلمەگەن ۋە ھەممەسىدە ئوندەن توباندا قالمىشدر.

آزار بايچانچادان تەرجىمە: ع. نىيازى

عیلمی مەر كەز دە

لوغەت بویورلغان.

عیلمی مەر كەز تامانیدان روسچە - ئوزبیکچە لوغەت توزش بویورلغان بولوغەتنی توزش كەمیسیدە سیگە غازی عالم، ئەحمەدجان ئوغلی، رەخمەتوللا ئوغلی، و بیاتکن وە ریبینکوف بلیگیلەنگەنلەر.

لوغەتنی توزش موئلەتنی برنچی نوبابر گەچەدر. بوندەن باشقا عیلمی ھەیتەن ئوزبیکچە - روسچە لوغەت توزمە کچیدر. بو ئیککی لوغەتگە ئەساس قیلنپ عیلمی استلاخ وە تەعبیرلەر تەعین قیلنادر.

لاتین ئەلفباسی مەسئەلەسی

عیلمی ھەتە مەر كەزی آلدیداغی ئوزبیک قومیتەسینك سوڭ مەجلیسیدە لاتین ئەلفباسی توغریسیدە مەتبوعات واسیتەسی بیلەن موباحەسە آچشقا وە عومومی فیكرلەر بیلەن تاشماققا قەرار بېرلگەندر.

ئەنجومەنی دانش یوبیلیسی

معارف كەمیسەرلیگینك سوڭ مەجلیسیدە روسییدە ئەنجومەنی دانشك ابكکی بلیك یوبیلەسینى ۵ نچی سینتابر دەن ۱۵ نچی سینتابر گەچە ئوتكەزشكە قەرار قیلنغان. بونگە عائید بر كیتابچە چیقارش وە بونى دوغەللەلەر آراسیدە كوبرەك تارقاش كېرەك تاپلغان.

«بارتولد» توركستاندا

مەشھور آ كادیمیك «بارتولد» توركستانگە كېلدى. بو كېلىشى توركستان بیلەن تاشماق مەقسەدیلەدر.

تاشكېنت. وە سەمەرقەنددە یوروب چىقدى. ایندى فرغانە تامانیغا جوناما قچیدر.

«سامایلوویچ»، استانبولدا.

مەشھور توركشناس موددررس «سامایلوویچ» شەرق فاكولتەسى سوڭ سەنغك تەھەبەلەرى بیلەن سەیاحەت ئوچون استانبولغا جونادى.

موئمىن سەتتارى

ياش قەلەم ئىگەلەر مۇزدەن بولغان موئمىن سەتتارى ۲۳ نچى ايدى بولدى سەل كەسەلى بىلەن ئۆلدى. موئمىن اورتاق ۲۲ ياشلاردا بولغان بىرىگىت ئىدى. اول مەكتەب دائىرەسىدىن از بىلم آلغان بولسا ھەم ئۆزىنىڭ خوسوسى موتالەھەۋە غەيرەتى بىلەن انچا مەلومات اىگەسى بولغان ئىدى.

موئمىن اورتاق ھەرنىر سەدەن آرتق تەئرىخگە اورونار ئىدى. شونىڭ اوچون تەئرىخدەن انچاغنا مەلوماتى ھەم بار ئىدى.

موئمىن سەتتارىنىڭ گەزىتە ۋە جورناللاردا باسدىغان موتەدد تەرجومەنى حال ۋە تەئرىخى ماتىرىياللار بىدان باشقا «سەمەر قەند» تەئرىخى توغرىسىدا يازغان بوز سەھىفە چە بىر كىتابى باردى. سەتتارى تامانىدان سەمەر قەند توغرىسىدا ئەسەسى مەدە- لمومات بىرە تورغان «سەمەرىيە» ھەم اوز بىكچە گە تەرجومە قىلنغان ئىدى. بونىدەن باشقا اونىڭ باسدىرلماغان تەئرىخى مەقالەلەرى ھەم يوق ئىمەسىر.

موئمىن اورتاق ساددە ۋە رەۋان يازار ئىدى. اوبازغان نىرسەلەر كۆب توشنە- تورغان بولوب چىقار ئىدى. اول فايدالىق بىر قەلەم اىگەسى ئىدى. بىز ئوندىن بىرە كىچە فايدالانماسدان آجرالدىق، شونىڭ ئوچون ئورتاغىمىزنىڭ واقتىر ئولومى بى- لەن فايغرامىز.

ئىورتەلەبىگى مەجلىس

۱۹۲۵ نىچى يىل ۲۶ نىچى مارتىدا.

ئورتاق نىكىفىر فىنك «ئوزبېكىستاندا ئو قوتغوچىلار تاپارلاش وە ئولارنىڭ بىلملەرىنى تەجرىبە قىلىش مەوزوعىداغى مەدرەزەسى. ئورتاق نىكىفىر و فىنك كىيىنگى سوزى.

ئورتاقلار، ئو قوتغوچىلار خازرلاش وە ئولارنى تاپارلاش مەسئەلەسى غومومەن خەلق مەعارىفى يوكسەلىشى بىلەن باغلانغانىدۇر. ئو قوتغوچىلار خازرلاش رىجەسىنى توش ئوچون ھەممەدەن ئىلگەرى ئوزمىنىڭ مەكتەب دائىرەلەرى بىلەن تاشماق، مەكتەبلەرنى ئو قوتغوچىلەر بىلەن تەئىمىن قىلىش وە ئولارنىڭ يوكسەلىشلەرى بولداغى كىلگوسى اشلەر بىلەن تاشماق لازىمىدۇر. شونداغ قىلىپ مەن، ئو قوتغوچىلار خازرلاش وە ئولەرنى مايدا تاپارلاش مەسئەلەسى توغرىسىدا سويلەگەن چاقدا، بىزنىڭ بو بىر- دەگى موزا كەرە - موخا كەمەلەرمىزنىڭ ھەممەلى نەتىجەلك بولىشى ئوچون ئانچاغىنا مېسال كىتىشى لازىم بولادۇر. لېكىن مەن شونىڭ بىر اېرىدە، قولدا بولغان مەداوماتلار نىڭ (ئولەر ئەلبەتتە سىزدەن ئالغانلار) ئاتق - موخەققەق بولماسدان بەلكى تەخمىنىگىنە بولشلارنى ئىسكەرتىپ ئوتەمەن. شونداغ بولغانى حالدە ئولەر غومومەن بىزنىڭ مەدەنى دەسمايەلەرمىز توغرىسىدا ئاچق بىر تەسەووورگە ئىمكان بىرەدرلەر. بىزنىڭ تەخمىنەن بىر مەن كىشىدە خەتا قىلىشىمىز مومكىندۇر، لېكىن غومومى ئەحوال توغرى تەسەوېر قىلىنسا كىرەك.

ھەر نېرسەدەن ئىلگەرى ئوزمىنىڭ مەكتەب دائىرەمىز وە ئو مەكتەبلەرنىڭ ئو قوتغو- چىلار بىلەن قانداق ئولچەگدە تەئىمىن قىلىنشلارنى تىكشىرماقچىمىز لازىمدۇر. بونون ئىجتىماعى تەربىيە مەكتەبلەرى ۸۱۰ تە بولاب بولەردە ۲۰۲۱۲ ئو قوتغوچى شوغوللەنەدر، ھەمدە ۶۳۰۹۴۲ تەلەبە (بارلىغى ۲۰۱۳۸ سىنىف باردۇر)، يەنە ۵۴ تە گىنە بىاناتاق خانەلك مەكتەبلەر (ئىنتىرناتلار) بولاب بوندە ۲۵۳ ئو قوتغوچى قولى استىدا وە

۱۹۹۹-تە شاگرد تەربىيە قىلنادر. مەكتەپكە چە تەربىيە ئورنلارى ۱۳-تە، ۶۹-تە مۇرەببىلەر ۋە ۸۸۵-تە تەربىيەلەنگۈچىلەر بار. دېمەك مەكتەپلەردەن باشقا بالالار مۇئەسسەلەرى ۶۷-تە بولۇپ ۳۲۲-تە مۇرەببىلەرى ۋە ۵۰۴۸۴-تە شاگردى بار. ئەمما بوتون ئوز بېكىستان دائىرەسىدە بارلىغى ۳۷۷-تە ئىجتىماعى تەربىيە مۇئەسسەسەلەرى بولۇپ: ۲۰۵۳۴ ئوقۇتغۇچى ۋە ۶۹۰۴۲۶ ئوقۇغۇچى دەوام قىلادر.

كەسەبە معارفى مۇئەسسەسەلەرى توغرىدە بارلىغى ۵۳-تە مۇئەسسەسە ۷۳۱ ئوقۇتغۇچى ۋە ۶۱۳۱۶ ئوقۇغۇچى دەوام قىلادر.

سەۋادسىزلىقنى بىتىرش مەكتەپلەرى مۇزىك ئالغان مەلۇماتلار مۇزىقا قاراغاندا بارلىغى ۱۰۲۶-تە بولۇپ اولەردە ۲۵۰۶۴۷ كىشى دەوام قىلادر. سەۋادسىزلىقنى بىتىرش مەكتەپىدە ئوقۇتغۇچىلار مەلۇم ئىجتىماعى تەربىيە مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتغۇچىلەرنىڭ ئوزلەرىدىرلەر. بۇدە (بوتون جۇمھۇرىيەت بويىنچا) يوزلەرچە سەۋادسىزلىق بىتىرش مۇتەخەسسسىس-لىرى باردر، كىم- بولەر كۇبىراق كەتتە شەھەرلەردە تاشكەنت ۋە باشقا جايلاردا خىزمەت قىلادرلار.

بوتون جۇمھۇرىيەت دائىرەسىدە، سەۋادسىزلىق بىتىرش مەكتەپلەرى بىلەن حېسابلاغاندا بۇدە بارلىغى ۱۱۹۵۶ ئوقۇغۇچى باردر. مېن، ۳۰۳۶۵ ئوقۇتغۇچى ۋە ۱۰۱۰۳۸۹ ئوقۇغۇچىسى بولغان ئىسكى ئۇسۇل مەكتەپلەرنى بو حېسابغا كىرگىزەمدىم. جۇمھۇرىيەتدە بارلىغى، ياش ۋە كەتتە ئوقۇغۇچىلار، ئوز بېكىستاننىڭ بوتون خەلقى ۵۰۰۰۰۰۰۰ بولىشىنى نەزەردە تۇتقان چاغدا فەقەت ۲ فائىز تەشكىل قىلادر. مەنە بۇ ئۇشبو دائىرەنى تېكىشرسەك ۋە ئۇنىڭ ئوقۇتغۇچى بىلەن قانچا تەئىمىن ايتلىگەننى نەزەردە تۇتساق ئۇشبو دائىرە ئۇچۇن ۴۰۰۰-تە ئوقۇتغۇچى كىرەك تاپىلادر، كىم- حازردا بۇنىڭ ئىختىيار مۇدا فەقەت-گىنە ۳۰۳۶۵ ئوقۇتغۇچى باردر، دېمەك بۇ يەنە ۶۳۵ ئوقۇتغۇچىغا مۇحتاجەز، بولەر بۇنىڭ مەكتەپلەرنىڭ تەرتىپلىك - عادى رەۋىشە دەۋاملارى ئۇچۇن لازىمدرلەر. مېن حازر ئوقۇتغۇچىلارنىڭ تەخەسسۇسلەرى خۇسۇسىدا ھېچ نەرسە ئەيتەلمەيمەن، زىراكى بوتوغرىدا ئوقۇتغۇچىلارنىڭ بىلىم تەكرارلاشلىرى مۇسئەلەسىگە يېتىكەندە سۇپلەگۈسىمەن. ئەلبەتتە بۇنىڭ دائىرە مۇزى بېكىستاننىڭ تەلەپلەرنى تۇلغازائالمايدىر. ئورتاقلار، ئەگەر ئازكىنە بولسۇن ماركسىست ئەدەبىياتى كورگەن بولسا كىز بىلەسز، كىم- تەبىئەت ۋە جەماعت ئالغاسە كىرەش بىلەن يوكسەلسە كىرەك. مەنە ئىندى ئوز بېكىستان حازردا شۇنداغ بىر ئەحوال ئىچىدەدر - بوتون ئۇشبو دەۋر ئوز بېك مەدەنىيەتنىڭ ئالغا تامان كەتتە ئىتەرلىش - سەكەرەش ياساشىغا حازرلىق كورشدەن عىبارەت ئىدى. بۇنىچە يىللەردەن كىيىن ئوز بېكىستاننىڭ مەدەنى تورموش ۋە ئەحوالنىڭ

ئۇنىڭ بىر قىسمىنى ئايرىشپىدا ئەسلا شەيئە بوقىرى، بۇ ئوز كىرىش شۇنداق بىر ئوز گەرش بولور كىم بۇ ئوز بىر قىسىم سەكرەشنى بىز لەرنىڭ بار يەنە ھەم جىس قىلغۇسىدۇر مۇ...

مەنە ئۇشۇ بۇ ئەھۋالنى ئىشەنمەيدۇم ئۇنىڭ بىز خەلق مەعارىقى كەمپىسەرلىكى ۋە غومومدىن مەنە بىر مەنەگە مۇناسىدەت تۇتقان ئور ئاقلا رغا، مەعارىقى - خەلقنى ئاقارتىش خىزمەتىنى، مەنە بىر قىسىم سەكرەشنىڭ ئىزراقى ۋە چىقىشى، ھەمدە بۇ كۈندە بولۇپ تۇرغان مەدەنىي پەسىللىكى مۇمكىن بولغۇنچە ئارقا ئارقا قالدۇر شفا سەبەب بولغۇداي ئالب بارش كىرەك بولار، ئۇشۇ بۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭ بۇتۇن ئىستەك ۋە ھەر كەتتە بۇنىڭ مەكتەپ دائىرىسىنى كېڭەيتىش تامان بولغانى ئىگىشىدۇر. بۇنىڭ بىر باھىرىدە بۇنىڭ تىلەگىمىز ھەر حالدا ئىمكانكى شەرت بىلەن باغلاندار كىم - بىر نىچى شەرت ماددى بايلىقىمىز ۋە ئىككىنچى شەرت - بۇنىڭ ئىختىيارىمىزدا بار ئوقۇتقۇچىلار ئور كۈمىدۇر.

ئۇ، بىيەكسىتاننىڭ خوجالىق ئەھۋالى ۋە بۇ خوجالىقنىڭ يۈكسەش ئىشلەرى - مەسئەلەنى، باقىن كۈنلەردە ئوز بىيەكسىتان مېخانىكىكەش عامەسى تەلەپلەرى ۋە بۇنىڭ ئىستەكلەر مۇزگە چىھاپ بىر شىك دەرىجەدە، مەكتەپ دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن يېتە تۇرغان مۇقداردا مالىيە بار داملارى ئالدىغا مۇمكىن بولور، دىپ كېلىڭ قوشىغا ئىمكان بىر مەيدۇر.

بۇ خوجالىقنىڭ سېكىنلىك بىلەن ۋە رىجەلك رەۋىشىدە ئوسبىشىنى ۋە سېكىنلىك بىلەن ھوكومەت بودجە تېنىڭ مۇستەھكەم لەنىشى ۋە قوۋەت تاپىشىنى كۈتىشكە مەجبۇر مۇز. قانداي ماددى مەنبەگە تايانۇپ بۇ ئوز مۇزنىڭ ئىشەنچى، تۈز سەك كىرەك؛ بۇلەر شۇنداق قىلارغا كېلىدۇك، كىم - بۇ، خەلق مەعارىقى كەمپىسەرلىكى، بودجە تەمىنى ھەر يلى ئىككى يوقارى ۵۰ فائىز ئە ئاشرساق مۇمكىندۇر، ئۇشۇ بۇلەر دەن چىقىپ بۇ، قۇبىداغى جىسابىنى تەخمىن قىلدىق: ئەگەر كېلىگۈسى يىلدە بۇنىڭ بودجە تەمى ۵۰ فائىز ئاشسا، ھوكومەت بودجە تېنى بۇنىچە ۷۲۰۰۰۰۰ گە كېلەر؛ مەنە بۇ قەرىب ھەقىقىي ھەمەلى رە قەمدۇر. بەلكى بۇ بۇنى تېنىگە تېن ئالائالامىمۇز، لېكىن ھەر حالدا شۇنىگە يافىن كېلور مۇز. بىش بىلگە بۇنداى جىساب قىلساق ۋە ئۇشۇ ئۇشۇ بولدا كېتە تۇرغان بولسا، -

بۇنىڭ جىسابىمۇز مەھەللى بودجە تېنى بىلەن بىر ابەر ۲۰ نچى يىلدا ۳۲۰۰۰۰۰۰۰۰ سومغا يېنىب قالسا كىرەك. ئەبىيە مەنە بۇ سەكرەش چۈدە كەتتە سەكرەش، بۇنىڭ بۇ دەرىجە مۇۋەپپەقىيەتتىكى يەنە سەسلىكىمۇ ھەم مۇمكىن لېكىن بۇ، ھەمەلى باقدان بۇنىڭ يوقارى دەرىجە بولسا ھەم بۇ بۇنىڭ توغرىسىدا ئوبلاى ئالامۇز.

بۇ ئور ئاقلا ر، بىر نىچى كەلدە دەۋام قىلىپ تۇرغان دائىرىنى كۈچەيتىشنى قۇبامۇز ھەمدە ئۇشۇ دائىرىنى كېڭەيتىرە بارىشنى كەتتە مەقسەد قىلىپ ئالامۇز. بۇ ئوز مۇزچە دائىرىنى بىش بىل ئىچىدە (۱۹۲۴ - ۲۹ يىللاردا) قۇبىداغى نەرتىبەدە -

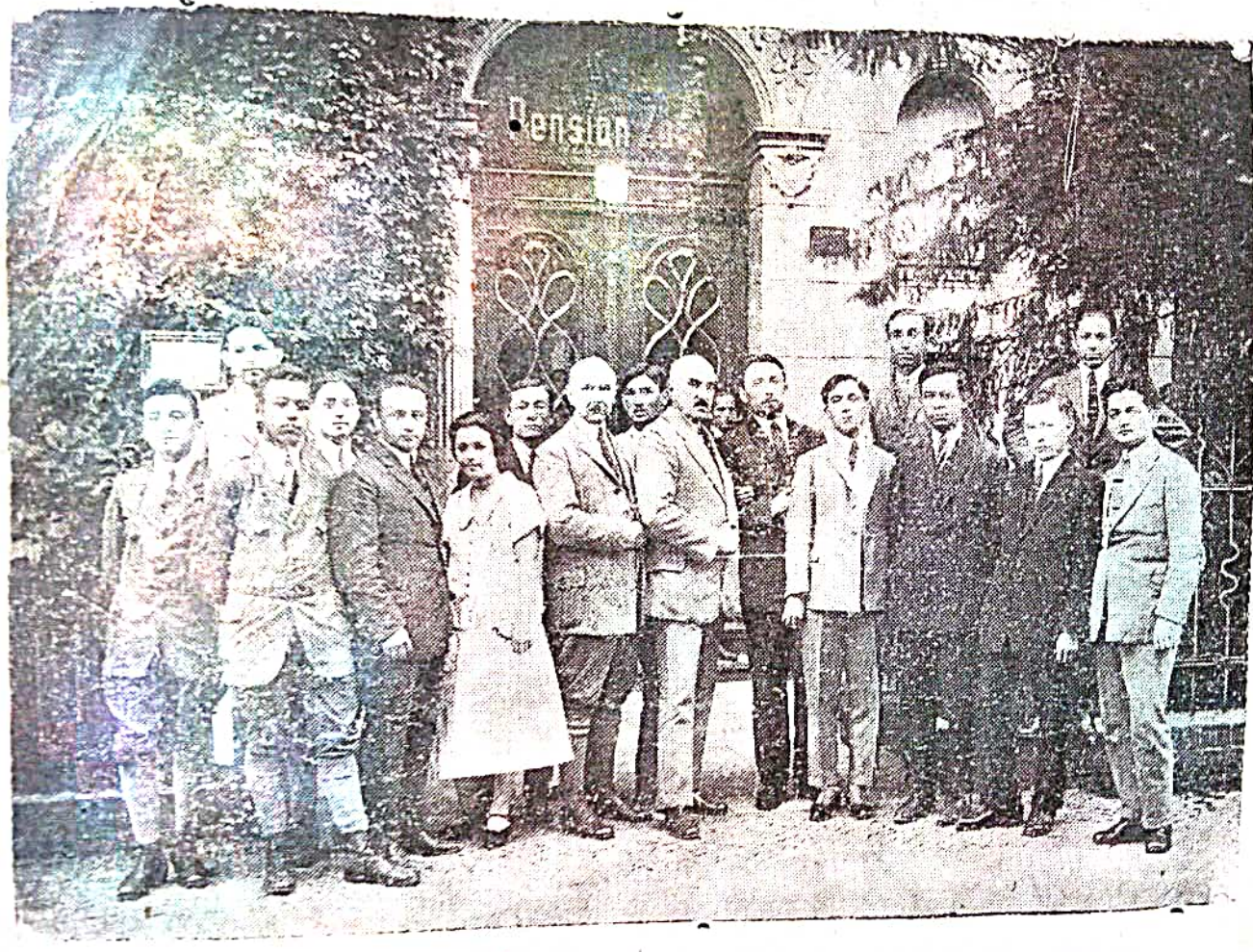
گېنگە بىر ماقچى بولامز: ئىجتىمائى تەربىيە نامانىدان (حوكومت بودجەنى)
 ۲۶۰۰ بىرنچى باسقۇچ سېنىڭ لارى، ۱۶۰ ياناق خانەلك مەكتەبلەر، ۳۲ تە بالالار ئويى،
 ۳۲ تە بالالار باقچاسى ۋە ۴۶۰ سېنىڭ دېققان ئوسەرلەرى مەكتەبى ئاچش ئويلانادر.
 دېققان باش ئوسەرلەرى مەكتەبى مەسئەلسى يېتەرلك دەرەجەدە ئېشلەنپ
 چىققانغان، لېكىن ئونگە ئەسلى جېھەندەن قاراش يوزەدەدر. مېنم بو مەسئەلە
 ئوستىدە مەخسوس توختالشا، ۋاقىم يوقدر. كېلگوسى ئوقو يلىغا ۵۰۰ سېنىڭ
 بىرنچى باسقۇچ، ۷ ئىنترنات، ۷ بالالار ئويى، ۷ بالالار باقچاسى ۋە ۱۸۰ سېنىڭ
 دېققان باش ئوسەرلەرى سنىڭ ئاچش ئويلانادر. كېلگوسى يىللار ئچىدە، دەوام
 قىلىپ تورغان ۲ نچى باقچ مەكتەبلەر تورىنك قىزاعەتلەنرلك بولشىغا قاراب
 بو يېردە ئو مەسئەلەنى قوزغاتش لازم ئاپىلمايدىر. ئىجتىمائى تەربىيەنىڭ ئوشبو
 رەۋىشە كېڭەيشى، تېگىشكە مۇدداردا ئوقۇتقۇچىلار تاپيارلاش، بىزنىڭ كېلگوسى
 بىر نېچە يىل ئوچون بىزنى قىزاعەتلەنرېشى مومكىندىر. ئوشبو ئوچون ۴۶۰۸ تە
 يەنگى ئوقۇتقۇچى كېرەك بولغوسىدىر، كىم - دائىرەنى ئويلانغانچا كېڭەيتماق
 ئوچون بىزگە يەنە ۵۰۸ تە ئوقۇتقۇچى تاپش كېرەك بولور.

كەسەبە مەعارىمى بويىنچا دائىرەنىڭ كېڭەيتىلىشى بىز دە قويداغى تەرتىبىدە
 ئويلانادر: بىرنچى - قشلاق خوجالىغى مۇئەسسەسەلەرى توغرىسىدا، بىر قىسىم
 مۇئەسسەسەلەر بىز دە حازىرى كۈندە ئىشلەتمەيدىرلەر، ئولەرنىڭ ئىشلەپ كېتىشلەرى
 توغرىسىدا گەپىش، ئولەرنىڭ يەنگى تورلەرىنى تۈزىش خوسوسىدا سوزلەمەك،
 بولىپ چىقاردىر. بولەردەن باشقا يەنە، ۵ تە (۳۴ تە ئوقۇتقۇچى بىلەن ۳۵۰ تە
 ئوقۇتقۇچى ئوچون) قشلاق خوجالىغى مۇئەسسەسەلەرى ئاچماق ئويلانادر، كىم -
 مەنە بونگە ھەم موۋەققەت بولشىغا خەرەكەت قىلماق كېرەكدر.

۲۶ نچى يىل ئچىدە سەمەرقەند، فەرغانە ۋە بوخارا دا ھەر بىرىدە ئېككى سېنىڭ
 ۵ ئوقۇتقۇچى ئىقتىبارى بىلەن بارلىغى ۳ تە گىدىراتىخنىكا - سو ئىشلەرى
 مەكتەبى ئاچش ئويلانادر. ۲۷ نچى يىل ئچىدە مەزكۇر ئوچ مەكتەبە ھەر
 سېنىغا ئوچتەدەن بارلىغى ۹ تە ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوچ سېنىڭ. ھەمدە قشلاق -
 خوجالىغى مەكتەبى ئالدىدا ئېككىتە بىرنچى سېنىڭلار ئاچش ئويلانادر.

ئوشانداق تېببىيە مەعارىفىنى ۲۶ نچى يىل ئچىدە بو كەسەلترىش ئوچون سەمەر -
 قەندە ۲ سېنىڭ، بوخارا، فەرغانە ۋە خارەزمدە بارلىغى ۸ سېنىڭ ۋە ۲۰ تە
 ئوقۇتقۇچى بىلەن ۴ تە مەكتەب ئاچش ئويلانادر. ئىندى ھونەر ۋە سەنئەت
 تېخنىكا مەعارفى مەسئەلەسىگە كېلىدىك، خارەزمدە ئېككى سېنىڭ بىلەن ئىختىساسى

رەلىيادە كى ئوزبېك ئوقۇغۇچىلارى

(ئورنىدا مەجىمە ۋە مېرستون ۋە عالمجان ئورتاقلا تۇرغان ھالدا).

مەكتەپ ئاچىش ئويلىغاندا، ئۈندە دائىرىنىڭ كېڭەيتىلىشى سېنىڭ ئاچىشقا قاراپ ئىجرا قىلىنىۋاتىدۇ. بۇندە ئىقتىسادىي تېخنىكا مەعارفى مەسئەلەسىدە نىيەت جۈدە مەھم كەتتە تېمەستىر. مەنە بو ئىقتىسادىي مەعارف دائىرىسى پەندە ۱۸۲ ئوقۇتقۇچى سورايدىر.

ئېندى سەۋادسىزلىق بېتىرش مەكتەپلەرگە كۈچەيمىز. بۇنىڭ بۈتۈن مەقسەدەمىز ۋە تەشەببۇسلىرىمىز، سەۋادسىزلىقنى بېتىرش مەكتەپلەرى دائىرىسىنىڭ كۈچلۈك سۈرەتتە كېڭەيتىلىشى، ۋە بو كېڭەيتىشنىڭ باشقا دائىرىلەرگە قاراغاندا نېچە قاندا ئىزراق يۈكسەلتىشكە قاراتقاندا، لېكىن بو مەسئەلە ھەم ئاچقا مەبلەغلەرى ۋە ئوقۇتقۇچىلار ئاچىشقا باغلىقدۇر.

بۇ، مەخسۇس سەۋادسىزلىقنى بېتىرگۈچىلەر چىقارما ئالمايمىز، لېكىن ئىجتىمائىي تەربىيەگە ئوقۇتقۇچىلار كۈچى بېرىشمىز بەرئىھتىياجىدە سەۋادسىزلىق بېتىرش ئىشىنى يۈكسەلتىشكە ياردەم قىلغان بولامىز.

ئورتاقلار، غومۇمەن بۇنىڭ مەكتەپ دائىرىمىزنى يۈكسەلتىش رېجىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرماق ئۈچۈن بۇنىڭ ۵۵۰۰ تە ئوقۇتقۇچى كېرەك بولدى. ئەگەر مەنە شو دائىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرماق ئالسا، ۲۹ نچى يىلدا بۈتۈن مەكتەپلەرمىزدە ئىجتىمائىي تەربىيە ۋە ئىقتىسادىي مەعارف بويىنچا ۲۵۰،۰۰۰ كىشى ئوقۇتقۇچى خەلقنىڭ ۱۲ قانۇنىنى تەشكىل قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ سەۋادسىزلىقنى بېتىرش مەكتەپلەرمىز، ھەم ۲۹ نچى يىلدا تەشەببۇس شۇ قەدەر، بەئىنى بۈتۈن خەلقنىڭ ۲۵ قانۇنىنى ئوقۇتقۇچى بولۇر. مەنە بو ئىشنىڭ ئېڭ يوقارى دەرىجەسىدۇر.

ئېندى تەعلېم - تەربىيەۋى مەعارفمىزنىڭ قانداق تەرەققى قىلىشىنى مەدە بۇندە خازىر دە كەم بولغان ئوقۇتقۇچى كۈچى قايدان ئاچىشنىڭ ئىمكانىيىتى قارايمىز. ئورتاقلار، تەعلېم - تەربىيەۋى مەعارفنىڭ يۈكسەلتىشى ھەم ئوشانداق ئېككى سەبەبگە باغلىغاندا: بىرىنچى گەلدە ئاچقۇچى بولدى بو ئاچقۇچى بۇ بىرىنچى باسقىچ مەكتەپلەر چىقارغاندا كېسەپ ئالورمىز ۋە بۇ نېچە تېخنىكوم ئاچىشقا موۋەققەت بولۇر ئېدىك، لېكىن ئېككىنچى باغلىنىش جۈدە ئاغرىدۇ. بو مەسئەلە ئوقۇتقۇچىلار ئاچىش، كەم - ئولۇر ئوز نەۋبەتلەردە بەئىكى ئوقۇتقۇچىلار بېرىشكە ۋە ئولۇرنى تەربىيە قىلىشقا بارانلار. مەنە بو ئىش مەسئەلەنى تاغى ھەم ئاغرىلاشتۇرۇر. خازىرى ۋاقتىدا، تۈپتە توغرى بالالارغا ئوقۇ - يازۇ ئورگەتتە تۇرغان عادى سەۋادلىق ئوقۇتقۇچىلارغا رازى بولغانمىز، ھالە ئولۇرنىڭ نىھايەت دەرىجىدە كەم بولغانلارنى ئىشبارغا ئالسا، بەئىكى ئوقۇتقۇچىلار ئايارلاش خىزمەتىنى بەجەرگۈسى.

مەدەنىي كۈچلەرنىڭ بىرە تاغىن ھەم ئاز بولمىشىنى كۆرەمىز. ھەلى بونىڭ ئۈستىگە بىز، مەكتەپلەرنىڭ ئالدىدا تۇرغان بونون ۋەزىپىلەرنىڭ غەۋدەسىدىن چىققانورغان ئوقۇتقۇچىلار خارلاماقچىمىز، شۇنداق بولسا بىلىم بورتلارى ۋە تېخنىكوملارنىڭ

خارازم ئاۋچىلارى.

خارازم ئاۋچىلارى ئۇشلارى داتىلارى بىلەن

۱۳۱۵

ئىدارە ۋە تەلىم ھەيئەتلەرنىڭ نىعايەت دەرىجىدە جىددى تەحقىق بىلەن سايلاندىرى كېرەك بولادى. مەنە ئوشبو مەسئەلە؛ باشقا ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيە قىلغۇچى مورەببى - ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كەملىكى بىزنى، ئاچچا مەبلەغلىرى تاپشاندان كۆرە ھەم ئاغىراق ئىدھالە قالدردى. تەلىم - تەربىيەۋى معارف چىزىغىدا بىزنىڭ دائىرەمىزنىڭ

كوچمىنچى ئوزبېكلەردەن بىر نەمۇنە.

(ئولەر مرزەچول، ئورەتپە ۋە جزاخ تامانلاريدا ياشايدىرلار).

يوكسەلىشى قويداغى رەۋىشە ئويلانار: ۲۵ - ۲۶ نچى يىللاردا ھەر بىر ت.ت. تېخنىكوملاريدا ۳ ۋە ۴ نچى سىنفلار، تاجىك ۋە بوخارا بىلىم پورتلاريدا ۲ ۋە ۳ نچى سىنفلار ئاچش ھەمدە ۲۶ ۋە ۲۷ نچى يىللارنى بوتون موزافاتلاردا پرتەدەن خاتىن - قىزلار ت.ت. تېخنىكوملارى ئاچش ئويلانار. كم - بو كىيىنگىسى ئوچون حازردان تاييارلىق كورش لازىمىر. ۲۷ ۋە ۲۸ نچى ئوقو يلىدا: ھەر بىر ئويەزدە، مەسەلەن: تاشكەند موزافاتىدا بىر سەمەرقەند ۳، فەرغانەدە ۴ ۋە زەرەفشاندا بىر ئىعتىبارى بىلەن بارلىغى ۹ تە، ت.ت. مەكتەپلىرى ئاچىلور. ۲۸ - ۲۹ نچى ئوقو يلى ت.ت. تېخنىكوملارنىڭ سىنفلارنى كېڭىگەيتش ئىشىگە كىتسە كىرەك. ئەگەر بىز بو يولنى آلساق، ۲۴ ۋە ۲۵ نچى ئوقو يلى ۱۷۵، ۲۵ - ۲۶ نچى ئوقو يلى ۲۳۰، ۲۶ - ۲۷ نچى يىل ۳۲۵، ۲۷ ۋە ۲۸ نچى يىل ۳۸۰ ھەمدە ۲۸ - ۲۹ نچى يىل ۴۱۰ - بارلىغى ۱۵۲۰ ئوقوتقۇچى تاييارلاساق كىرەك. شونداغ بولغاندا ھەم بىزىلەرگە ۶۰۰۰ ئوقوتقۇچى كىرەك بولب ھاماندا ۴۵۰۰ ئوقوتقۇچىغا موختاج قالورمىز. بىزگە ئولەرنى قايدان بولسا ھەم تاپش كىرەكدر.

ئەحوال شونداغ بولغاندان كىيىن - بولماسا، ئوقوتقۇچىلار مەشئەلسىدە كەمچىلك كورىلمەسن ئوچون ھەمدە بىزنىڭ مەكتەپ دائىرەلەرمىزنىڭ - ئوقوتقۇچىلار بىلەن تەئىيىن قىلىنمەسلىغى نوقتەسىدەن جودە موۋەفەقىيەتسىز ئوزىلىگەننى نەزمردە ئوتلىب، مەكتەپلەر تورىنى كېڭىگەيتىرمەسەك ياخشىراق بولور؟ دېگەن سوراغ

كېلەدر. مېن مەن رۆزەمەنك بېلىدا ياق ئوزبېكىستانك دەوام قېلىپ تۇرغان مەكنەبەر دائىرەسى قەنەندەنلەرنىڭ ئېمىس. خەلقنىڭ ئىختىياجى ناغى ھەم كەتتەرائى، دېب ئېتىم، ئەگەردە بىز مەكنەب دائىرەسىنى كېڭەيتىرىشە سېكىن چەرەكت قېلىساق خەلقنى ئېسىكى ئوسول مەكنەبەلەرگە تامان ئوزمىز ئېتەرگەن بولورمىز ھەمدە ئولەر بىزنىڭ تېلەگەمىزگە قارشى بولورلار .

ئەگەر بىز مېخەنەنكەشلەرنىڭ ئوقۇ - يازۇ ئورگەنىش بولىداغى ئارزۇ ۋە تەلەپلەرىنى ئوتتەمەسەك، ئول شورالار توتقان بول ۋە مەدەنىيەتكە بوتون باشقا بىر ئاقىم بويىنچا كېتىگوسىدەر. ئېنىدى پەندەحوال بو رەۋىشە بولغاندان كېيىن ئوقۇتغۇچى قەھەتلىگىدەن قانداي چىقارمىز، بونىڭ غىلاجى بار، ئودە بولسا، - بىلىق ت. ت. قورسالارى ئىشىنى پەندىگىدەن ئاچشدر. بىز، كېلىگوسى ئوقۇ يلىدا ئوشبو ئىشكە ئاقچا - كرىدېت سوراماق ۋە ئوشبو خېل قورسالارنى: تاشكەند، سەمەرقەند، خوقەند، بوخارا ۋە خارازمە بارلىغى مەك كىشېلك قېلىپ ئاچش ئوچون مەحكەم بىر بول توتماق كېرەك بولور. بىزنىڭ مەنە ئوشبو مەقسەدگە موۋەققەت بولىشىمىز لازىم. ئەگەر بىز كېلىگوسى ئوقۇش مەۋسەمىدە يېتەرلىك مىقداردا مەبلەغلەرگە ئېگە بولا ئالساق، ھازىردە بار مەكنەب دائىرەمىزنىڭ كېڭەيتىلىشى مەسئەلەسى تېۋەرە - گېدەگى ئومىد ۋە تەخەپىنلەرمىزنىڭ ھەمەلگە ئاشىشى توغرىسىدا ئېشانىچ بىلەن مەحكەم بىر ئوى توتما ئالورمىز. لېكىن ئورتاقلار، كېلىگوسى بىر نېچە يىل ئىچىدە ئوقۇتغۇچى قەھەتلىگىنى قانتېغ سىزلىماقېنى ئېسىمىزدە توتشىمىز كېرەك. ۲۵ - ۲۶ نچى ئوقۇ بىلى ئوچون بارلىغى ۱۲۰۰ ئوقۇتغۇچى كېرەك بولغوسىدەر، كەم - ھەممەسى بولاب ۱۷۵ ئوقۇتغۇچى چىقىشى ئوبلانىدەر، دېمەك ئومومەن بىر مەك ئوقۇتغۇچى كەملىك قىلور، شو بەراپەردە بو ئىختىياجنى قانداي بولسادا بىترشىمىز كېرەك بولادەر. مېنىم فېكىرمچە، ھازىر، ئوزمىزدە بار ئوقۇتغۇچىلار كوچى بىلەن نەتىجەلك سورەتدە فايدالانىش مەسئەلەسى ھەر نېرسەدەن ئېلىگەرى ئاندىمىزغا باسادەر. مەھەللەردە ئوقۇتغۇچىلاردان قانداي فايدالانىشىمىز، ئولەرگە يوكلەنگەن ۋەزىفەلەرنى قاراب چىقىشىمىز ھەمدە نەتىجە بېرىشلىك ۋە مەنقۇل بىر يولدا يوكلەنگەن ۋەزىفەلەرنى كېڭەيتىپ كېرەك بولغان جايلاردا بىر مونچا ئوقۇتغۇچىلارنى بىر ئوروندان ئېكىنچى ئورونغا كۆچرىشىمىز كېرەكدر.

مەنە بو ئىشنى بىز ھەلىگەچە جودە ئاز مىقداردا ۋە كچكىنە دائىرەدەگېنە ئېشلىدەر، مەسەلەن: ئېسىكى شەھەردەن ۸ تە ئوقۇتغۇچىنى خىوانا يوباردىق، بوگېنە ئاز ئەلبەتتە، تاغىن ھەم يوبارىشىمىز كېرەك؛ لېكىن شو بەراپەردە بو مەسئەلە جودە نازوك،

حوسوسى رەۋىشىدە ئىختىيات ۋە دىققەتلىك موعامەلەگە موختاجدۇر. بەنە ئىغىلاب بىلارى ئچىدە تەعلیم - تەربىيە عالمىدەن كىنگەن ئوقۇتغۇچىلار ئاراسىدان سايلاپ ئالاش بىلەن شوغىللەنشەن لازىمدۇر، بىزدە ئاز بولسا لاردا بولار بارلار. تەبىئى بو خىل ئوقۇتغۇچىلار كۆپ تاپىلماسلار. بىز حازردا شۇنداق ئەحوال ئچىدەمز، - ئوزبېكىستان داغى ھەر بىر سەۋادلىق كىشىنى، ئالتىن ئولچەگىدە تەقدىر قىلماقۇز زەروردر، ئىگەر ئونۇڭ بىلەن سەۋادسۇزلارنى ئوقۇش بولىدا فايدالانماق مومكىن بولسا مۇتلەق فايدالانماق لازىمدۇر. ئىك ئاخىردا، بىزگە ياقۇراق تورغان - ئىسكى ئوسول مەكتەب ئوقۇتغۇچىلارى ئاراسىدان ئوز مەكتەپلەرمۇ ئوچۇن موۋافىق لارىنى سايلاپ ئالاش ئوچۇن بولار قىرپ قاراشۇم كىرەكدر. ئىسكى مەكتەپلەردە ئوزلەرنىڭ ئىجتىماعى ئەحوال لارى بوىنچا بىزنىڭ ئوسولەرنى قەبول قىلا تورغان ئوقۇتغۇچىلار بار ۋە ئولەرنى ئاراسىدان شۇنداق كۆچىشنى ئىستەگۇچىلەرنىڭ بارلىغى توغرىسىدا قولمۇزدا مەعلوماتلار ھەم حازردۇر. مەنە بو مەسئەلەنى ئويلاش - موخا كە، قىلىش ۋە مەھەللەردە ئونۇڭ ئورۇنى كىرەك. تەبىئى بو تەدبىرلەر نىپايەت دەرىجەدە زەئىف ۋە بولدىرگە ئىشانچ ھەم كەم، لېكىن بىزدە ھەلى باشقا چارالار كورشىگە ئىمكان يوقدر. ئىگەر بىز ئوشبو سايلاپ ئالاشنى حازردان ئجرا قىلساق، ياز مەۋسىمى باشىدا بولەرنىڭ بىلىم - تەجربەلەرنى تەكرارلاش مومكىن بولغۇسىدۇر. بو ئىش ئالداغى ئىككى ئايدا ئىشلەنىشى لازىم خىزمەتلەردەندۇر.

ئەگەردە بىز شو ۋاقىت ئچىدە بىر نىچە يوز ئوقۇتغۇچىنى سايلاپ ئالاب ۵ ئايلىق تەكرارلاش قورسلارىدان ئونۇمەسەك ئىشنى بىمىرگەن بولورمۇ. مەنە مېنىم ئوقۇتغۇچىلار حازرلاش مەسئەلەسىدە سوزلەي ئالغان سوزلەرم ئوشبولاردۇر. ئىش ۋە ئىستىقبالمۇ ھەلىگە ماددى تاماندان تەمامەن تەئىمىن قىلىنماغان، لېكىن ھەر حالدا بىز بو مەسئەلەگە فەۋقەئادە، غەمەلى ئورۇندىق ۋە ئوزمۇزنىڭ بوتون ئوى ۋە تەخمىن لەرمۇزنى ھەم غەمەلى توزىدىك. شو بەرابەردە بو غەمەلىيەت چودە كۆپ شەرائىت بىلەن باغلانغاندۇر، كىم - بىزگە توسوق بولىشى ھەمدە ئىشلەرمۇزنى يولدا قالدۇرىشى مەم مومكىندۇر.

ئىندى ئورتاقلا، ئوقۇتغۇچىنىڭ بىلىم - تەجربە (سېفەت) ياغىدان خازرلىغى مەسئەلەسىدە نىمەلەرمۇ بارلىقىغا كۆچەيلىك، مەنە بو ئەحوال ھەم ماختانلىق ئىسەدۇر. ئورتاقلا، شورالار مەكتەپنىڭ ماھىيەتى باشقاچادۇر. ئو بوتون مەكتەپلەردەن شونۇڭ بىلەن ئاجرالادۇر، كىم - بىزنىڭ مەكتەپمۇ ئوزىنى ئەيلەنتىپ ئالغان نورموشغا چودە مەمكەم باغلانغاندۇر. بىزنىڭ مەكتەپمۇ ئوزىنى ئوراغان تورمۇشنىڭ كېسىلمەي

تورغان قىسمى بولشغا مەجبۇر ھەمدە خەلق ئاراسىدا تەبىئىي فەننى مەلۇماتلارنىڭ ئىلدىز تانېشى. ئوشانداق شورالار ھاكىمىيەتنى مەفكۇرەسىنى تارقاش ئۈچۈن مەھكەم ئەسلىك بىر مەركەز خىزمەتنى قىلشغا تېگىشلىرى. بىزدەكى شىرائىت ئىچىدە شورا مەكتەبىگە خوسوسى رەۋىشە مۇھىم ۋەزىپىلەر بۆكلەنگەندىر. بىزنىڭ قىشلاق لارمىزدا ئوقۇتقۇچىلاردان باشقا سىۋادلىك ئادەملەر يوقىر. بىزگە مەملەكەتنىڭ ئىقتىسادىيىنى تېزلىك بىلەن كۈنەش ئۈچۈن قىشلاققا فەننى مەلۇماتلار تارقاش لازىم بولدى، كىم - بۇنى فەقەت ئوقۇتقۇچىلار ئالسالىر كېرەك.

ئورناقلار، مېن سىزگە ئەيتىپ ئوتشىگە تېگىشمەنكىم - مەكتەپنىڭ قىشلاققا ھەمەلى قاندا بېرىشىنى خەلق سىزىملىك سورەتتە تۈزىلىشى لازىمدىر. ئەگەر بىزلىر ھازىرقى مەكتەپلەرمىزگە ئوشبو تېلەكنى قاراتساق ھەمدە ئوقۇتقۇچىنىڭ نېمە بېرىگەننى كۆزىمىزدەن كېچىرسەك، ئۇلارنىڭ بۇنى تەلەپلەرنى ئەدا قىلا ئالماغانىنى كۆرەمىز. بىزلىر قىشلاق ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئورناچا ستازلارنى تېكىشىرىپ يىغىپ قاراغانمىزدا ئۈچ يىلغا، ئەمما شەھەر ئوقۇتقۇچىسىنىڭ بېش يىلغا بەرلەر كېلىگەننى بىلىدىك. بىزگە بىر ئوقۇتقۇچى ئۆزلىرىنىڭ قىشلاقلىرىدا تېكىكىنە ئېسىكى ئوسول ۋە بىرتە يەنگى مەكتەپ بارلىغىنى سوزلەدى، مەنە بۇ ئەحوال ئېسىكى مەكتەپنىڭ ئالدىراق بولىشىنى كۆرسەتتى. دېمەك بىزدە بۇ ئەحوال جۈدە كۆڭلىسىز ھالەدە دەۋام قىلدى. بىزدە قايسىبىر، ئۆزلىرىنى ئىجاتە قىلغان، تەبىئەتنى ئاچقۇ بەيان ئېتە بېلىشەن عاجزگىنە ئېمەس بەلكى سەۋادى چىقىپ بولماغان ئوقۇتقۇچىلار ھەم ئوچرالدى. مەنە ئوشبو سەۋەبىدەن ئەلبەتتە بىزنىڭ مەكتەپمىز ئاغراق كۆرەدى. بىزنىڭ قىشلاق مەكتەپمىزنىڭ تەبىئىيات فەننىدەن جۈز ئېگىنە بولساق بىلمەيمىزگەننى دېك ئول، قايسىبىر ۋاقىتلاردا دېنىگە ھەم خىزمەت قىلدى. بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئەحوالىمىزنى ھېچ بىر ناماندان ياخشى دەرىجىدە دېيىپ ساناپ بولمايدىر ھەمدە ئوشبو ئەحوال بىزنىڭ، ھازىرقى كۈندە بار ئوقۇتقۇچىلارمىزنى ئېنىق قىسقا مۇددەت ئىچىدە قايتادان تاييارلاشمىزنى سورايدىر. بىزنىڭ ئۇنى قانداق قىلىپ قايتادان تاييارلاشمىز كېرەك؟ تەبىئىي بىر يىل ئىچىدە بۇ ئىشنى بوز قاتىز باچارش مۇمكىن بولماس. بۇ ئىشنى شۇنداق قىلىپ لازىمدىر، كىم - ئوقۇتقۇچى بۇتۇن يىل دەۋامىدە بىلمە - تەجرىبىلەرنى ئۆزلىرىدىن ۋە قايتادان تاييارلاشنى. بىزگە ئۇنىڭ تېگىشلىك جۇرناللار ۋە كېرەكلىك ئەدەبىيات نەشر قىلىش ھەمدە ئىشنى. ئوقۇتقۇچىنىڭ تېگىشلىك سورەندە ئۆز ئۆزىنى يۈكسەلتىشى. ئۆزىنىڭ ئوقۇغان نەرسىلەرنى ئاڭلاپ بىر نەتىجە چىقارماشقا باراشا قۇبۇلەمىز لازىمدىر، ھەر ھالەدە بىر دەرىجە بولسا بىمە مۇتالەئەتلىك - ئوقۇغان

بىلم - نەجرىبەسى بار فەرد بىلەن ئىش قىلماقغا ۋە ئوقۇتغۇچىنى ئوز ئوزى بىلەن شوغوللەنشكە ئورگەنماق مومكىن بولسىن. ئەگەر بىر كىشى يىل دەۋامىدە ئوزىنى تۈزەتەش بىلم مەلۇماتىنى ئارتىرىش يولىدا باش ئاغرىتىمىغان بولسا دا شەھەرگە بېش ئاي موددەت مەلۇماتىنى تەكرارلاش ئۈچۈن كېلسە، ياز ئىچىدە تولغا زىشى مومكىن بولغان بىلملەرنى تاپبارلاي ئالماس. بونچىلك ۋاقت ئونگە فەقەتگىنە ئوزىنىڭ يىل دەۋامىدە يوقالغان مەلۇماتىنى تولما زىشىغا ياراب ئوزىنى ھەر تاماندان تۈزەتەش ۋە بىلملەرنى تەكشۈرۈش قىلىشقا يېتمەگۈسىدۇر. تەكرارى ئىشلەرنى باجاش ئۈچۈن كېرەكلىك مالىيەنى بىز تاپدۇق. بو مالىيەنى ۱۰۰۰ كىشىگە حساب قىلامز ھەمدە شو ۱۰۰۰ كىشىنى قايتادان تاپبارلاي ئالورمىز. بىز ئوزمىزنىڭ بو يولداغى خىزمەتمىزنى ئوزون موددەتلىك قورسار تۈزەش بىلەن بەجا كىلترمەكچىمىز. بىزنىڭ ئىختىيارمىزدا تەكرارى ئىشلەر ئۈچۈن فەقەتگىنە بېش ئاي ۋاقت بار، بىزنىڭ بو بېش ئايغا قىشلاق ئوقۇتغۇچىسىنى جەلب قىلىشىمىز، بېش ئايلىق پراگرامما تۈزۈپ ۋە بېش ئاي تاپبارلاشمىز لازىمدۇر. ئەگەر بىز كېلىگۈسى ئوقۇش مەۋسىمىدەن ئىختىيارەن بوتون مەكتەپلەرمىزدە دەرس - شوغوللەرنى يەنىگى پراگرامما يولىدا يۈرگۈزمەكچى بولساق، قىشلاق ئوقۇتغۇچىسىنى ئوشە پراگراممىنى ئوزلەپ ئالارلىق سورەتدە تاپبارلاشىمىز زەرور بولادۇر. مەسئەلەنىڭ بوزۇق تامانى پراگراممىنىڭ يوقلىغى ئېمەس بەلكى پراگرامما قاندايغىغا چىرايلىك تۈزۈلگەن بولمىسىن ئونىڭ غەمەلگە قويۇلماسلىقىدۇر. ئەگەر بىز ياخشى تۈزۈلگەن بىر پراگراممىنى بىر ئوقۇتغۇچىغا بېرسەك، ئو ئونى توشىنىپ بىر خاسىل چىقارا بىلمەسە تەبىئىي بوندان ھىچ نېرسە چىقماس، مەنە ئوشبونىڭ ئۈچۈن ئونگە يەنە بېش ئاي ئوقۇش كېرەك بولادۇر.

بىز، قورسار ئۈچۈن كېرەك بولغان عىلمى پراگراممىنى قايدا بېرىشلىك سورەتدە تۈزەرمىز، دېيىپ ئويلايمىز. بو پراگرامما سايبەسىدە ئوقۇتغۇچى مەركەزى بىلم ھەيئەتىنىڭ بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپ پراگراممىسىنى توشونە ۋە غەمەلگە تەتبىق قىلا ئالغۇسىدۇر. بىزنىڭ كەتتە بەختسىزلىكىمىز، ئېلىكىدەن موعەيپەن بىر تەرتىپ ئىچىدە خازىرلەش ۋە تەكرارلاش بىلەن شوغوللەنمەسلىكىمىزدۇر.

ر. س. ف. س. ر. دە خەلق مەعارفى نوتغان يولدا تەكرارلاش خىزمەتى يىل بويىنچا دەۋام قىلادۇر، بو ئىش بىزدە ھەلىگىچە بولمادى، لېكىن ئېنىدى بىز ھەم ئوشوندىك، ئوشە سورەتدە بىز ھەم قويارمىز.

بوندان باشقا، بىزگە ئوقۇتغۇچىلار تاپبارلاندىنى بىر مەركەزگە بېغىش توغرى كېلىدۇر. بىر ئورتاق، تەكرارى ئىشلەرنە بېرىلىشى ئويلانغان ۲۵۰ مىڭ سوم

تورلك موزافانلارغا قايسى تەرتىپدە بولۇر؟ دېيىپ سوئال بېرگەن ئىدى. بىز، تەكرارى قورسالىرىنى تەعلیم - تەربىيە كۈچلەرى بار مەركەزى ئورنلاردا تۈزۈشنى تېگىش تاپامز. بىزگە حېكمەتنى تەبىئىيە كەيىنچىلەرى ۋە كېمىيا غەمەلىيات خانەلەرى تەجەبىز قېلىش لازىم بولادى. بىزگە، قورسالىرنىڭ پىراگراممىسىنى، خوتبە ئوسولى بىلەن ئېمىس بەلكى تەلەپلەردە ئىك كېيىنگى دەرىجە. پىرزات تەشەببۇس ئويغاتشلىق سۈرەتدە نەجىرىمۇي غەمەلىيات يولىدا ئىشگە ئاشىرماق تېگىش بولۇر. بىز ئويلايمىز، كىم - تاشكەنتدە نېمەلەرنىكى بار ھەمەسپىدەن: دارلفنون غەمەلىيات خانەلەرى، لابلانورىيە) بىلم يورتلارى غەمەلىيات خانەلەرى، كېمىياۋى كەيىنچىلەرمۇ ۋە خازرلاش ئىشى ئۈچۈن لازىم بولغان بىر مۇنچا باشقا فەننى مۇئەسسەسەلەردەن فايدالانا ئالورمىز. ئوقۇتغۇچىلارنى خىكايە سويلاش تەرتىپىدە ئېمىس بەلكى شۇنگە بېلىشى كېرەك بولغان نېرسەلەرنى كورسەتەن توشىتىش ئوسولى بىلەن خازرلاش كېرەك. قورسالىر ئۈچۈن كېرەك بولغان قايسىبىر ئىسبابلار فەرغانە ۋە سەمەرقەنتدە ھەم بار، زىرا، كىم ئۈندە ھەم بەغزى بىر مەكتەپلەر بار ۋە تەعلیم - تەربىيە ئىگەلەرى ھەم باردىلار، بېنائەن غەلەبىنى بو شەھەرلەردە ھەم قورسالىر تەشكىل قېلىش كېرەكلىرى. غومومەن تەكرارى قورسالىرى بېش مەركەز: سەمەرقەنت، بوخارا، خارەزم، خوقەند ۋە تاشكېنتدا تۈزۈش ئويلايدىلار.

ئورتاقلار، مەنە بو مەسئەلەنىڭ غەمەلى بىر مەسئەلە بولىشىنى نەزەردە توتىپ ھەر بىر ۋەكىل - دېلىگات بو مەسئەلە ئەتراپىدە مېيەسىنى ئېشلىتەن خ. م. ك. گە ئوقۇتغۇچىلارنى قايسى يولدا ۋە قايسى جايلاردا خازرلاش مۇمكىن بولشى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىم ئۈشۈنۈڭ بىلەن خازرلاش ئىشى ئۈچۈن ئانىق بىر رېجە تۈزۈش، خەتتا خەركەت چىشقا ياردەم قىلور، دېيىپ ئويلايمىن.

بىلم تەكرارلاش تېۋەرەكىدە مەھەللەردە ھەم بەغزى بىر خەركەتلەرنىڭ بولىشىدىن بىزنىڭ خەبەرىمىز بار، مەسەلەن فەرغانە موزافاتى ماددى مەبلەغلەر بىلەن بەغزى ئېشلىر ئېشلىدەن. باشقا مەبلەغلەر بو ئىشگە ئۈزلەرنىڭ مەھەللى سەرمایەلەردەن ھېچ نېرسە بېلىگىلەمەگەنلەر، بو ئىش ئەلبەتتە نا توغرىدۇر. ئاقچا مەبلەغلەرى تاپش يولىدا بىزگە بوتون فرقە قومىتەلەرى ياردەم قىلورلار؛ مەھەلگە قايتقاندىن كېيىن بىرنچى ۋەزىفە مەزكۇر يولغا تېگىشكە مۇقاردا ئاقچا تاپش، كىم - بىزگە ئاقچا تاپش كېرەك بولغانى بىلەن بەرابەر ئونى خەراجەت قىلغاندا ھەم سەرف قىلىنغان غەر بىر تېننى قشلاق ئوقۇتغۇچىسىنىڭ باشىدا موعەببەن مۇقاردا بىلم - تەجەبە قالدېرانورغان رەۋىشە سەرف قېلىش لازىمدۇر.

مەنە بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بوتون مەبلەغلەرنىڭ بىر قانچە قولىدا مەركەزىي لەشتىرىلىشى - يېغىلىشى بىلەن كېلىدۇ. مەنە بۇ ماددەنى ئېسىگە - جىسابقا ئالغۇ كېرەك. قاشقا - دەرىدەن ۋە باشقا جايلاردان كېلىدىغان ئورناقلار، ئومۇمەن ۱۵۰۰ ئوقۇتقۇچىنى تەكراردان ئۆتكۈزۈش كېرەكلىكىنى سۈبەلەيدىلەر. ئەگەر مەھەللەدە تەشەببۇس بولسا بۇنىڭ ئاقچامز يېتەدۇ. بۇ مەركەزدە بىر مەك ئوقۇتقۇچىنى تەكراردان ئۆتكۈزۈشكە سەمىئا سۈرەتتە ۲۵۰ مەك سوم تەدەببىن قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولىدۇ. مەنە بۇ رەقەم بۇگە كېرەكلىك ئېنىق ئاز مەقدارىدۇر. ئەگەر بۇ ھازىردە ئوشبۇ مەسىئەلە بىلەن شوغۇل ئەنسىكە مەككە ئېمىس بەلكى مەك بېشىبۇز كىشىگە يېتە ئالورمۇز. تەكرارى ھازىرلەش مەسىئەلەسىگە ئوبەز لەردە ھوسوسى سۈرەتتە ئىحتىيات بىلەن ئورۇنۇش لازىمدۇر. ئوبەز لەردە تەكرارى ھازىرقى قورسۇلارنى مەھەللى بۇ دەپتە جىسابىدان بوتون باشقا پىراگرامما بويىنچا تەشكىل قىلىش مۇمكىن بولۇر. بۇ بۇ يېردە فېزىكا كەبىنەلەر بىگە ئېسىگە بولساق ئولەر ئوبەز لەردە يوق، ئوشبۇ سەبەبەن ئوندا تەكرارى ھازىرقى بىلەن شوغۇل ئەنەش ئاشقۇچا ئاغىر بولغۇسىدۇر. ھولاسە بۇ مەسىئەلە ئاغىر مەسىئەلەدۇر. بۇ قورسۇلارنى ئاچىپ يۇبارىش دەن ئېلىگەرى جودە دېتەقتە بىلەن مودېر - ئوقۇتقۇچىلار تاپارلاماق تېگىش بولادۇ، قولبەز دە بولغان ھەر بىر نېرسەنى ئولچەك بىگە سالىپ بولغاندان كېيىنكىنە قورسۇلارنى ئاچىش كېرەككەن، بولماسە ئاقچانى بېكارگە سەرف قىلىپ يۇبارىش مۇمكىندۇر. بىر نېچە نەبەتتە مەركەز لەردە ئوقۇتقۇچىلارنى يېغىپ قولمۇزدا بولغان ھەر نېرسەنى بېرىشىمۇ لازىم بولادۇ. مەنە بۇ ئىش جودە ھەم ئاغىردۇر.

ياقۇندا بەجەرىلىشى تېگىش ئىشلەرىمۇ ئاغىر ئىشلەر بولۇپ بۇ ئولەرنى فەقەت جېددى ھەدەكەت قىلساقىنە ئەمەلگە ئاشىرا ئالامۇز.

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىۋاسىتە بىلىم - تەجىربە ئارندىرىشلارنى مەسىئەلەسى بويىنچا بۇنىڭ، ھازىردا ھېچبىر ئەمەلىي تەكلىپ ۋە مۇلاخىزەلەر يېمۇز يوقدۇر. بۇ مەسىئەلە بۇ دەپتە شەرتتە ئېچىدە بەنگى بىر مەسىئەلە بولۇپ، نە بۇنىڭ قارارلار يېمۇز ۋە تەدە ھۆكۈم ۋە فېكەرلەر يېمۇزگە باغلانمىسۇن. بەلكى فەرقە شورا ۋە باشقا تەشكىلاتلار تامانىدىن ئېتىفاق بىلەن فەتەي سۈرەتتە باغلانغاندۇر. ئەگەر بۇ كېلىگۈسى ئوقۇتقۇچىلار قۇرۇلتايدىن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئورۇن بېيەلەرى مەسىئەلەسىنى ئاچقۇ رەپىشە مۇھاكەمەگە قويساق، ئەگەر دە ئىفكار، ئومۇمىيەتنى ئوشبۇ بولغا جەلپ قىلا ئالساق ھېچ شۇبەسىز كېلىگۈسى بىلدا بەغزى بىر مۇۋەپپەقىيەت بەنەلەرگە

ئېرىشەرمز ۋە ئوقۇتغۇچىلارنىڭ ئۆز تەربىيەلەرىنىڭ مۇنتىزىم بىر ئۇسۇلىنى تۈزەتپ ئالارمىز. خازىردان مەھەللەدە ئوقۇتغۇچىلار قۇرلتايىغا چۇقۇر خازىرلىق ئوتتۇزىش لازىمىدۇر.

مەنە مېنىڭ بۇ مەسىئەلە توغرىسىدا ئەيتە تۇرغان سۆزلەرم ئۇشۇبولەر. مەنە تاغىن بىر قاتلا تەنبيە قىلىپ ئوتە مەنىكم - بۇ بېردە كورسەتېلىگەن رەقەملەر تەخمىنى سۈرەتدە كورسەتېلىگەندىرلەر.

ئوقۇتغۇچىلار تاييارلاش ۋە تەكرار مەسىئەللەرى تەبىئى رەۋىشىدە ھەمدە ئۆز ئارالارىدا ھەمدە مەكتەب تۈزۈلۈشىنىڭ بۇتون ئوسولى بىلەن باغلانغاندىرلار. ئولەر خ. م. ك. ۋە مەھەللى ئىدارەلەر ئىشلەرنىڭ بۇرچىگى تېپىپەسىگە قوراشلارى تېگىشدر.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

نيكىفيرى ئورتاقنىڭ مەخروزمىسى مۇناسىۋەتتى

بىلەن موزا كەرە.

سوراقلار:

۱ - بىر يىللىق تەئلىم - تەربىيە قورسالىرى ئۈچۈن قانداق كىشىلەرنى جەلپ قىلىنغۇسىدۇر؟

۲ - ئورتاقبىز قورسالىرىنىڭ ياقىراق شەھەرلەردە ئاچىلىشىنى سۈيىلەپ ئوتتۇرى. مەنە بو قورسالىرىغا قىشلاقلاردان ئوقۇتقۇچىلار جەلپ قىلىنارمى، ئەگەر قىلىنغان بولسا، ياناقخانىە ۋە باشقا نەرسەلەر بىلەن تەئىمىن قىلىنارمى؟ مەنچە ھەلىكى ۲۵۰ مىڭ سوم بو ئىشنى تەئىمىن ئىتىش ئۈچۈن كەملىك قىلسا كىرەك.

۳ - خوسوسى س - ب ئوسولبىگە نىچە ساعەت ۋاقت سەرف قىلغۇسىدۇر؟

جاۋابلار:

۱ - بىزدەكى بار خەلقنىڭ ساۋادلى بولغان ھەمدە ئۈزلەرىنى شورا مەكتەپلەرى ئۈچۈن تاييارلاماقنى ئىستەگەن. ساۋادى بارراق ئىسكى ئوقۇتقۇچىلاردان فايدالاندىرىشقا توغرى كىلەدۇر.

۲ - بوتون قورساتىنلارنىڭ ۶۰ فائىزىنى بىزگە بىرىشى كەلدە قىشلاقلاردان ئالدىغا توغرى كىلەر. بىز ئولەرنىڭ ئاۋقات ۋە كىيىملەرىنى بىرەمىز. لىكىن ماھىيانە بىرە ئالماسىز.

۳ - مېن بو مەسئەلگە جاۋاب بىرە ئالمىمەن. چونكى، بو مەسئەلە بىزنىڭ پروغ - راممامزدا كورسەتىلەدۇ، مېن ئوزمنىڭ مەخروزمىدە ئەيتىمەي قالدىغانمەن، كىم بىزلىر يوز كىشىنى قايتادان تاييارلاش يولىدا ئاشقچا كوچ سەرف قىلىپ، جىدىرەك ئىش كورمەكچى بولامىز. مەنە بولەر بىزنىڭ بىرلغوسى نازىرلارىمىز بولۇپ، ئۈزلەرى ئاشق - چاراق حازىرقى كورۇپ، قورسالىرىنى بوتون پروغرامما يولىنى ئوتسەلەر كىرەك.

سوراقلار:

۱ - باشقا مىللەتلەردەن ئوقۇتقۇچىلار قاپۇل قىلىنارلامى، نىچە فائىز؟

۲ - بو يىلدە بوا داسا ھەم، مەسئەلەن كېلگۈسى يىلدە سىياسى مەعارف ئىشچىلەرى خازىرلاش خېسابى ئالېنادرمى؟

جاوابلار:

۱ - ئالېنادرلار.

۲ - بو مەسئەلە سىياسى مەعارف مەدرووزەسىگە باغلانادر.

موزاكەرە.

فەرغانە ئوقۇتقۇ -

چېسى: بو ئورتاق ۵ - ۶ ئايلىق تەكرارى قورسلار مەسئەلەسىدە ئورتاق نېكىفېرفنك فېكرىگە قوشىلا ئالماسدان، تەكرارى خازىرلىق رېجەسىنى توزگەندە، مللەت ئەساسىدا ھەرگەت قىلىش كېرەكلىگىنى سوزلەيدىر. ئەدەبىيات مەسئەلەسىگە كېلگەندە، س. س. س. ر. دىك مەسكەو نەشرىياتىدىن ئالدىرش مومكىن ۋە قورسلارنىڭ داۋامى مەسئەلەسىگە قايتىپ، بو موددەنىڭ ئۈچ ئاي داۋامى بىلەن قەناعتلەنش لازىمدر. قورسلارنى ئاچش ئۈچۈن ۲۵۰مك سوم بىلەن فايدالانىش مەسئەلەسىگە كېلگەندە فەرغانە ۋە ئونىڭ ۲۷۴ تە ئوقۇتقۇچىلارنى اعتبار - غا ئالشانىڭ زەرور ئېكەنلىگىنى تەئكىد قىلىپ ئوتىدر.

غەبىدو جەببار: مەكتەپ تۈرى توزگەندە قوبىداغى ئەساسلار بىلەن غەمەل قىلىشنى تەئلىفى قىلىپ ئوتىدر: مەكتەپ تۈرىنى، مەكتەپ يوق، ياخود بولسا ھەم كەم جايلار - داغىنا كېڭەيتىرلسن. بىر دەرىجە يولغا سالغان مەدەتەپ تۈرى بار ئورنلاردا ئاچلما - سن. بو ئورتاق، يەنە بىزدە ئوقۇتقۇچى كوچىنىڭ كەملىگىنى نەزەردە توتىپ، بونون دىققەت ۋە اعتبارنى ئوقۇتقۇچىلار ئايبارلاشقا بېرىشنى تەكلىف ئىتەدر. ئوز - ئوزىنى تەربىيە مەسئەلەسىدە بو ئورتاق بو مەسئەلەنى جودە موھم ساناب ۋە بو ئىشپىدە تەشەببوس بىلەن فايدالانىشنى تەوسىيە قىلىپ ئوتىدر. قورسلار ئاچقان چاقدا، قوبى - داغى ئەساسلار بىلە غەمەل قىلىنىشى كېرەك.

قورسلارنى كەتتە تەجرىبە كورسەنش مەكتەپلەرى ئالدىدا ئاچلسن. شونىدە قورسلاردا ئىشلەش ئۈچۈن ھەربى ئوقۇ يورتلارداغى بېرلى خەلق تەلەپلەرىدەن فايدالانىش لازىمدر.

شونىڭ بەراپىرىدە قىزل چايخانى، عومومەن مەدەنى - مەعارف موئەسسەلەرىگە دائىر مەسئەلەلەر قورسلارنىڭ ئىش دائىرەسىغا كېرىتىلىپ، بو مەسئەلەلەرگە ئەھمىيەت

بىرلىس. فەننى سەياھەتلەر مەسئەلەسىدە بىو ئورتاق بولغىنى ھەم لازم ۋە زەرور تاپار. قورسلار ئۈچۈن ئوقۇتغۇچىلار تەعەببۇل قىلىنغاندا، تەلەپ ئالاش كىرەك. بۇنىڭ كىرگەن كىشىلەردەن فايدا كۆتەرەك بولسۇن. ھەم معارف ئىشىگە جەزىلى خەرىكەت قىلدىغان بولىشى كىرەك. مەسەلەن: بىزدە شۇندەي واقىئەلەر بولدى، كىم قورسلار دە ئوقۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمى معارف ئىشلەرى بىلەن مۇئەللىم مۇناسىۋەتتە بولمايدۇ.

حالمۇراتقۇ. بۇ ئورتاق ئىلىگەن ئىسخىما. تەرتىپىگە رازى بولا ئالماغانىنى بىلدۈرەدۇ.

ئەگەر ئوشۇ ئىسخىمانى ئەمەلگە ئاشىرسا، قورسلارغا ۱۴ - ۱۵ يەشەر ئۆسمۈر-لەرنى ئالاش ۋە قورسلارغا بېشى بىلەن مەكتەپنى بىتەرگەنلەرنى كىرىتىش كەبى ئەحوال توغرىدا قىلىش كىرەك، دېدى. تەعلیم - ئوسوللەر مەسئەلەسىگە كىلگەندە، بۇ ئورتاق قورسلاردا تەعلیم ئوسوللىرىنى ئەمەلى رەۋىدە قوبۇل قىلىشقا كۆرسەتەدۇ. ۋە بىزدە بىتەرەك مىقداردا ئوقۇ ئىسبابلار، ھەمدە قورسلاردا ئىشنى ئەمەلى رەۋىدە ئالۇ بارشقا كۆپ بىتەرەك ئوقۇتغۇچىلار بولغىنى تەكىتلىنىپ ئۆتەدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن دە ۱۰۰۰ كىشىلەر سانىغا قىز قىماسدان ۳۰۰ - ۴۰۰ كىشىنى تەلەپ ئالاش بىلەن قەناعتلەنىش كىرەك، دېدى.

قورسلارنىڭ مۇددەتى بىلەن ھەم رازى بولا ئالمايدۇ بۇ مۇددەتنى ۳ ئاي قىلىشنى تەكلىپ قىلىپ ئۆتەدۇ. ھەمدە مەكتەپ تۈرى تۈزگەندە ئۇنى كىلگەن مەسئەلەدە داۋام ئېتىپ تۇرگەن مەكتەپلەرنى تەئىن قىلىش كىرەك، دېدى.

پۇرىن: بۇ يەردە معارف توغرىسىدا كۆپ سۆزلەر سۆيلىدى. ئەمما ئوقۇتغۇچىنىڭ خەلق بىلەن مۇناسىۋەتى ۋە ئوبۇشماقلىقى توغرىسىدا ھېچ بىر سۆز ئەيتىلمەيدۇ. لېكىن بۇ مەسئەلە جۈدە مۇھىم. بىز كۆپ ۋاقىتلاردا، قىشلاق مەكتەپلەردە شۇغۇللانغان ئوقۇتغۇچىلاردان معارفكە عاممەننىڭ ئەھمىيەت ۋە ئىختىيارلىرىنى قازانماسلىقلار بىلەن، بەلكى ئۆزىنىڭ خەرىكەت ۋە مۇئەللىم بىلەن خەلقنى مەكتەپتەن قاچىرايدىغانلىرىنى ھەم ئۆچرەتمەز. خەلق، ئەلەھتە مەنە شۇندەي واقىئەلەر نەتىجەسىدە ئىسكى ئوسول مەكتەپلەرگە مۇئەللىم قىلىشقا، جەبۇر بولادۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قىشلاق مەكتەپلەرگە ئوقۇتغۇچىنى تەئىن قىلىشقا، خەلق تەن ئوقۇتغۇچى ئالدىدا تۇرغان مۇئەللىملىرىنى بەجەرشكە ۋە ئىختىيارغا جاۋاب بېرىش كىشىلەرنى بىلگىلەش لازىم. قورسلارنىڭ ئاچىلىشى توغرىسىدا بۇ ئورتاق - ئۆلەرنى ۳۰۰ - ۴۰۰ كىشىلىك قىلىپ، بۇنىڭ بەر ئابىرىدە ياخشى تەئىن قىلىش ۋە قايسى بىر جايلارنىڭ

ياخشى ئوقۇتغۇچىلارغا ئاچقانلىقلارنى ئىسەن چقارماسلىق لىرى تەنبىيە قىلىپ ئوتەدر. مەكتەپ تورىنى كىگە يىتىرش مەسئەلەسىدە ۋە بو ئوغرىداغى تەكلىف مولاخەزەلەردا ئىرسىدە يەنگى مەكتەبلەر ئاچشقا كوگلىنى يوبارماسدان داۋام قىلىپ تورغانلارنى كوچە يىتىرش بىلەن شوغوللاناش لازم. مەنە مونگە ئوزىنك رازىلىغىنى بىلدۈرەدر.

مەكتەپ بار جايلاردا شوندى ئەساسنى ئوشلامەك كىرەك، كم كەنتە ئەھمىيەت ئولەرنى كوچە يىتىرش ۋە تەئىمىن قىلىش ئىشىگە بىرلىسن. ھىچ بر يەنگى مەكتەپ ئاچشقا فىزىقلماسن. ئوقۇتغۇچىلار يىزدەن ۹۰ فائىزىنى چىقازب تاشلاش كىرەكلىگىنى تەنكىد قىلىپ اوتەدر. ئوقۇتغۇچىلارنىڭ خازرلىغىنى ۋە ئولەرنىڭ كەسبىنى ئارتىدىرش مەسئەلەسىنى ھەل قىلغاندا - مەعارف ئوچون كىشىلەرنى بىكار تاماق ئونسولەردەن ئىمەس. بەلكى فايدالى ئىشچىلەرنى ئاراسىدان ئاچرانب ئالاش ئىشىگە زور ئەھمىيەت بىرىش لازم. بىزنىڭ مەكتەپىمىزنىڭ ئەمچىلكىلەرى كوب: پروگراممالار يوق، ھەمدە ئوز بىلەدرگەن پروگراممالار كوتلگەنچە چىقمايدىر. دىمەك ئوقۇتغۇچىلاردا نەرسە بىيە ئىشلەرى ھەم يوقدر. مەنە بونى بولغا سالماق ۋە قىشلاق ئوقۇتغۇچىلارغا كىتاب، گەزىتە ۋە جورناللارنى ياقىنلاشتىرش لازىمدر. ئەمما بىزدە ۶-وز تىلىمىزدە يازلغان كىتابلار كەمدىر. بو ئورتاق كىيىن، بىنلار مەسئەلەسىگە، بىنلار يىمىزنىڭ ھىچ نىمەگە ياراماسلىقلارنى كورسەتب اوتەدر. بەنگى ئوسول بىلەن يەنگى مەكتەپلەرنى ۋجودگە چىقارش. فەقەتگىنە ئولەرنى بىنلار بىلەن تەئىمىن قىلغانداغنا مومكىن بولادى. مەنە بونگە ھەم ئەھمىيەت بىرىش لازم، دىدر.

ئىسارمۇ ھەممەدى: بو ئورتاق، تاجىكلار مەعارىپگە ئاز ئىعتىبار قىلىندى، دىدر. تاشكەنتدە تۈرك - تانارلار بىلىم يورنى بولب، تاجىكلار ئوچون بر گىنە ھەم ئورن ئاچرا- تەلەدى. بر باشقا يىرلەردەكى مەكتەبلەردە ئوقۇچىلار ئاراسىدا تاجىك ئوقۇچىلارنى يوقلىغىنى كورەمز. قوللانما ئەدەبىيات، ھەم تاجىك تىلىدە يوقدر، دىب شولەرنى ئىعتىبارغا ئالب، تاجىك مىللەتىنىڭ مەعارىفىنى يوكسەلتىرشكە ۋە ئونگە ھەم ئەھمىيەت بىرىش ئوغرىسىدا قارار چىقارشنى تەلەب قىلادى.

ۋىشىنىۋىسكى: مەن بالالار ئوبلەرى ۋە مەكتەپگەچە تەربىيە يورنى خادىملارنى خازرلاش ۋە قايتادان تاييارلاش مەسئەلەسى ئوستىدە ئوقتالماقچىمەن: بىزلەر مەدەلە مەدروزلەردە: «بالالار ئوبلەرى ئىشلەرىگە توسوق بولادىغان سەبەبلەردەن ئوقۇتغۇچىلارنىڭ خازراقسىز بولىشى» دىگەن سوزنى ئىشەنمەز. مەكتەپگەچە تەربىيە تورىنى غومومى كىگە يىتىش مالىيەگە موختاجدۇر. بو مەبلەغلەرنى بىز ئىختىساسى مەعارىفىمىز

دائىرەسىدە مەنزىھەتنى بار شورا ئىدارەلەرى ۋە خوجالىق ئورنلارىدىن مالىيە جەلپ ئېتىش ۋە ئۆزىمىزنىڭ چىقىملىرىمىزنىڭ كەمەيتىرىش بولى بىلەن ئاپا ئالارمىز، بىز قايتىدىن ئايبىرلاش ئىشىگە كىرىشكە مەبلەغلىرىمىز ئاجرا ئالارمىز. ھەمدە لازىم بولغان مىقداردا مەعارف خادىملىرىنى ئاپامىز نىكىفىرىف ئورتاق مەدروزمىنىڭ باشقا ماددەلەرى، حوسوسەن ۲نچى باسقۇچ مەكتەپلەر، ئوقۇتقۇچىلارنى باشقا ئورنلارغا كۆچۈرىش، اولەرنى خىزمەتتەن ئالاش ۋە پىراغرامما مەسئەلەلەرىدە. مەن ئورتاق نىكىفىرىفنىڭ فكىرىگە قوشىلا ئالمايمەن. فەقەت مەملىسىنى چوزىشنى ھەم ئىستەمەيمەن، دىدر.

ئوقۇتقۇچىلار ئايبىرلاش، فەوقلەددا مەھم مەسئەلەدر. بونى قوبىداغى رەوشدە تەھلىل قىلىش مومكىندر: حازرلاش، قايتىدىن ئايبىرلاش مەسئەلەلەرى، كىيىن بىلم يورنلارى ھەمدە تەعلىم - تەربىيە ۋى تىخنىكوملەر نوغرىسىدە سوزلەشكە نوغرى كىلەدر.

بولەر خاسسەوى سىفەتلەر تونب، فەقەت ئەلاخىدە رەوشدە گىنە جەل قىلىنا ئالادىلار. قورسلارنىڭ داوامى بىش ئاي ئىمەس، بەلكى بىر يىل بولۇش ئىگىشدر. بولەرنىڭ فەقەت ئاشقچا تەجربەسى بار ئوقۇتقۇچىلار كىرە ئالاشنى ئالدا تونب، ئاچلىشى كىرەك، بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلار بىزدا بار. لىكەن ئولەرگە خاس بولغان بوتون ئەحوال ھەمدە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بەجەرىش ئىگىش بولغان بوتكىل ۋە زىفەلەرگە ئەھمىيەت بىرىلىشى كىرەك. قورسلارنى موزافات دائىرەلەرىدە ئاچلىشى ياخشى مەھەللى رايونلار ئوچون ئاچلغوسى قورسلارنى خاتىلارغا مەخسوس بولۇپ ئاچىلىشى لازىمدر.

بىلم يورنلارى ۋە تەعلىم - تەربىيە مەسئەلەلەرگە ئوقۇتقۇچىلار، كوپ تەربىيە دائىرەسىدە ئوقۇ - ئوقۇتقۇچىلار ھەمدە پىروگراممالار مەسئەلەسى ئەتراپىدا كەمچىلكلەرگە ئوچرايمىز. ئورتاق بو مەجلىسنىڭ بومەسئەلەگە ئوزىنىڭ ئەھمىيەت بىرىشى ۋە بىزدە كوپ بولغان كەمچىلكلەرنى بىتكىزىش يولىدا ياردام قىلىشقا ئىشانادر. ۋە ئومىد قىلادر.

ئورتاق نىكىفىرىفنىڭ كىيىنگى سوزى.

ئورتاقلار، بو بىردە مېنىڭ مەدروزمىگە مونتەقا مونسەبەتنى بولماغان مەسئەلەلەرگە ئورنىلىپ ئوتلىدى. مېن يالغىز ئەساسى مەسئەلەلەرگە گىنە جاواب بىرەمەن. ھەمدە مەن ئىلگەرى، بىرنىچە ئورتاقلار بو بىردە ئوقۇتقۇچىلار حازرلاش ۋە ئولەرنى قايتىدىن ئايبىرلاش ئىشىدە مالىيەت مەسئەلەسى ئىتتىبارغا ئالېنىشى كىرەكلىكى نوغرىسىدا سوزلەندى، مېن شونى ئەينەمە كىچىمەن: بەغنى خەلق مەعارف كەمىسەرلىكى - بوتون

ئىشكىزنى جومھورىيەتتىمىزدە نورادىرغان بونىكل عاممەنى نەزەردە تۇتىش چىزىغىدا بىر دىك تۇزىن، بو مەسىئەلە بىزنىڭ ئالدىمىزدا نورمايدىر ۋە نورىشى ھەم كىرەك ئىمەس. ئىندى ئوقۇتقۇچىلار خازىرلاش ئىشلەرىگە كىلىسەك، بىز ئەساسى ئوقۇتقۇچىلار عاممەسىنى نەزەردە تۇتەمىز. قورسلىرىنىڭ قانچا موددەت داۋامى ۋە ئۇندە تەربىيەلەنگۈچىلەرنىڭ سانىغا كىلىسەك، ئورتاقلىرىمىزدا فىكىردە باشقالق ۋە بىر ئاز قارشىلىق باردى. ئولەر - ئوقۇتقۇچىلارنى قايسى تاييارلاشقىمىز توغرىسىداغى رىجەنى كىكەپ تەردەرلەر. بو توختالاش ئورنى جودە ھەم ئاغىر ھەمدە كۆپ ۋە كۆپ كوچ تەلەپ قىلادى. ئولەر موددەتنى قىسقارتىدلار. مېنىچە بو توغرىلەر بىزلىر (بو قورسلىرىدا) ھەم خوتبە ئوسولى، نەعلېم ئىعدادى مەكتەپ ئوقۇشى ھەمدە فەننى سىباحەتلەر بىلەن فايدالانىشىمىز لازىم. تىگىشلى بىرگە چىقىپ ھەلىكى ئوسول ۋە تەرتىبلەرنى بىر بىرىگە بوتون ئوقۇتقۇچىلارنى ئوراپ ئاللىق دەرىجەدە موقابىل قىلىپ، ئوشلەپ ئالسا قىغىنا، بىر ئاز يوكسەلگەن بولارمىز. مادامىكى مالىيەمىز ۳۰۰-۴۰۰ كىشىنى گىنە سىغدىرار ئىكەن، ئەلبەتتە شونى قابول قىلىشقا مەجبورمىز. بىز خەلق مەعارىفىنى ئالغا يوبارشقا مەجبوردرمىز. ئەگەر ئوبەز دە ياخشى تاييارلانغان ئوقۇتقۇچىنى يوبارب قىلاققا تاييارلانماغانلارنى قالسا، بىز خەلق مەعارىفىگە فايدا بىرگەن بولامىز؟ يوق. بىز بوتون تەدرارى خازىرلىقنى ۋە مەعارىفىمىزنىڭ بوتون خەرىكەتىنى مومكىن قەدەر كىك رەۋىش دە تۇزىش ۋە ئوقۇتقۇچى عاممەسىنى ھەم مومكىن قەدەر كىك رەك سورەندە ئوراپ ئاللىقا مەجبوردرمىز. مەنە خازىرى شەرائىتىمىزنىڭ تەلەپ قىلادىغان نەرسەسىدىر. كىك تۇشنىش كىرەك. بونى ئىپلەي ئالامىز؟ ئەلبەتتە ئىپلەش كىرەك. شونىڭ ئوچون گىنە بىز بو بىردە كىكەش ب ئوترامىز. ئەگەر بىزنىڭ ئولەرنى قايتادان تاييارلاشقا كوچىمىز بىتمەسە، ھىچ نىمەگە ياراماغان بولارمىز. مەنە ۋەزىفەنى شورەۋىدە گىنە قوشىغا يارىدىر. بو مەسىئەلەنى خەربى زەربەلك ۋەزىفە سورەتىدە ئالب، ئونگە تامان يورشىمىز كىرەكدر. ئەگەر شو ياز ئىچىدە ۵۰۰ كىشىنى تاييارلاماساق ھىچ نەرسەگە تەرزىمەگەن بولارمىز.

نورغان ئورنىمىز تاشكەنت. مەدەنى مەركەز بولماسدان، ئىفلاس سۇۋالار چوقورى بولب قالادىر. بو ھەم موھم مەسىئەلدەر. موددەت بىلگىلەش مەسىئەلەسى مېنىڭ نەزەردە كۆپ ۋاقت سەرف قىلادىر، دىب ئويلىمەن. مېنىچە قورسنى ئوچ ئايغا ۋە قورسائىلارنىڭ ۳۰۰ گەچە قىسقارتىشقا تەلەپ بار. ئىندى ئىش نىمەدە قالدى؟ ئوردا ئورتاقلار، ئوسول - تەرتىب ۋە باشقالارنى سىلاماققا كىرەشەلەر. بىزگە

ئوقۇتقۇچىلارنى نورلى بول بىلەن قايتادان تاپبارلاش، قايتىدىن تاپبارلاش كىرەك، دېيىپ سۆزلەيدىلەر. ۋە خوتىنە، غەمەلى ۋە تەجرىبى ئوسوللەرنى ياقلاپ چىقىدىلەر. ئورتاقلا، بىزگە قايتادان تاپبارلاش قايتىدىن ئىككى يىگىل ئوسول بىلەن بەجەرش مومكىن بولسا، اوشەل بىردە ئشلەش كىرەك. ئەگەر يەنگى بىر اوسول بولمىسا

ھەم، ئىسكى ئوسول بىلەن باشلاش كىرەك. قانى ئورتاقلا! يىلقى قورسارنى ئاچش مەسئەلەسىگە ئورنىسەك، ئۇلەر كىلىگوسىدە مەعارفىنى بولغا قوبىش، بۆكسەلتىرش تەرتىبى ۋە مەقسەدى ئاستىدا ئاچلىنىلار. بىز يىلقى قورسارنى نېمە ئوچون مارتىدان ئاچماقچى بولامىز؟ خالبۇكى قورسارنى دېكەبىر ۋە نوپايرداغىنا يىغا ئلامىز. ۋەزىفە زەرىيەك بولادىغان بولسا، جەدى خەرەكەت كىرەك. بوقسە چىتدە قالىشىمىز مومكىن. بو ئش غەمەلى ھەمدە موعەببەن

بىر نىزام ۋە تەرتىب - بىلگى رەۋشە ئشلەپ چىقارشغا موحتاجدۇر. ۲نچى زور مەسئەلە - سىياسى مەعارف مەسئەلەسى بىلەن ئوغراشماغانىمىز. مېن بوزدە شونى ئەيتە ئالامەن. كم قشلاق ئوقۇتقۇچىسىنى خازىرلايدىغان بولساق، بو

ۋاقتدا سىياسى مەعارف ئشچىلەرىنى ھەم تاپبارلاشىمىز لازىمدۇر. ئىندى مەكتەپ تۈرىنى كىنگەيتىرشكە كىلسەك، بەغزى ئورتاقلا كىنگەيتىرش، ياخود تەئەمىن مەسئەلەسىنى موخاكەمەكە قويايدىلار. بو نا ئوغرى بىر نەرسەدۇر. مەسئەلەلەرنىڭ ھەر ئىككىسى عاددى بىر مەسئەلدۇر. بىزنىڭ قاشقارداريا موزافاتىمىزدا ۱۳تە مەكتەپ بولۇپ تەرتىبىسز حالدا ياتادۇر. دېمەك، بو بىردە بەنگىلەرنى ئاچماسدان، ئىسكىلەرنىڭ ئىسلاھ قىلىشغا ئوغرى كىلەدۇر. بىز ھەلى بوزدە يامان مەكتەپلەر بىلەن كۆپ عومر ئوتقوزامىز. مەنە سىكىن - سىكىن اولەرنى تۈرەش لازىم. مەنتەبگە بىزنىڭ اختىياجىمىز كەتتەدۇر. ئونى مومكىن قەدەر تولغاشغا خەرەكەت قىلىش كىرەك.

تەرتىبىسز بولسا ھەم ئوقۇش ياخشىمى، ياكى ھىچ بىر ئوقۇماسلىق ياخشىمى؟ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئورلەرى مەسئەلەسىگە كىلىگەندە، بىر ئورتاق ئولەرنى ۹۰فائىزىنى چىقارب تاشلاش كىرەك، دېدۇر. مەنە بو خ. م. ك. نىڭ ۋەزىفە قىلىپ توتمايدۇر. بىز ھەر بىر ساۋادلىق كىشىنى ئالتىن بىلەن ئولچەپ، تەقدىر قىلىشىمىز كىرەك. مەكتەپلەرگە ياخشى ئوقۇتقۇچىلار بىرىپ، ئولەرنى ياردام ۋە سەبابلەرى ۋە باشقالار بىلەن تەئەمىن قىلغانغاچا، بىز يەنگى مەكتەپلەر ئاچا ئالمايمىز، دېدى. ئەگەردە بىز مەسئەلەنى شۇ رەۋشە ئويساق خەلقنى مەدەنىيەتتەن قاچىرامىز، خەلق ئىسكى مەكتەپلەرگە مەبىل قىلار ۋە ئولەرنىڭ ئابرولارنى ئارتىپ، بىزنىڭ مەكتەپ ئشەن قالشغا مەجبۇر بولار. مەنە مېنىڭ ئەيتەدۇرگەن سۆزلەرم شولەردۇر.

ئوزبېكلەرنى ئورگەنش يەچىكەلەرىنىڭ نىزامنامەسى

- ۱- ئوزبېكلەرنى ئورگەنش ئىشلەرىنى يۈكسەلتىش مەقسەدى بىلەن ۋىلايەت ۋە شەھەر، تومەن مەعارف شۆبەلەرى مەكتەپلەر، قورسۇلار، كۈتۈپخانىلەر ھەم باشقالار خوزۇرىدا ئوزبېكلەرنى ئورگەنش يەچىكەلەرى ئويۇشۇرىلار.
- ايسكەرتمە: مەكتەپلەر، قورسۇلار ھەم باشقالار خوزۇرىدا گى بەچىكەلەر باشلانغۇچ بولۇپ ئويۇز مەعارف يەچىكەلەرىگە تايىق بولادۇرلار. ئەمما قالغن بەچىكەلەر ۋىلايەت مەعارف شۆبەسى يەچىكەسىگە تايىق بولادۇرلار.
- ۲- ئوزبېكلەرنى ئورگەنش يەچىكەلەرىنىڭ ئەزالارى ئوقۇتقۇچىلار، تىل - ئەدەبىيات ھەم مەشىھەت ئىشلەرىگە ئەلاڧەلك كەسەلەر ۋە ئومومەن كوڭل بېرىپ ئوزبېكلەرنى ئورگەنش ئىشلەرىگە فايدا كىلتىرە تۇرغان زاتلاردان عىبارەت بولادۇر.
- ۳- ئوزبېكلەرنى ئورگەنش يەچىكەلەرىنىڭ مەقسەدلەرى تىل، ئەدەبىيات، مەشىھەت ھەم ئوزبېكلەردە بولغان خوسوسى ئەحواللارنى ئورگەنش، ھەم شۇنداق تىل، غورۇق، غادەتگە دائىر مەلۇمانلار ئويلاشۇر.
- ۴- بەچىكەلەر ئوزبېك تىلىنى ئورگەنىپ، ئوزلەرىنىڭ فەعەلىيەتلەرىدە غەمەلى آرزۇ قىلىپ تىلگە دائىر مەلۇمانلار بېغناشنى آلدۇرلار. مەوجود شېۋەلەرنى ئورگەنش، خەلق رىۋايەتلەرىنى، چىكايەلەرىنى، فەكرلەرىنى، ئەشولەلەرىنى ۋە باشقالارنى بېغناشۇر.
- ۵- بەچىكە ئەزالارى ئومومى يىغندا رەئىس، رەئىس اورۇنباشارى ھەم سەر كاتىبەن عىبارەت رىياسەت ھەيئەتى سايلادۇرلار.
- ۶- باشلانغۇچ بەچىكەلەرنىڭ رىياسەت ھەيئەتلەرى تومەن بەچىكەسىدەن تەعلىمات ۋە ۋەزىفەلەر آلدۇرلار. قالغان بەچىكەلەر بولسا ۋىلايەت - مەعارف بولۇملەرىدەن تەعلىمات آلدۇرلار. ۋىلايەت مەعارف بولۇملەرى ھەر خىل ۋەزىفەلەرنى ئوزبېكلەرنى ئورگەنش قومىتەسىدەن آلدۇر.
- ۷- بەچىكەنىڭ پىرىزدىيومى ئوزبېكلەرنى ئورگەنش موزىسى، كورگەزمەلەر، غىلمى سەياھەتلەر ھەم باشقالار ئويۇشۇرلار.
- ۸- باشلانغۇچ بەچىكەلەرنىڭ ھەيئەتى رىياسەتلەرى ئوز ئىشلەرى توغرىسىدا،

ئىشلەش ھەققىدە بويروق آلدقلىرى بەھچىيىكەلەر ئارقالىق ئوزبېكلەرنى ئورگەنش قومىتەسىگە ئايلىق ھەم يىللىك ھېساب تاپشرادرلار.

۹- پرىزدىيوم ئوزىنىڭ فەعالىيەتى ھەم كىرەكلىك تەدبىرلەر لايىھەسى توغرىلاردا ئەزالارنىڭ ئومومى يىغىنىداغى ئوگەرەكگە ھېسابات تاپشرادرلار.

۱۰- ئوزبېكلەرنى ئورگەنش توغرىسىدا ماتىرىياللار يىغىش ئۈچۈن ئوگەرەك سېكىسىيەلەرگە بولنەدر.

(۱) ئەدەبىيات نلىنى ئورگەنش.

(۲) تەئرىخ ئوقوشنى ئورگەنش.

۱۱- ئوزبېكىستاننى تاناش ماتىرىياللىرىنى يىغىش شونىڭ بىلەن بىرىلە ئورغان غەلاھىدە دەستورلەمەل بويونچا يوروتىلەدر.

۱۲- ئوگەرەكنىڭ اىچىدە اشلەش تەرتىبى؛ ئوگەرەك پرىزدىيومى تامانىدان ئاىپارلانې، ئومومى يىغىن تامانىدان تەسدىق ايتلەدر.

۱۳- يىغىلغان ماتىرىياللارنىڭ بىر نوسخەسى ئوگەرەكنىڭ كورگەزمەسىدە ساقلانې ۋە بىر نوسخەسى سەمەرقەندە ئوزبېكلەرنى ئورگەنش مەركەزى قومىتەسىگە يوبارىلور.

۱۴- ھەمە ئىشلەر ۋە موۋەققىيەتلەر باشلانغىچ بەھچىيىكەلەردە تومەن مەعارف شوعبەلەرگە، اولەر آرقالىق وىلايەت مەعارفلەرگە ۋە اوندىن مەركەزى قومىتەگە يوبارىلادر.

۱۵- ئوگەرەكنىڭ مەقسەدى بولغان اشلەرنى اشلەش ئۈچۈن قوبىداغى اورنلاردان سەرمايە توپلاشى مومكىن: ۱- ئەزالارنىڭ، ئومومى يىغىش تامانىدان تەدبىرلەنگەن ئەزالىق بەدەلى تولاشلارنى. ب- ھەر خىل تەشكىلاتلارنىڭ موعاۋەنەتلەرى.

۱۶- بو سەرمايدلەرنىڭ توغرى سەرف قىلىنىشى ئوگەرەكنىڭ ئومومى يىغىنى تامانىدان سايلانغان تەفتىش قومىسىسى تامانىدان تەدبىرلەنور.

اىسدەك: ماتىرىياللەر مەخسوس قوللانمالار آرقىلى توپلانور.

ئوزبېكىستاننى تاناش مەركەزى بويوراسىنىڭ نىزامنامىسى

ئوزبېكىستان ئۆلكەسىنى تاناش مەركەزى بويوراسىنىڭ مەقسەتلەرى شۇلاردىن غەيرەت:

۱- ئوزبېكىستان دائىرەسىدە ئاشلىنىدىغان؛ ئۆلكە تاناش ئىشلەرنىڭ جىسابىنى ئال. ۱- ئوزبېكىستان جوددى ئېچىدە ئاشلىپ يورغان ئۆلكەنى تاناش مۇئەسسەسە ۋە تەشكىلاتلارنىڭ ئىشلەرنى رېجەگە قويىش، اولەرگە رەھبەرلىك قىلىش. ئەگەر بو تەشكىلاتلار عوموم ئاتفاق دائىرەسىدە ئەھمىيەتكە مالىك بولسا، ئو ۋاقىت ئوزبېكىستان ئۆلكەنى تاناش قومىتەسىنىڭ مەركەزى بويوراسى اوز ئىشلەرنى، اوشا جومهورىيەت اولكەنى تاناش قومىتەسى بىلەن آڭلاشپ يوروتىدۇ. ب- ئوسول مۇزىقىلەرى ھەم، اولكەنى تاناش ئىشلەرىدە عومومى تەرتىپ ۋە نىزاملار تۈزىدۇ.

۲- ئۆلكەنى تاناش مەركەزى بويوراسى اوز تەلەكلەرگە مۇۋەپپەقى بولاش ئۈچۈن قوشنى جومهورىيەتلەرنىڭ ئۆلكەنى تاناش مەركەزى قومىتەلەرى بىلەن مەھكەم مۇناسىبەت باغلايدۇ.

۳- اوز ئىشلەرىدە دەۋلەت، عىلمى ۋە جەمئەت مۇئەسسەسەلەرى بىلەن مۇناسىبەتدە بولۇپ، او ايدارەلەرنىڭ ئىشلەرىگە قانناشش ئۈچۈن ئوز ۋەكىللەرنى يوبارشقا خەتلىك بولادۇ. ۋە شۇنداق بو مۇئەسسەسەلەرنىڭ ۋەكىللەرنى كېتىگەش ئاۋۇشقا ئىگە قىلىپ ئوز ھەيئەتكە آلدۇ.

۴- ئۆلكەنى تاناش مەركەزى بويوراسى ئوزبېكىستان خەلق مەعارف كەمبىسەرلىگىنىڭ مەركەزى عىلمى شوعبەسى آلددا حسابلانادۇ.

۵- ئۆلكەنى تاناش مەركەزى بويوراسى مۇئەسسەسە ۋە تەشكىلاتلار بىلەن يازشغاندا عىلمى مەركەزنىڭ مۇھرىدەن فايدالانادۇ.

۶- ئۆلكەنى تاناش مەركەزى بويوراسى اوز ئىشلەرنى قوبىداغى سېكسىيەلەردە يوروتىدۇ:

۱- جۇغراڧيا سېكسىيەسى (بولمى).

ب- تەئرىخ سېكسىيەسى. بۇندە ئوزبېكىستاندا باشاغان ۋە باشايتورغان خەلقلەرنىڭ تەئرىخى ۋە سىياسى مەھىشەتلەرى قارالور.

ج- نەزمىيات، تىل بلىش، خەلقلەرنىڭ عورنى عادەتلەردىن مەلومات ئال، مەعارف سېكسىيەلەرى.

- د - خوجالوق، ئقتىسادى، مەيدە ھونەرچىلىك (كوستار) سەئاعدىتى، ھەم اشلەب چىقارش ۋە فەبرىك - زاوود سەئاعەتلىگە دائىر سېكىسىيەلەر.
- ھ - قشلاق: روزگار، قر ئشلەرى، سەبزه وارچىلىك، باغچاچىلىق سېكىسىيەلەر.
- لەرى ھەم ھەيۋانات آسراش، يېردەن فابىدالانىش، قشلاقنى بلش سېكىسىيەسى.
- ۷- ئولكەنى تانىش مەركەزى، بويوراسى قويىداغى ۋە كىللىلەردەن عىبارەت بولار:
 - ا - عىلمى مەركەزنىڭ ھەر عىلمى شوغبەسىدەن بر ۋەكىل.
 - ب - سەمەرقەندنىڭ مەركەزى عىلمى، فرقه ۋە جەمئەت موئەسسەسە ۋە تەشكىلاتلاريدان اوقوش يورتلارى، ايكنچى باسقچ مەكتەبلەرى. بلم يورتى. قشلاق خوجالوق تېخنىكوميدان برتەدەن ۋەكىل.
 - ج - تاشكىنت ھەم باشقا ويلايەتلەرنىڭ عىلمى جەمئىيەت ۋە موئەسسەسەلەرىدەن برتەدەن ۋەكىل.
 - د - مەھەللەردەگى ئەعزالار.
- ۸- ۋەكىللەر تاشكىنتدەن، يا باشقا جايلاردان چاقىرلغان ۋاقتدا ئەعزالارنىڭ يىغىنلارى عومومى، مەھەللى موئەسسەسە ۋە كىللىلەرنىڭ تاشكىنت يا سەمەرقەنددە چاقىرلغان يىغىنلارى مەھەللى يىغىن سايلانار.
- ايسكەرتمە: ئولكەنى تانىش مەركەزى بويوراسىنىڭ ئەعزالارنىڭ عومومى، يىغىنلار يىغىن، مەھەللى يىغىن تامانىدان ھەيئەتى رياسەت سايلانار. عومومى يىغىن ايسە بونى قايتادان سايلانار.
- ۹- ئولكەنى تانىش مەركەزى بويوراسىنىڭ ئەعزالارى: رەئىس، رەئىس ئورونباسارى ھەم سەر كاتىب ۋە ئىككى ئەعزادەن عىبارەت ھەيئەتى رياسەت سايلانار.
- ۱۰- ئولكەنى تانىش مەركەزى بويوراسىنىڭ اشلەرى ھەيئەتى رياسەت تامانىدان اشلەنگەن ۋە عىلمى مەركەز تامانىدان تەسدىق قىلنغان دەستورلەر. مەللەر بىلەن يورگىزىلور.
- ۱۱- ئولكەنى تانىش مەركەزى بويوراسى اوز اشلەرىدەن عىلمى مەركەزگە ۶ اىلىق ۋە يىللىك حساب بىرەدر.

«مەعارىفى ۋە ئوقۇتغۇچى» جورنالنىڭ اوقۇغۇچىلارغا

موختەرەم ئورتاقلار!

جورنالنىڭ چىقا باشلاغانغا ۳-۴ آي بولادى. بۇ جورنالدىن ئومىدىمىز جودە كەتتەدر، چۈنكى بونىڭ اتى «مەعارىفى ۋە ئوقۇتغۇچى» دۇر.

بۇ دە توركىستاننىڭ انتىباھ دەورىگە كىرگەندىن بېرى بۇ عىلم ۋە مەعارىفى تەبەقىسى كۈندەن-كۈن ارتماقدادۇر. بۇندەن ۲۰-۳۵ يىل ابلگەرى بونون توركىستاندا بىر تە گىنە گەزىت بولسا قانچا قووانار ئىدىك. ۋە داىما «مەدح ۋە مەننا» بىلەن بورىر ئىدىك. بۇ كۈن كۈرەمزم كىم مەعارىفچىك جەرىيانى كوچ آلماقدادۇر. ھەر يىل دىيەرلىك بەنگى مەكتەبلەر آچىلماقدا، موعەللىملەر بىمىز كۈپەيمەكدە، تەلەبەلەر بىمىز آرتماقدادۇر. تەبىئىدىكى، مۇئەسسەسە ۋە كوچلەر بىمىز آرتقان ساىن احتىياج كوچەيدۇر. احتىياجنىڭ كوچىلىگىنى تەجرىبە بىلەن كورماقداىمىز. ھەلىگەچە اىڭ زەرۇر مەكتەپ كىتابلارى نورلى سەبەبلەر بىلەن باسلىماي قالغان ئىدى. تىلمىزگە ۋە ئەدەبىيا تىمىزگە عائىد ئەسەرلەر باسىلا باشلاغان دان بېرى، ھەتتا «قىرغىق» ى تولماي ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى باسماسىنى كورەمىز. ئىستەر «مەعارىفى ۋە ئوقۇتغۇچى» ئىستەر بۇندەن ئىلگەرى چىققان جورناللار بىزنى قەناعەتلىنەلمەسەلەر، ۋە بىر نىزام بىلەن بارا آلمان بولسا ھەم كۈپ تارقالغانلىقلار بىنى كورەمىز. بۇندەن مەعلوم بولادىكى، اىلمىزنىڭ نىمە بولسا بولسون اوقۇشقا احتىياجى بار دۇر.

ئوز بىكىستان مەعارىف كەمپىسەرلىگى بۇ ھالىنى نەزەردە تونۇپ شو بوبوك ۋە كىڭ احتىياجنىڭ ھىچ بولماسا بىر چەككەسىنى گىنە تولدۇرش ۋە باشلاپ اىڭ باشلانغۇچ رەھبەرلەرگە موختاج بولغان اوقۇتغۇچىلارنى تەئىمىن قىلماق ئۈچۈن شو، «مەعارىفى ۋە ئوقۇتغۇچى» جورنالىنى چىقارماقدادۇر.

جورنال بىمىز ھەلى تەشكىلات دەورىدە بولغانىدىن تىخنىكە جەپەتلەرى، تارقاش بوللارى ھەلى تەرتىبسىزدۇر. لاکىن بولارنى يوقاش ئۈچۈن جەددى چارەلەر كورولمەكدەدر.

جورنال بىمىز عومومەن مەعارىفى اشلەرگە عائىد بولغانىدىن بولمىلىرى ھەم قوبىداغىچادۇر:

۱- عومومى بولمى،

۲- تەعلیم تەربىيە بولمى،

۳- ئەدەبىيات بولمى،

۴- اجتماعيات،

۵- ئۆلكەنى تاناش،

۶- سوئال جەوابلار،

۷- تەنقىد ۋە موباحەسە،

۸- كىتابىيات،

۹- خەبەرلەر،

۱۰- استىلاخ،

۱۱- فىنى،

۱۲- رەسمى،

جورنالنىڭ شىۋا ئون بىر كىمى مەزۇع دائىرەسىدە چىققۇسى ۋە شۇ مەزۇعەلەرنىڭ مەھەللىلەرگە باقىدىغان ەلاقەدار قىسمىگە ئەھمىيەت بېرىۋىدۇ. ئىنقىسۇ سوئال ۋە جەوابلار بولمى بىزنىڭ مەھەللىلەر جەياتى ئۈچۈن بىر كىم. چۈنكى مەھەللىلەر ئۆزىنىڭ بىلەن ۋە ئىشباھگە توشىگەن مەسئەلەلەرى توغرىسىدا توغرىدىن- توغرى جورنال ئىدارەسىدىن سورايدۇ. ۋە جورنال ئىدارەسىدىن مۇتەخەسسسلەر قەلەمى بىلەن جەوابلار ئالدىكى بومەللىم ۋە تەلەپلەرنىڭ جورنال بىلەن رابىتەلەر- يىنى مەھكەملەمەك ئۈچۈن بىر بولمىدۇ. ئوقۇغۇچىلار بىزغا شۇغۇزۇر ۋە شۇنلەكلەرنى تەقدىم قىلىپ ئۆز جورناللىرىگە جەدى آرالاشلار بىنى سورايدۇ.

اوزبىكىستان مەعارىف كەمىسەرلىكى

يانىداغى عىلمى مەركەز

ئىعتىزار.

ئوزبېكىستان تۈزىلىشىدىن كىيىن چىقا باشلاغان، مەعارف ۋە ئوقۇتغۇچى «جور» نالى خازرغاچا 3 سان چىققان بولساھەم ئۇل ھەم ئوزۇقتىدا چىقمادى، ئىككىنچىدەن مۇندە- رىجە ياغىدان جۇدە سۇيۇق ئىدى. بۇنىڭ سەبەبى ئىسە بىر تاماندان مۇئەسسەسەلەر نىڭ كۈچىشى بىلەن ئىسكى تەرتىب ۋە ئىنتىزامنى بىتتىرىلىپ، باشقا شەكىلدە قۇربلا باشلاغانى، ئىككىنچىدەن جورنال ئىدارەسىنىڭ تاشكىنت ۋە سەمەرقەند بولۇپ ئىككى- گە بۆلۈنگەنى بولدى. تەبىئى بونىڭ ئۈستىگە بەغزى بىر كىچىكلىكلەر ھەم قوشلغاچ مۇكەممەل بىر نىقىسان ھەيكەلى قۇرلدى.

مەعارف كەمپىسەرىلىكى تەشكىلات ئىشلەردەن بىر ئارقونلغاچ، بۇكەمچىلىكنى تۈزە- تىشنى ئوزپىلانغا كىرتدى. باشلاپ ئۇنىڭ قىلغان ئىشى:

۱ - جورنالنىڭ غۇمومى شۇغەلەرىنىڭ مەجھول مەسئۇلىيەتلەردەن ئالب بىردەن بىر جاۋابگەر ئولراقىلىمى شوراغا تاپشۇرۇش.

۲ - ئۇنىڭ غىلىمى ۋە ئەدەبىي ياغىنى نەئىمىن ئىتەمەك ئۇچۇن مەسئۇل ھەيئەت كەبى بىرنەرسە بىلگىلەش.

۴ نچى ساندىن باشلاپ ھەر ئايدا بىر تاقىر چىقارۇپ تۇرۇش بۇ مەسئۇل ھەيئەتكە تاپشۇرلدى. ھەيئەت ئىسە جورنالنىڭ ھەجىمىنى تورت جۇزدەن ئارتىماسلىغىنى، ئەدەبىي قىسمىنىڭ مۇھىم ئورن تۇتىشى كىرەكلىكىنى، تەغلىم- تەربىيە ۋە باشقا غىلىمى مەزە- لەرگە نىگىشلى باسىلەتۇرغان نەرسەلەر جىددى تەرجىمەلەر مۇھىم ئورن تۇتارلار، ۋە مۇمكىن قىلار ئۇزبېك مۇھەررىرلەرى جەلىب قىلىنار، كىم بۇنىڭ ئۇچۇن تەشە- بىۋىس قىلىندى ۋە جىددى ۋە غەلەلەر ئالندى. ئىندى ئىش غەزىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەمە نىگە قالدى.

«باشقارما»

San gu non adab dur-ka uni. Darypa

ئىدارەدەن جاوابلار:

— مۇرەتتىپ كەتكەنگە: «مۇدەت كۈنلەرگە كۆز باخشى باشلانغان لېكىن سىزنىڭ ئۆزىڭىز
بىر ئاز تىرىشسە كۆز ياخشى نېرسەلەر بازارسىز.

— نېمەت دەگەنگە: ئۈزبېك سەرفى مەسئەلىسى نۇقتىسىدا بازارغا مەسئەلە
نېھايەت دەرىجىدە ئوزۇن ۋە استىلاخار جۈدە ئۈزبېك كۆزچە ئەلچىلىكىدە مەسئەلە
«بىزنىڭ زاتلار» دېيىش ئۈزى ئىرىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن
«ئىرىك زات» دېيىش بوزۇق تەبىئەتتە. بۇنىڭ ئۈستىگە بۇ تەبىئەتتە نېمە مۇرە
ئىتىلىگەن، بۇ مەلۇم ئىمەسىر. تويغۇ، فېكرو ۋە خەتەر، تەبىئەتلەرنى ھەم ئۈزۈش
تويغۇ ھەم مەناسىدە ئەلچىلىكى، شۇغۇر مەناسىدەمى، خەتەر ئارخى تېگىشى؟
شۇنداق ئورۇنلاردا ئۈزۈم ۋە ئومۇمىيەتتە ئىستىلاخار ئەلچىلىكى ئىكەن، مۇقەبلە
ئورۇن ئىستىلاخىنى قوش كېرەك. بولمىسا بۇ ئىستىلاخار ۋە قەتئىيەتتە ئىستىلاخار
بىلەن ھېچ نېرسە توشۇش مۇمكىن بولماس. شۇ كەمچىللىكلەرنى ئۈزۈش ئۈچۈن بولسا
بولۇر. بىر ئاز قىسقا ئورۇن ئۈزۈش مۇمكىن بولسا، بولسا، بولسا.
نېرسە توشۇش مۇمكىن بولسا، بولسا، بولسا.

— باغى ئورۇنغا: «كېچىك بالالاردا ئەقلىڭ ئۈسۈشى دېگەن مەنىدە كۆزەن بىر
نېرسە توشۇش جۈدە قىيىن. شۇنىڭ ئۈچۈن باغىدا.

— مۇھەممەد ئىبراھىمغا: ئەدەبىيات دېيىپ بولغان نېرسە كۆزە «مۇھەممەد»
لىكىدەن ئەسەر ھەم يوق. باغىدا.

— بوخارا دەن. رەھبەرى ئورتاققا «سۆز» كۆزى باغىدا. «بەھار» كۆزى باغىدا.
مۇوافىق كۆرۈلەمدى. باغىدا ئورۇن.

— باش قەلەمغا: «ئىرىك قىزى» دېگەن نېرسە كۆز باغىدا ئورۇن.

مەسئۇل مۇھەررىرى: دەولەت رېزا ئوغللى.
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti.
ناشىرى: ئۈزبېكىستان مەعارف كەمپىسلىكى.

بۇ ساندا بار:

۱ - فۇزولى بەغدادى (يۇبىلەي مۇناسىبەتلىك) ۋەدۇد مەحمۇدى.

I

عمومى بولم

- ۲ - مەعارف جەبەسەن ئاياققا باستىرش مەسئەلەسى توغرىسىدا . س. ئۇيغور.
- ۲ - يەنگى كۇچ بىلەن رەھىم ئىنعام.
- ۳ - ئەنجۈمەنى علمىيە يۇبىلەيى توغرىسىدا ر.
- ۴ - تۇركىيە مەتبوعاتى ۋاۋ.
- ۵ - بۇخارا موسىقى مەكتەبىنىڭ ئىمتىخانى مۇناسىبەتلى بىلەن . ن. ر.

II

تەلىم - تەربىيە.

- ۶ - جۇغراپىيا ئوقۇش يولى ئولمەس.
- ۷ - بىرىنچى باسقىچ مەكتەبلەرنىڭ ۋە زىفەلەرى . ن. كروپسكەيە.
- ۸ - شورا ئىش مەكتەبىنىڭ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ قانداي بولىشى كېرەك . پ. گ.

III

ئىجتىما عىيات.

- ۹ - تەئرىخى ماترىياللىزم بوخارىن.

IV

ئەدەبىيات

- ۱۰ - قل - قزمەفتونلەرى (شعر) چولپان
- ۱۱ - بىبى خانم مەدرەسەسى (شعر) ئىلبىك.
- ۱۲ - يەنە (شعر) بىكتاش.
- ۱۳ - سۇۋ (شعر) ن. رەھىمى
- ۱۴ - بۇكۇنگى شاعرلارمۇ ۋە سەنئەتكارلارمۇ ۋەدۇد مەحمۇد.
- ۱۵ - چىن ۋە يالغان (ھىكايە) مەحمۇد سوباي.

00123 H. 510

253

594

V

تەنقىد.

- غازى عالم. ۱۶ - ئەدەبىيات توغرىسىدا خەتتا نەزەر
ع. نىيازى. ۱۷ - فۇزۇلى ۋە نەفى توغرىسىدا

VI

خەبەرلەر.

- ۱۸ - علمى مەركەزدە
— ۱۹ - مومىن سەتتارى

VII

رەسمى بولم.

- ۲۰ - نىكىفىرفنك دافلادى
— ۲۱ - ئوزبېكلەرنى ئورگەنش بەچىيىكەسىنىڭ نىزامنامەسى.
— ۲۲ - ئوزبېكىستاننى تاش مەركەزى بيورا سىنىڭ نىزامنامەسى.
— ۲۳ - باشقارمادان
— ۲۴ - باشقارمادان جاۋابلار

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

«فەرغانە»

گەزىتەسىگە مۇشتەرى دەفتەرى ھەمە ۋاقت آچىق

«فەرغانە» گەزىتەسى ئاسان ۋە ساددە ئوزبىك تىلى بىلەن چىقار.

«فەرغانە» گەزىتەسىنىڭ تىلى، باسما تۇرغان خەبەر ۋە مەقاللەرى قىشلاق خەلقىغا ياقىن ۋە ئاڭلانغىلىدىر.

«فەرغانە» گەزىتەسىنىڭ ۱۰۰ تە مۇخبىرى بولسا، شۇنىڭ ۸۰ تەسى قىشلاقلاردا.

«فەرغانە» گەزىتەسى چىرايلىق ۋە يەنىڭى خەرفلەر بىلەن ياخشى ئاق قاغازغا باسلا.

«فەرغانە» گەزىتەسى ياش قەلەملەرنى ھەر يول بىلەن پەرۋەرش قىلىشقا تىرشەدۇر.

«فەرغانە» گەزىتەسى باشقا قىرانلار قول ئاستىداغى ۋاقىيەلەرنى ھەم قىشلاق خەلقىنىڭ بىلىگە تۇڭگۇب بىرگەندەك قىلىپ تۇشۇنترەدۇر.

«فەرغانە» گەزىتەسى كۈنچىقىش ئېللىرى (مىندىستان، مىر، غەربەستان، ايران، تۈركىيە ۋە آفغانىستان مەملەكەتلەرى) دە بولغان انقىلاب خەبەرلەرىنى كىڭ ۋە تولا مەلۇمات بىرەدۇر.

«فەرغانە» گەزىتەسى ئوزىنىڭ «چىقىرىق» دىگەن بۆلمىدە كۈلكى يولى بىلەن كۈن-كۈرۈش، تىرىكچىلىگىمىزنى آچىغ-آچىغ چەندىدۇر.

«فەرغانە» گەزىتەسى بۇندەن كىيىن غەلاچىدە بىر «ئەلبوم (سۈرەتنامە) بۆلىمى» ئاچىپ، فەرغانەنىڭ تانقلى سەنئەتكارلەرى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنى تەنشىدۇر بارغۇسى ۋە ئۇلەرنىڭ سۈرەتلەرىنى باسپ چىقارغۇسىدىر.

آلتى آيلىغى: ۵ سوم.

گەزىتەنىڭ بىر يىللىگى: ۱۰ سوم

بىر ئايلىغى ۸۵ تىيىن

ئۈچ ئايلىغى: ۲ سوم ۶۰ تىيىن.

كوپلەپ يازغاندا رىعايە قىلنادۇر.

ئەدرىس: قوقان «فەرغانە» گەزىتەسى ئىدارەسى.

594